

આચાર્યશ્રી ઝંકારસૂરિ જ્ઞાનમન્દિર ગ્રન્થાવલિ-૯

‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે....’

[પવિત્ર ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ‘સમિક્ષુ’ અધ્યયન પર વિવેચના]

આચાર્ય યશોવિજય સૂરિ

શ્રી ડીસા જૈન શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ
ડીસા

વિ. સં. : ૨૦૬૯

ઈ. સં. : ૨૦૧૩

મૂલ્ય : ૭૦-૦૦

નકલ : ૧૦૦૦

આ પુસ્તક જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી છપાયેલ હોઈ શ્રાવકોએ
જ્ઞાનની પેટીમાં રકમ મૂકી પુસ્તકનો ઉપયોગ કરવો.

પ્રાપ્તિસ્થાન

- **સેવંતીલાલ એ. મહેતા**

૪-ડી, સિદ્ધગિરિ એપાર્ટમેન્ટ, અઠવાલાઈન્સ, સુરત

ફોન : ૨૬૬૭૫૧૧ (મો.) ૯૮૨૪૧ ૫૨૭૨૭

E-mail : omkarsuri@rediffmail.com

mehta_sevantilal@yahoo.co.in

- **સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર**

હાથીખાના, રતનપોળ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧

- **ધીરુભાઈ વડેયા**

૧૦૧, શ્રી ભુવન, પહેલે માળે, ૨૮૯, એસ.વી.પી. રોડ, મુંબઈ-૦૪

ફોન : ૨૩૮૭૬૩૧૫ (મો.) ૯૩૨૩૧ ૭૬૩૧૫

- **આચાર્યશ્રી ઝંકારચૂરિ આરાધના ભવન**

વાવ પંથક વાડી, દશાપોરવાડ સોસાયટી,

પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭

સુરેશભાઈ કે. મહેતા ફોન : ૨૬૫૮૦૦૫૩ (મો.) ૯૪૨૯૩ ૫૫૯૫૩

- **વિજયભદ્ર ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ**

હાઈવે, ભીલડીયાજી (બ.કાં.)-ગુજરાત

ફોન : ૨૭૪૪-૨૩૩૧૨૯

મુદ્રક : કિરીટ ગ્રાફિક્સ

૪૧૬, વૃંદાવન શોપીંગ સેન્ટર, પાનકોરનાકા, અમદાવાદ-૧ (મો.) ૯૮૯૮૪૯૦૦૯૧

: તારક છાયા :

દેવાધિદેવ પરમતારક શ્રી પુરુષાદાની પાર્શ્વનાથ
દેવાધિદેવ શ્રી નેમિનાથ ભગવાન
દેવાધિદેવ પરમતારક શ્રી મહાવીર સ્વામી ભગવાન
દેવાધિદેવ પરમતારક શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન

દિવ્ય આશિષ

પૂજ્યપાદ, વચનસિદ્ધ યુગપુરુષ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, નિઃસ્પૃહશિરોમણિ
મુનિપ્રવરશ્રી વિનયવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, ભક્તિયોગાચાર્ય, સંયમૈકદૃષ્ટિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, વિદ્વદ્વર્ય મુનિપ્રવર શ્રી જનકવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, સંયમૈકનિષ્ઠ મુનિપ્રવરશ્રી દ્વીકારવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, તપસ્વિરત્ન મુનિપ્રવરશ્રી વિલાસવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, શાસનધુરીણ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય ઐકારસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, વર્ધમાનતપોનિધિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, આગમપ્રજ્ઞ શ્રુતસ્થવિર
પ્રવર્તક મુનિપ્રવરશ્રી જંભૂવિજયજી મહારાજા
પૂજ્યપાદ, આરાધનારત મુનિરાજશ્રી જિનચન્દ્રવિજયજી મહારાજા

આશિષ

પૂજ્યપાદ, પ્રશાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય અરવિન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂ. સાધ્વીજી કલ્પલતાશ્રીજી મહારાજ (માતુશ્રી મહારાજ)

અનુક્રમ :

૧	‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે...’	૩
૨	‘સુનીરી મૈંને પ્રભુ આવન કી આવાજ...’	૧૪
૩	સંપૂર્ણ સ્વીકાર	૨૩
૪	સાધનાનું સાતત્ય	૩૩
૫	રૂપસ્થાદિ ધ્યાન	૪૦
૬	‘વિસ્મયો યોગભૂમિકા’	૪૭
૭	‘બૈયા તો પકર હે શંખેશ સ્વામ !’	૫૫
૮	ક્યારે ખૂલે લોચનિયાં યોગનાં !	૬૬
૯	અપ્રભાવિતતા	૭૨
૧૦	‘કોઈ નિંદે, કોઈ બંદે’	૮૫
૧૧	‘આસનસું મત ડોલ રે!’	૯૫
૧૨	‘શબદ સુણંતાં મેરી છતિયાં કંપે.....’	૧૦૧
૧૩	‘‘મેં ‘એ’ને અનુભવેલ છે !’’	૧૦૭
૧૪	‘હું છું બાંસુરી....’	૧૧૩

❖

‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે....’

સભિક્ષુ અધ્યયનમાં વહેતા પ્રભુના ખ્યારા ખ્યારા શબ્દોનો સ્પર્શ....એ સ્પર્શની ક્ષણોની ભાવાનુભૂતિને અભિવ્યક્ત કરી છે પૂજ્ય પદ્મવિજય મહારાજે : ‘નિજ કર પીઠ થપેટીએ.’ પ્રભુનો શબ્દ-હાથ ભાવકની પીઠ પર ફરતો હોય.

સભિક્ષુ અધ્યયનની પંક્તિઓને વાંચશું.... આંખો ભીનાશે. અશ્રુધારા વહેતી હશે. ને ત્યારે બંધ આંખોએ પ્રભુના શબ્દ-સ્પર્શને માણીશું. અનિર્વચનીય સુખની પળો....

❖

આગામી પુસ્તકો

સદ્ગુરુ: શરણં મમ

પૂજ્યપાદ પ્રશાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય
અરવિન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજના સંયમ અમૃત વર્ષના ઉપલક્ષ્યમાં
પ્રકાશિત થનાર પુસ્તક.
સદ્ગુરુ તત્ત્વ પર ભિન્ન ભિન્ન અનુપ્રેક્ષાઓથી સભર ગ્રંથ

સ્વાનુભૂતિની પગથારે

પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ દ્વારા રચિત
શ્રી સીમન્ધર જિન સ્તવના (સવાસો ગાથાનું સ્તવન)ની
કેટલીક કડીઓ પર સ્વાધ્યાય

સદ્ગુરુનો શબ્દ શક્તિપાત

પૂજ્યપાદ સાધનામનીષી
પંન્યાસપ્રવર શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ સાહેબની
શબ્દપ્રસાદી પર સ્વાધ્યાય

આધાર-સૂત્ર

મોળં ચરિસ્સામિ સમિચ્ચ ધમ્મં,
સહિએ ઉજ્જુકહે નિયાણછિન્ને ।
સંથવં જહિજ્જ અકામકામે,
અન્નાયએસી પરિવ્વએ સ ભિક્ખૂ ॥ ૧ ॥

શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ધર્મને સ્વીકારીને હું મુનિભાવનો સ્વીકાર કરીશ એવો સંકલ્પ કરનાર, સ્થવિર મુનિવરો આદિની અને જ્ઞાનાદિની સાથે રહેનાર, સરળ અનુષ્ઠાનવાળો, નિયાણા / આશંસાને જેણે છેદી નાખી છે, સ્વજનાદિના પરિચયથી જે દૂર છે, કામનાઓથી રહિત (મોક્ષનો ઈચ્છુક), અજ્ઞાત કુળોમાં ભિક્ષા લેનાર અને અપ્રતિબદ્ધ રૂપે વિહાર કરનાર ભિક્ષુ હોય છે.

સાધના-સંકેત

- પ્રતીતિ : જન્માન્તરીય ધારાની
- વિસ્મય, પુલક અને પ્રમોદ
- શ્રદ્ધા દીપ માટે : સુમિરનનું કોડિયું, મનની વાટ, અગમ્ય ઘાણીનું તેલ
- સાધના : પ્રભુ દ્વારા સ્વીકૃત અને લોકો દ્વારા અજ્ઞાત

સંદર્ભસૂત્ર

- મન્યતે ત્રિકાલાવસ્થિતં જગદિતિ મુનિઃ, મુનિભાવો મૌનમ્।
-ઉત્ત. ચૂર્ણિ, પૃ. ૨૩૪

- मुनेः कर्म मौनम्, तच्च सम्यक्चारित्रम् ।
—उत्तरा. बृहद्वृत्ति, पत्र ४१४
- जगत्कायस्वभावौ च संवेग-वैराग्यार्थम् । —तत्त्वार्थसूत्र
- सहितः ज्ञानदर्शनचारित्रतपोभिः । —उत्त. चूर्णि, पृ. २३४
- ऋजुकृतः अशठानुष्ठानः । —उत्त. सुखबोधा, पृ. १४३
- अज्ञातः तपआदिभिर्गुणैः अनवगतः, एषयते ग्रासादिकम्
अज्ञातैषीः । —उत्त. सुखबोधा
- परिव्रजेत् अनियतविहारितया विहरेत् । —उत्त. सुखबोधा
- कदा त्वदाज्ञाकरणाप्ततत्त्वस्त्यक्त्वा ममत्वादिभवैककन्दम् ।
आत्मैकसारो निरपेक्षवृत्ति-मोक्षेऽप्यनिच्छो भविताऽस्मि नाथ ॥
—आत्मनिन्दाद्वात्रिंशिका
- सारणादिक गच्छभांति करतां, पण २मतां निज धर हो !
—पू. पञ्चविंशत्यञ्जम. —नवपटपूजा
- होही मोहुच्छेओ तुह सेवाए धुवत्ति नंदामि ।
जं पुण न वंदिअव्वो, तत्थ तुमं तेण झिञ्झामि ॥
—ऋषभ पंचाशिका
- प्रयाणभङ्गाभावेन, निशि स्वापसमः पुनः ।
विघातो दिव्यभवतश्चरणस्योपजायते ॥
—योगदृष्टि समुच्चय, २०

૧

‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે...’

ભિક્ષુની આંખમાં આંસું હતાં. કો’કે પૂછ્યું : તમારી આંખો આંસુભીની કેમ ? ભિક્ષુએ કહ્યું : મને મારા ગુરુ પૂછશે કે તું આનંદ કે મૌદ્ગલાયન જેવો વિદ્વાન અને વિરાગી ભિક્ષુ કેમ ન બન્યો તો હું કહીશ કે એવી મારામાં ક્ષમતા નહોતી. પણ મને જો પૂછવામાં આવશે કે તું તું કેમ ન બન્યો તો હું શું જવાબ આપીશ ?

એ ભિક્ષુનું નામ સ્થિરચિત્ત કે એવું જ મઝાનું હતું. પ્રશ્નકર્તાને એ કહે છે : મારે કમસે-કમ સ્થિરચિત્ત તો બની જ જવું જોઈએ ને ! ગુરુદેવે નામ આપીને મારા ભવિષ્યને એક સુરેખ આકાર આપેલો. ગુરુદેવે જોયેલ એ ભવિષ્યને હું સાકાર ન કરી શકું તો કેમ ચાલે ? દર્દ.... વ્યથા... આખરે હું હું ન હોઉં તો શું હોઉં ? ને સામે છેડે મૂંઝવણ : મારે મારા ભિક્ષુત્વને / સ્થિરચિત્તત્વને ભીતરથી પ્રગટ કરવું હોય તો શું કરવું જોઈએ ?

દોડવું છે પ્રભુના સાધનાપથ પર

આપણી પણ આ વ્યથા છે : પ્રભુનો માર્ગ બહારથી મળ્યો છે. ભીતરથી શું ? ભીતરથી એ મળેલ ક્યારે કહેવાય ? એ માટે શું કરવું જોઈએ ? ગમે તે રીતે, પ્રભુના માર્ગને પૂરેપૂરો પામવો જ છે. જીવનને

દાવ પર લગાવીને પણ. શું કરી શકાય એ માટે ? ધમ્મરવલોણું....
ભીની આંખો, ભીનું હૈયું. પ્રભુના માર્ગને પૂરેપૂરો આત્મસાત્ કરવા માટે
શું કરવું ? દિવસ-રાત આ જ અનુપ્રેક્ષા.

પરમાત્માના પ્યારા પ્યારા માર્ગને પામનાર સાધકનું પૂરું અસ્તિત્વ
આવી જે બલબલાટીને અનુભવે છે, તેની અભિવ્યક્તિ છે પવિત્ર
ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના પંદરમા સભિક્ષુ અધ્યયનમાં. મઝાની ઉદ્ધોષણાથી
અભિવ્યક્તિ શરૂ થાય છે : ‘મોણં ચરિસ્સામિ...’ હવે હું ફક્ત પ્રભુના
માર્ગ પર જ ચાલીશ. વિભાવના માર્ગને અલવિદા. ટા... ટા...

ઉદ્ધોષણાને આપણે આ રીતે પણ વ્યાખ્યાયિત કરી શકીએ કે આવા
સાધકનો પગ જે પથ પર પડે તે તે પથ ભાગવત પથ જ હોય. અનુભૂતિનો
પ્રકાશ એના આ પથ પર સડસડાટ ચાલવાને સુગમ બનાવે છે.

ક્યારેક અંધારામાં ચાલવું પડ્યું હોય ત્યારે અનુભવ્યું છે કે પગ
આસ્ફાલ્ટની સડકની ધારેથી નીચે પછડાય... અંધારું. રસ્તો સૂઝે નહિ.
મધરસ્તે છીએ કે રસ્તાની ધારે, કશો ખ્યાલ ન રહે. ધીરે ધીરે અરુણોદય
થતો આવે. રસ્તો પ્રકાશિત થયા કરે.

સાધક પોતાની પ્રતિજ્ઞા ‘મોણં ચરિસ્સામિ...’ ને આથી જ અનુભૂતિના
પ્રકાશ સાથે જોડતાં કહે છે : ‘સમિચ્ચ ધમ્મં.’ સમ્યક્ રીતે, પ્રતીત્યાત્મક
રીતે શ્રુત-ચારિત્ર ધર્મને પામીને પ્રભુના સાધનાપથ પર હું વેગથી
ચાલીશ. દોડીશ.

પ્રતીતિ

ધર્મનો અનુભવ : બહારના ચાલવાના અનંતા જન્મોના આયાસને
સામે છેડે ભીતર ચાલવાની આ મઝા... આત્મચરણ. પ્રભુની અનહદ
કૃપાધારા ઝિલાવાનું શરૂ!

‘સમિચ્ચ ધમ્મં...’ વિરાટનો અનુભવ... પ્રતીતિ... આ પ્રતીતિ છે એક ઝબકારો, જે સાધકને તેની જન્માન્તરીય ધારા સાથે જોડી આપે છે. કોઈ ગ્રંથ તમે વાંચતા હો કે સાંભળતા હો; આ જન્મમાં પહેલી જ વાર, અને તમને લાગે કે આ શબ્દો તો બહુ જ પરિચિત છે. ક્યાં, ક્યારે આ વાંચેલું / સાંભળેલું તે યાદ નથી આવતું, પણ જન્મોની શૃંખલામાં પોતે આ શબ્દોમાંથી ક્યારેક તો પસાર થયેલ છે એમ તો એને નિશ્ચિત રૂપે લાગે છે. આવી પ્રતીતિ હવે થનાર સાધનાને એક બળૂકી પૃષ્ઠભૂ પૂરી પાડે છે. ચિરપરિચિત પથ છે ને આ તો ! અનુભવાલોકથી દીપ્ત.

આ કંઈક આવું છે : રાત્રે કો’ક પત્ર લખે છે. અચાનક વીજળી જતી રહે છે. એ વિચારે છે કે કાલે સવારે લખીશ. બીજી સવારે એ પત્ર હાથમાં લે છે. પાંચ લીટી લખાઈ ગઈ છે; હવે છઠ્ઠી લીટીથી શરૂઆત કરવાની છે.

આ જ લય સાધના-જીવનમાં જોઈએ. આ જન્મમાં જેટલી યાત્રા થઈ ગઈ; બીજા જન્મમાં એને દોહરાવવી ન પડે, આગળથી જ શરૂઆત થાય.

વિરાગી બાળક

એક સંત પાસે આઠ વર્ષનું બાળક આવેલ. એ કહે છે : ગુરુદેવ ! મને દીક્ષિત કરો ! ગુરુ પૂછે છે: બેટા ! એવું કયું કારણ થયું કે તું આવો વિરાગી બની ગયો?

હકીકતમાં, ગુરુ જાણે છે કે વિરાગી બનવામાં શું કારણ હોઈ શકે ? જગત અને આ શરીરને જોયા પછી વૈરાગ્ય ન આવે તો જ નવાઈ ! ‘જગત્કાયસ્વભાવૌ ચ સંવેગ-વૈરાગ્યાર્થમ્...’ તો ગુરુ શા માટે

પૂછે છે ? એટલા માટે કે આજુબાજુ બેઠેલાઓ પણ પોતાના વૈરાગ્યના લયને સ્થિર કરી શકે.

બાળક કહે છે : ગુરુદેવ ! બપોરે મા રસોઈ કરતી હતી. હું ચૂલા પાસે બેઠેલ. મેં જોયું કે મોટાં લાકડાં ધીરે ધીરે બળ્યાં; નાનાં લાકડાં તો મિનિટોમાં રાખમાં પલટાઈ ગયાં. આ દૃશ્ય જોયું ને હું ધ્રૂજી ઊઠ્યો. મને થયું કે મહાકાળની ભઠ્ઠીમાં હું ય નાનકડું લાકડું જ છું ને! હું ક્યારે ભસ્મસાત્ થઈ જઈશ, ખબર પણ શું પડશે?

આઠ વર્ષનું બાળક. ચૂલાનાં લાકડાંને જોઈને ધ્રૂજી ઊઠે. શું છે આ ? જન્માન્તરીય વૈરાગ્યની ધારામાં આગળ વહેવાનું છે. એક નાની સી ઘટના. જન્માન્તરીય ધારાનો સ્પર્શ ને યાત્રા ફરી શરૂ !

યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય ગ્રંથ કહે છે તેમ, લાંબી મુસાફરીમાં નીકળેલ પ્રવાસી રાત્રે સૂઈ જાય અને બીજી સવારે તાજો થઈને આગળના પડાવ માટે નીકળી પડે તેવું આ છે.

‘હરખે મારા સાતે ધાત...’

પ્રતીતિ, અનુભૂતિ. ક્યાંથી પ્રગટી આ અનુભૂતિ ? પ્રતીતિના વહેતા ઝરણાની આડે આવેલ પથ્થરને કોણે ઊંચક્યો ? કોણે ફરી એ ઝરણાને વહેતું કર્યું ? સ્વાધ્યાયે... અનુભૂતિને પુનઃ પ્રવાહિત કરનાર છે સ્વાધ્યાય. એટલે જ કહ્યું : ‘સહિય.’

‘સહિય.’ સ્વાધ્યાયમાં વહી જવાનું. પ્રભુના પ્યારા પ્યારા શબ્દોમાં જાતને તરતી મૂકી દેવાની. ભક્તિયોગાચાર્ય પૂ. રામવિજય મહારાજ કહે છે તેમ સાતે ધાતુઓ, પૂરું અસ્તિત્વ પુલકિત બની ઊઠે છે એ ક્ષણોમાં. (‘સુણતાં જનમુખ પ્રભુની વાત, હરખે મારા સાતે ધાત...’ પદ્મપ્રભ જિન સ્તવન.)

સ્વાધ્યાય કરતી વખતે આંખોમાંથી વહેતો અશ્રુપ્રવાહ, ચહેરા પરનો એ થનગનાટ. લાગે કે પ્રભુની પ્રસાદીને ઝીલવા માટે અસ્તિત્વ સજ્જ થઈ ઊઠ્યું છે.

કૃપાનાં બિન્દુઓ અસ્તિત્વની છીપ પર પડે. પૂર્વજન્મની સ્મૃતિઓ ઊઘડતી આવે. છીપ મોતી બનવાની પ્રક્રિયા તરફ આગળ વધે.

મહાસતી સુલસા

અનુભૂતિને પ્રગટતી જોઈ શકાય સાધકની ઋજુતા-મંડિત કાયા દ્વારા. ‘ઝજ્જુકડે.’ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૯મા અધ્યયનમાં આ સંદર્ભે સરસ ઉલ્લેખ મળે છે. ત્યાં ભાવાર્જવ, ભાષાર્જવ અને કાયાર્જવને સાથે સાથે મૂક્યા છે. ભાવોમાં ઋજુતા, સરળતા, પારદર્શિતા હોય છે ત્યારે ભાષામાંથી તો તે પ્રગટે જ, કાયામાંથી પણ ઋજુતા પ્રગટતી દેખાય (૩૦-૨૯/૪૮).

શી રીતે કાયાના સ્તર સુધી આ ભાવસૃષ્ટિ દદડી આવી ? ચિત્ત પ્રભુની શબ્દ-પ્રસાદીને જ્યારે ઝીલે છે ત્યારે ભાવોના સ્તર પર જે ઉછાળો આવે છે તે કાયાને પણ મહિમામંડિત, ઐશ્વર્ય છલકંતી કરી દે છે. ‘પ્રભુએ આવડું મોટું દાન મારા જેવાને આપ્યું ?’ આ આશ્ચર્યચિહ્ન કાયાના સ્તર પર ઊભરે ત્યારે એમાં પરમના વૈભવની ઝલક હોય જ.

યાદ આવે મહાસતી સુલસાની. પરમાત્મા મહાવીર દેવના ‘ધર્મલાભ’ રૂપ પ્રસાદને પામવાની ક્ષણે તેણીની શું હાલત થયેલી ? આંખે આંસુધાર, ગળે ડૂસકાં, શરીર રોમાંચિત. ‘પ્રભુએ મને યાદ કરી ! ક્યાં એ અખિલ બ્રહ્માંડેશ્વર ને ક્યાં હું એમની નાચીજ દાસી. પ્રભુના આવડા મોટા ઋણમાંથી હું મુક્ત ક્યારે બનીશ ?’ વિસ્મય ને પ્રમોદનું અસ્તિત્વના સ્તર પરથી રોમાંચ રૂપે કાયાના સ્તર પર અવતરણ.

(‘તદ્ગત ચિત્ત ને સમય વિધાન, ભાવની વૃદ્ધિ ભવભય અતિ ઘણો જી; વિસ્મય પુલક પ્રમોદ પ્રધાન, લક્ષણ એ છે અમૃત ક્રિયા તણો જી.’-શ્રીપાળ રાસ.)

આ અવતરણ, પ્રાગટ્ય ધર્મ-સૂર્યનું, ચિદાકાશને અને ચિત્તાકાશને ભરી દે છે. કામનાનું કાજળ-ઘેરું અંધારું તો હવે હોય જ કેમ? ‘નિયાણછિન્ને’. સાધકના ચિત્ત-આકાશમાં ઈચ્છા બીજી કશી જ હોતી નથી. ઈચ્છા એક જ : પરમની કૃપાને ઝીલવાની.

બધી જ ઈચ્છાઓને ખોતરી કાઢે છે આ એક ઈચ્છા.... સાધક અહીં છે ‘અકામકામે.’ અકામ-નો, મોક્ષનો ઈચ્છુક.

મહામના કુમારપાળ એક ડગલું આગળ ભરે છે એમની આત્મનિંદા દ્વાત્રિંશિકામાં : ‘મોક્ષેઽપ્યનિચ્છો ભવિતાઽસ્મિ નાથ !’ મોક્ષને વિષે પણ નિરીહ ક્યારે બનીશ હું પ્રભુ? તેઓ સીધો જ સવાલ પ્રભુને કરે છે : ક્યારે ?

સ્તુતિકાર ધનપાલ આ લયને આ રીતે અભિવ્યક્ત કરે છે : મોક્ષમાં, તારી પાસે આવવું ઘણું ગમે પ્રભુ ! પણ ત્યાં તારી સેવા મારા હાથમાંથી છીનવાઈ જશે તેનું શું?

‘અકામકામે.’ ઈરશાદ યાદ આવે ! ‘મને કોઈપણ ઈચ્છાનું વળગણ ન હો ! આ પણ એક ઈચ્છા છે, એ પણ ન હો !’

આવા સાધકને ન તો કોઈની જોડે બોલવાનું મન થાય કે ન તો કોઈનો પરિચય સાધવાનું તેનું મન હોય. તે મૌનની દુનિયાનો સાધક હોય છે. પોતાનામાં ડૂબેલ. ‘સંથવં જહિજ્જ.’ કોઈનો ય પરિચય નહિ. આત્મગુણોનો વિરાટ સમંદર સામે જ છલક-છલક છલકાતો હોય ત્યારે

પરના ઝરણા સામે નજર પણ કોણ નાખે ? ‘અધ્યાત્મ બિન્દુ’ યાદ આવે : જોવા જેવો માત્ર એક જ છે - આત્મા. એ જોવાઈ ગયો, અનુભવાઈ ગયો. હવે બીજે ક્યાં દૃષ્ટિને, ચિત્તને લગાડવાનું ?

‘નીરખને ગગનમાં....’

નરસિંહ મહેતાની અભિવ્યક્તિ કેવી તો મઝાની છે ! ‘નીરખને ગગનમાં કોણ ધૂમી રહ્યો, ‘તે જ હું’ ‘તે જ હું’ શબ્દ બોલે...’ પણ આ ચિદાકાશમાં નીરખવાનું કેમ બને ? ‘નેત્ર વિણ નીરખવો, રૂપ વિણ પરખવો, વણ જિહ્વાએ રસ સરસ પીવો...’ અને એ આત્મજ્યોતિ... કેવી તો એ ઝળહળે છે !

‘બત્તી વિણ તેલ વિણ, સૂત્ર વિણ જો વળી,

અચળ ઝળકે સદા અનળ દીવો...’

હા, વ્યવહારુ જગતનાં કોડિયાં, તેલ કે વાટનો અહીં કોઈ ખપ નથી. એથી જ એક બીજા પ્રકારના તેલ-વાટની વાત મીરાં કરે છે : ‘સુરત નીરત કો દીવલો જોયો, મનસા પૂરન બાતી; અગમ ઘાણી કો તેલ સિંચાયો, બાલ રહી દિનરાતી..’ સ્મૃતિની ગાઢતા એ કોડિયું છે, મન એ વાટ છે અને અગમ્યની ઘાણીનું તેલ અંદર પૂર્યું છે. ‘બાલ રહી દિનરાતી..’ હવે એ રાત-દિવસ બળ્યા કરશે... સતત...

ધરણાશા

સાધના અહર્નિશ ચાલ્યા કરે. ન પરનો સાધકમાં પ્રવેશ, ન સાધકનો પરમાં પ્રવેશ. ‘આતમધ્યાને આતમા...’ પરાભિમુખતા સમાપ્ત થવાથી સાધના સ્વનિષ્ઠ બની છે. પરથી અજ્ઞાત....

યાદ આવે મહામના ધરણાશા. રાણકપુરના નલિની-ગુલ્મ જિન પ્રાસાદમાં તેઓ સ્થપતિ સાથે ફરી રહ્યા છે. અચાનક એમણે સ્થપતિને કહ્યું : ‘મારી એક નાનકડી મૂર્તિ મંદિરમાં ક્યાંક મુકાય....’ સ્થપતિ કહે : ‘જી, સરસ જગ્યાએ આપની મૂર્તિ...’ વચ્ચે જ ધરણાશા બોલ્યા : ‘મારી મૂર્તિ નાનકડી હોવી જોઈએ. પણ એ એવી રીતે મુકાવી જોઈએ કે પ્રભુની દૃષ્ટિ એના પર સતત પડ્યા કરે અને લોકોની નજર એના પર પડે નહિ.’

મેં રાણકપુર તીર્થમાં પૂજારીના મોઢે આ વાત સાંભળી ત્યારે હું આફરીન પોકારી ઊઠ્યો ધરણાશાની આ દૃષ્ટિ પર....

સાધના માટેનો એક સરસ નિયમ ધરણાશા જાણે બતાવી રહ્યા છે. સાધના લોકોની દૃષ્ટિથી અજ્ઞાત હોય અને પ્રભુ દ્વારા એ પ્રમાણિત હોય.

‘અન્નાયણ્સી.’ આહારની એષણ માટે નીકળેલ મુનિ હોય પણ એમને શું તપ હશે તેનો કોઈને ખ્યાલ ન આવે. સાધના, લોકો દ્વારા અજ્ઞાત.... એવા મહામુનિઓ થઈ ગયા, જેમને માસખમણનું પારણું હોય અને કોઈને ખ્યાલ ન હોય. એકત્રીશમા દિવસે મધ્યાહ્ને, બળબળતી ધૂપમાં ય વહોરવા નીકળે. નિર્દોષ ભિક્ષા મળી ગઈ તો સાધનામાં સહાયક શરીરને કશુંક આપી દેવાનું. ન મળ્યું તો ય આનંદ : કેવી પ્રભુની કૃપા ! તપોવૃદ્ધિ થઈ....

આન્તર યાત્રા

‘પરિવ્વણ સ ભિક્ષૂ..’ પરિવ્રજન... વિહાર... સંયમયાત્રા....આન્તર યાત્રા. બહાર ચાલવું તે પ્રવાસ. ભીતર મહાલવું તે વિહાર.

પૂ. આનંદઘનજી મહારાજ યાદ આવે : ‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે...’ (વાસુપૂજ્ય જિન સ્તવન..) યાદ આવે સમાધિ શતક : ‘આતમ-જ્ઞાને મગન જો, સો સબ પુદ્ગલ ખેલ; ઇન્દ્રજાળ કરી લેખવે, મિલે ન તિહાં મનમેલ...’

આ જ મુનિનું વ્યવહાર-નિશ્ચયનું સામંજસ્ય છે. પરમાં તે છે જ નહિ, તે પોતે પોતામાં જ છે. વ્યવહારથી પર જોડે સંબંધ છે; પ્રવચન પણ આપે અને શિષ્યોના યોગક્ષેમની ચિન્તા પણ કરે; પણ નિશ્ચયથી એ સ્વ જોડે જ સંબંધ છે. (‘સારણાદિક ગચ્છમાંહિ કરતાં, પણ રમતાં નિજ ઘર હો....’)

મહો. યશોવિજયજીની એક સરસ પંક્તિ છે : ‘સબ મેં હૈ ઔર સબ મેં નાંહિ, તૂં નટ રૂપ અકેલો...’ ઘણા બધા પદાર્થો જોડે બહારી સંબંધતા છે, ભીતરી સંબંધ/તાદાત્મ્ય કશા જોડે નહિ.

આધાર-સૂત્ર

રાઓવરયં ચરિજ્જ લાઢે,
વિરણ વેયવિયાયરક્કિણ્ણ ।
પન્ને અભિભૂય સવ્વદંસી,
જે કમ્હિવિ ન મુચ્છિણ્ણ સ ભિક્ખૂ ॥ ૨ ॥

રાગથી ઉપરત, સદનુષ્ઠાનને કારણે સુન્દર, અસંયમથી વિરત,
તત્ત્વના જાણકાર, આત્મરક્ષક, પ્રાજ્ઞ, રાગ-દ્વેષને પરાજિત કરીને સર્વદર્શી
બનેલ જે સાધક કોઈને વિષે પણ મૂર્ચ્છિત નથી થતો તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- સહજતાને માર્ગો.
 - (૧) શારીરિક સહજતા
 - (૨) માનસિક સહજતા
 - (૩) ચૈતસિક સહજતા
 - (૪) ચેતઃપારની સહજતા
- પરમાત્માનાં દર્શન : કેટકેટલા રૂપે.....!
 - રૂપ પરમાત્મા
 - શબ્દ પરમાત્મા
 - વેષ પરમાત્મા.....
- સાક્ષીભાવની પૃષ્ઠભૂ પર આત્મસમદર્શિતા

સન્દર્ભ-સૂત્ર

- મોહાદિકની ધૂમિ અનાદિની ઊતરે હો લાલ,
અમલ અખંડ અલિપ્ત સ્વભાવ જ સાંભરે હો લાલ....
—પૂ. દેવચંદ્રજી, સુવિધિજિન સ્તવન
- આશ ધરીને હું પણ આવ્યો, નિજ કર પીઠ થપેટીએ....
— પૂ. પદ્મવિજયજી, મનમોહન પાર્શ્વજિન સ્તવન

૨

‘સુનીરી મૈંને પ્રભુ આવન કી આવાજ...’

ચાતુર્માસ-પૂર્ણતા પછીનો પ્રથમ વિહાર. સંક્ષિપ્ત પ્રવચન આપવાનું હતું. મેં જોયું : સેંકડો ભાવકોની આંખોમાં આંસું હતાં; ‘હવે સાહેબનાં દર્શન ક્યારે થશે ?’

મેં કહ્યું : તમારી બધાની આંખો અત્યારે અશ્રુપૂર્ણ છે જ, વિરહાશ્રુમંડિત નૈન છે તમારા; પણ મારી આંખો ય અત્યારે ભીની ભીની બની છે, અહોભાવનાં આંસું છે મારી પાસે, ઓવારી જાઉં છું હું પ્રભુના શાસનના નિયમો પ્રતિ. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયું અને શાસ્ત્ર અમને કહે છે કે આ સ્થાન છોડી દો. હવે વિહાર કરો. કોઈ ક્ષેત્ર પ્રત્યે કે કોઈ વ્યક્તિ-સમૂહ પ્રત્યે અમારી ચેતના પ્રતિબદ્ધ ન બને અને અમે માત્ર સાધનામય બની રહીએ એ માટેની પ્રભુની આ કેવી મજાની શીખ !

‘જે કમ્હિવિ ન મુચ્છિએ....’ વાંચતાં જ પ્રભુની દિવ્ય કરુણાનો સ્પર્શ થાય. સતત વહેતાં રહેવાનું. ક્યાંય આસક્તિ ન વિસ્તરે તેનું પૂરેપૂરું ધ્યાન રાખવાનું. નદીના પ્રવાહમાં તમે જોશો કે ક્યાંય ખૂણો બનતો હોય અને પાણી સ્થિર થઈ જતું હોય તો ત્યાં લીલકૂંગ બાઝી જશે. પાણી ઠહેર્યું નથી કે ગંદું થયું નથી. ‘વહેતાં પાણી નિર્મળાં...’

સહજને કિનારે

‘જે કમ્હિવિ ન મુચ્છિણ્...’ અમૂર્ષા. સહજતાની તમારી ધારા. તમે સહજને કિનારે ચાલો અને તાજ થઈ જાવ.

ચાર સહજતાઓને આ સંદર્ભમાં જોઈએ. પહેલી સહજતા શારીરિક સહજતા છે. શ્વાસોચ્છ્વાસની લયબદ્ધતા (પ્રાણાયામ), પદ્માસન વગેરેનો અભ્યાસ (આસન) અને ઈન્દ્રિયો અને મનનું બહાર - પર તરફ - ન ઊઘડવું (પ્રત્યાહાર), સંયત થઈને રહેવું તે શરીરના સ્તરની સહજતા છે.

બીજી છે માનસિક સહજતા. મઝાની અનુપ્રેક્ષાઓ ચાલતી હોય. શ્રુતોપયોગમાં મન સરી રહ્યું હોય.

ત્રીજી છે ચૈતસિક સહજતા. નિર્વિકલ્પતા. અમૃતવેલની સજ્જાય યાદ આવે : ‘ચિત્ત ડમડોલતું વાળીએ...’ ચિત્તનું સરોવર નિસ્તરંગ હોય. મોહનો પવન વાય એટલે સપાટી તરંગાયિત બની જાય, આપણે બનવું છે નિસ્તરંગ....

ચોથી છે ચેત:પારની સહજતા. નિજગુણની ધારામાં વહેવું. ત્રીજી સહજતાને આપણે ધ્યાન / એકાગ્રતા કહીએ, તો ચોથી છે લયાત્મક ધારા.

વેષ પરમાત્મા

અમૂર્ષા. પર દ્રવ્યોમાં ઉદાસીનતા. મુનિ પાસે છે ઉપયોગિતાવાદ. વસ્ત્રો શા માટે પહેરવાનાં ? દશવૈકાલિક સૂત્ર કહે છે તેમ સંયમની મર્યાદા માટે. ‘સંજમલજ્જઢા.’ ન વિભૂષા વૃત્તિને પોષવા, ન શરીરની સુખાકારી માટે. પ્રભુનો પ્યારો પ્યારો આ વેષ, જેને જોતાં ભાવકની

આંખો છલછલાઈ ઊઠે. મારી આંખો ઘણીવાર છલછલાઈ છે પ્રભુના આ વેષને જોતાં. મોટા સમારોહમાં જ્યારે સફેદ વસ્ત્રોનો દરિયો લહેરાતો હોય ત્યારે આંખો સતત ભીની રહ્યા કરે.

કેટલાક મઝાના શબ્દો સરસ પૃષ્ઠભૂમાં જોવા ગમશે. દેરાસરે ગયા હોઈએ, પરમાત્માનું વિશ્વમોહન રૂપ સમૂચા અસ્તિત્વને ભરી દેતું હોય ત્યારે રૂપ-પરમાત્માના સાંનિધ્યમાં આપણે હોઈએ છીએ. પ્રભુના પ્યારા પ્યારા શબ્દોને સાંભળતા હોઈએ, એમાં વહ્યા કરતા હોઈએ ત્યારે શબ્દ પરમાત્માનું કેવું તો સરસ ઉપનિષદ્ મળી રહે છે ! ને પ્રભુનો પ્યારો વેષ.... વેષ પરમાત્મા....

રૂપ પરમાત્મા કે શબ્દ પરમાત્મા અથવા વેષ પરમાત્મા સાથે સંબદ્ધ હોવાની ક્ષણો. શાશ્વતીના લય જોડે સંબદ્ધ ક્ષણો. આ ક્ષણો પછી વિભાવની ક્ષણો હોઈ જ શક્તી નથી. તમારી ચેતના પરમાં જઈ શક્તી નથી. પણ દુર્ભાગ્ય-વશ કે અનાદિના અભ્યાસને કારણે ચેતના પરમાં જાય તો ય ત્યાં તમે ઍડ્જસ્ટ થઈ શક્તા નથી.

‘સુનીરી મેંને....’

‘જે કમ્હિવિ ન મુચ્છિએ..’ અમૂર્ચ્ઞ એટલે સ્વગુણની ધારામાં તમારું વહેવું. વિહાર... ‘રાઓવરયં ચરિજ્ઞ..’ મુનિનો વિહાર એ સંદર્ભમાં પ્રવાસથી જુદો પડે છે કે અહીં બહારના ફરવા સાથે અન્તઃશ્રંકમણ સંબદ્ધ છે. ગમા-અણગમા વિના મુનિ વિહરે.

જ્ઞાનસાર આત્મચરણ કહે છે તે જ આ અન્તઃશ્રર્ચા. તે જ સંયમયાત્રા.

આન્તરયાત્રાનાં આગળનાં ચરણો આ છે : શ્રેષ્ઠતા, વિરતિ, વેદવિત્પણું, આત્મરક્ષા, પ્રજ્ઞા, પરિષદવિજય અને સર્વદર્શિતા.

એક એક ચરણને જોઈએ. કે અનુભવીએ ? ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર જેવા ગ્રન્થનો સ્વાધ્યાય કરતી વખતે જે મનોદશા - ભાવદશા જોઈએ તે મળેલી હોય તો અનુભૂતિ કોઈ દૂરની ઘટના નથી.

શ્રેષ્ઠતા

સદનુષ્ઠાન વડે આવેલી શ્રેષ્ઠતા... મઝાના આચારો.... નીચે ઢળેલ નેણ, મોઢે મુહપત્તી, યતના સાથે ચાલવાનું. કોઈને સહેજ પણ પોતાના વર્તનથી અપ્રીતિ ન થઈ જાય તેનું ધ્યાન રાખવાનું....

મઝાના આચારો.... આચાર છે કિનારો. બેઉ કિનારા નદીને વહેવાની અનુકૂળતા કરી આપે છે તેમ આચાર શુભ વિચારોને વહેવા માટે સરસ પૃષ્ઠભૂ પૂરી પાડે છે.

આંખો નીચે ઢળેલી હોય, દષ્ટિસંયમ પૂરેપૂરો સધાયેલ હોય; સાધકના હૃદયમાં પરનો પ્રવેશ જ ન થઈ શકે. ને પરનો પ્રવેશ ન હોય તો જ પરમ ચેતનાનો પ્રવેશ થાય ને !

વિરતિ

વિરતિ. અટકવું. બહિર્યાત્રા પર પૂર્ણવિરામ. સાધક-જીવનની પ્રારંભિક દશામાં કદાચ અટકવાનું અર્ધવિરામ, અલ્પવિરામ કે મહાવિરામ જેવું રહેશે; પણ જેમ જેમ સાધના વેગ પકડતી જશે તેમ બહિર્ભાવ પૂર્ણતયા બહાર ફંગોળાઈ જશે.

હા, જરૂરી છે સાધનાનું વેગપૂર્ણ બનવું તે. બંદૂકમાંથી છૂટેલી ગોળી દીવાલની આરપાર નીકળી જાય છે; પણ એ જ ગોળીને હાથમાં લઈને કોઈ દીવાલને અડકાડે તો... ? પ્લાસ્ટરે માંડ તૂટે. વેગ નથી ને !

વેગ... દોડવું છે પ્રભુના સાધનાપથ પર. કેવા વેગથી ? પૂજ્ય આનંદઘનજી યાદ આવે : ‘જેતી મનની રે દોડ....’ મનની દોડ, મનના વેગે અહીં ભાગવાનું છે....

પ્રવ્રજ્યાનો અર્થ આ સન્દર્ભમાં જ સ્પષ્ટ થશે : મૂઠીઓ વાળીને દોડવું, બહિર્ભાવથી એટલા દૂર થઈ જવું કે એની સ્મૃતિ પણ ખરી પડી હોય. ને બહિર્ભાવની સ્મૃતિની રાખ ખંખેરાઈ ગઈ એટલે આત્મસ્મૃતિના અંગારા ઝગી ઊઠશે... પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી કહે છે તેમ પોતાનો ‘અમલ અખંડ અલિપ્ત સ્વભાવ જ સાંભરે...’

વિરતિ....બહિર્ભાવ પર પૂર્ણવિરામ. ને એટલે જ વિરતિનો બીજો અર્થ અહીં મળશે વિશેષ રતિ, પરમ આકર્ષણ પ્રભુ પ્રત્યેનું, પ્રભુના માર્ગ પ્રત્યેનું. અહોભાવ... પરમ આનંદ.

વેદવિત્પણું

આ અહોભાવની ભૂમિકા પર પ્રભુના શબ્દ પુષ્પોનું વરસવું. વેદ એટલે આગમ, પ્રભુની વાણી. પ્રભુના શબ્દો વાંચીએ, રટીએ, સાંભળીએ ને ભીતર ખલબલાટી, ધ્રુજારી, કંપન ચાલ્યા કરે. આંખો નીતર્યા કરે. હૃદય રણઝણ્યા કરે... અસ્તિત્વ પ્રભુના પ્રસાદને ઝીલ્યા કરે.

મીરાંએ કહ્યું છે કે પ્રભુના શબ્દોને સાંભળતી વખતે માત્ર શબ્દોને હું સાંભળતી નથી, મને તો એ વખતે પરમપ્રિયના પદ્મયની આહટ સંભળાય છે. જાણે કે ‘એ’ આવી રહ્યા છે મારા ભણી... હું એમના પદ્મવિનિને ચૂપકે ચૂપકે માણી રહી હોઉં.... ‘સુનીરી મૈને પ્રભુ આવન કી આવાજ....’

પૂજ્ય પદ્મવિજય મહારાજે પ્રભુના શબ્દોને સાંભળતી વખતે એ શબ્દોના સ્પર્શને કેવી રીતે માણેલો એની વાત કરી છે : ‘નિજ કર

પીઠ થપેટીએ...' પ્રભુ જાણે કે પોતાના કરકમળ વડે ભક્તની પીઠ થબથબાવતા ન હોય એવો અનુભવ પ્રભુના શબ્દોને સાંભળવાની ક્ષણોમાં / વાંચવાની ક્ષણોમાં એમને થયેલ.

વેદવિત્પણું. આગમગ્રંથોના જાણકાર હોવું. પ્રભુના શબ્દોમાં ડૂબેલા હોવું.

આત્મરક્ષા

પૂરું અસ્તિત્વ પ્રભુના લયમાં બંધાઈ ગયું. હવે સાધક બન્યો આત્મરક્ષિત. રક્ષાકવચ આથી મોટું કયું હોઈ શકે ?

હવે પાપોનો / દુર્વિચારોનો પ્રવેશ બંધ ! પ્રભુએ સાધકના આભામંડળને એવું તો પવિત્ર કર્યું છે કે સાધકની આજુબાજુ પાપો ફરકી ન શકે. રક્ષાકવચ... પ્રભુનો દિવ્ય અનુગ્રહ...

પ્રજ્ઞા

પ્રભુનો આ દિવ્ય અનુગ્રહ સાધકના જ્ઞાનને પ્રજ્ઞામાં ફેરવી દે છે. સાધક હોય પ્રાજ્ઞ. પૂજ્ય દેવચન્દ્રજી મહારાજે એમના મહામહિમ ઋષભજિનના સ્તવનમાં પ્રાજ્ઞની સરસ વ્યાખ્યા આપી છે : 'ઋષભ જિણંદસું પ્રીતડી, કિમ કીજે હો કહો ચતુર વિચાર'..... ભગવાનની સાથે પ્રીતનો દોર અવિચ્છિન્ન રૂપે જકડાયેલો કેમ રહે આનો જ જે વિચાર કર્યા કરે તે ચતુર છે, પ્રાજ્ઞ છે.

એટલે કે પ્રભુ સાથે જોડાયેલ જ્ઞાન તે પ્રજ્ઞા...

પરિષદ વિજય

આ પ્રજ્ઞા પરિષદોને, પ્રતિકૂલનોને પ્રતિકૂલન રૂપે માનવા તૈયાર નથી. પ્રભુ જે માર્ગે મળતા હોય એ માર્ગને પ્રતિકૂળ કહેવાય પણ કેમ ?

મીરાંએ ગાયું છે : ‘કોઈ કહિયો રે હરિ આવન કી.... આવન કી મન ભાવન કી....’ પ્રભુ કયા માર્ગે આવશે ? જ્ઞાનીઓને, ભક્તોને મીરાં પૂછ્યા કરે છે. ઘડે ઘડાં આંસું પણ એણે વહાવ્યાં છે : ‘અંસુઅન સીંચ સીંચ, પ્રેમબેલિ બોઈ....’ પ્રભુ માટે ખૂબ તડપી છે એ. કેટલું ? એકવાર તો વિતૃષ્ણાના લયમાં એણે પ્રભુને પૂછેલું : કેટલી તડપાવશો મને ? ‘તડફ તડફ જીવ જાસી....’

એ તડપન તો હતી બાફ જેવી, જેના પછી ધોધમાર વરસાદ તૂટી પડે અને ઠંડક ઠંડક થઈ જાય.... તડપનનું અંતિમ બિન્દુ. ને પ્રભુનું મિલન...

પરિષદોમાં મઝા જ મઝા છે; કારણ કે એ દ્વારેથી - પરિષદ વિજયને દ્વારથી - પ્રભુને ભેટવાનું શક્ય બનવાનું છે.

સર્વદર્શિતા

સાધક હવે બને છે સર્વદર્શી. આત્મસમ બધાને જોનારો... પ્રભુનો આ કેવો અનુગ્રહ કે પ્રભુએ સાધકના કેન્દ્રને તોડી નાંખ્યું. વંદન, પ્રભુ ! તમને.

આધાર-સૂત્ર

અવ્કોસવહં વિઙ્તુ ધીરે,
મુળી ચરે લાઢે નિચ્ચમાયગુત્તે ।
અવ્વગ્ગમણે અસંપહિદ્ધે,
જે કસિણં અહિયાસણ સ ભિક્ખૂ ॥ ૩ ॥

આકોશ અને વધને સ્વકૃત કર્મનું ફળ જાણીને ધીર, સદનુષ્ઠાનથી સુન્દર, હંમેશા આત્મગુપ્ત, રતિ-અરતિથી મુક્ત એવો ભિક્ષુ આકોશ આદિ સર્વને સહન કરે છે.

સાધના-સંકેત

- વેદનાને સહેવી, માણવી, જોવી
- તમે માત્ર દ્રષ્ટા છો
- કાયગુપ્તિની સાધના વિષે પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજનું માર્ગદર્શન
- આનંદ એટલે ઉદાસીનતા
- પ્રભુ આપણને કેવા બનાવવા માગે છે ?

સંદર્ભ-સૂત્ર

‘નિત્યમ્’ ઇતિ સદા, ‘આત્મા’ શરીરમ્, આત્મશબ્દસ્ય
શરીરવચનસ્યાપિ દર્શનાત્.....તેન ગુપ્ત આત્મગુપ્તઃ ।

- બૃહદ્વૃત્તિ, (શાન્ત્યાચાર્ય)

गच्छति, णाइवत्तति अंजू ।

-आचारांग सूत्र १/८/१/७

आतमवीर्यं कुरे परसंगं जे, ते कडीअे तनुयोगञ्च;
येतन सत्ता रे परम अयोगी छे, निर्मल स्थिर उपयोगञ्च...

-पू. देवचन्द्रञ्च, कायगुप्ति सञ्जाय, ४

૩

સંપૂર્ણ સ્વીકાર

સમ્રાટ સિકંદરે સંત દદામીને આજ્ઞા કરી : ‘ચાલો, મારી સાથે મારે દેશ.’ જીવન્મુક્ત કક્ષાના સંત હતા દદામી. સમ્રાટ હોય તો એના ઘરનો, (ઘરનો ખરો ? અરે, એ પોતાનો પણ માલિક ખરો ? તો, સમ્રાટ... પણ માલિકી કોના પર ?) સંતને શું ?

અપ્રભાવિતતા હતી સંત પાસે. પ્રભાવિત કોણ બને ? જેને અપેક્ષા હોય તે. નિરપેક્ષને તમે શી રીતે ઝુકાવી શકો ?

સંતે ના પાડી. સિકંદરે કહ્યું : આ તલવાર જોઈ છે? માથું ધડ પરથી ઊથલી પડશે!

દદામી હસ્યા : માથું ઊથલી પડશે તો જોઈશું. તું પણ જોશે, હું પણ જોઈશ...

પ્રતિકૂલનને કેમ ન માણો ?

સ્કંધક મુનિ યાદ આવે છે ? રાજસેવકો તેમની ચામડીને ઉતારતા હતા અને તેઓ જોતા હતા.

ગજસુકુમાલ મુનિની ખોપરીને સળગતા અંગારા બાળતા હતા ને તેઓ જોતા હતા.

વેદનાને સહેવી, માણવી ને જોવી... તાવ આવ્યો છે, તમે એને સહી પણ શકો... અને માણી કેમ ન શકો ? માત્ર અનુકૂળતાને જ શું માણી શકાય ? પ્રતિકૂલનને કેમ ન માણી શકાય ?

લીમડાનો રસ : કેવો મીઠો !

ગાંધીજી અપારદર્શી ખ્યાલામાં સવારે લીમડાનો રસ પીતા હતા. જેવી રીતે, ધીરે ધીરે તેઓ પીતા હતા, બાજુવાળાને ય પીવાનું મન થઈ ગયું. ગાંધીજી મુખભાવ પરથી સમજી ગયા. તેમણે બીજો ખાલો તેને આપ્યો. એક ઘૂંટ લેતાં જ એ સમજી ગયો કે એના માટે આ પીવાય તેવું નથી.

ગાંધીજી માણી શકતા હતા, તેની પાછળનું કારણ હતું અભ્યસ્તતા. રોજ પીવાને કારણે લીમડાની કડવાશ પણ કોઠે પડી ગયેલી.

અભ્યાસ પ્રતિકૂલનનો... જે સહેવાને માણવા સુધી લઈ આવે.

પછી તમે જોશો વેદનાને. કેન્સર થયું છે. થયું છે તો શરીરને. તમે તો છો રોગમુક્ત. અજર. અમર.

દરિયાને કાંઠે તમે ગયા. સમુદ્રમાં તરંગો છે, આવર્તો છે, ધૂમરી છે... છે, પણ એ તો સમુદ્રમાં છે. તમારામાં શું ? તમે માત્ર એ બધું જુઓ છો.

એક પેન વેપારીને ત્યાં હતી. તમે એને જોતા હતા. ગમી ગઈ. લાવી ઘરે. એની જોડે તાદાત્મ્ય થયું : ‘આ મારી છે’ એવો માલિકીયતનો ભાવ જન્મ્યો અને તમારું દ્રષ્ટાપણું ખતમ થઈ ગયું. બીજાના ખિસ્સામાં એ જ પેન હોત, તો તમે માત્ર એના જોનારા હોત; તમારી પાસે છે એટલે....

શરીર પણ તમારું છે આવું તમે માન્યું ત્યારથી વેદનાનું ભોક્તૃત્વ તમારી પાસે આવી ગયું ! શરીર પરની મૂર્ચ્છા ટળે તો વેદનાને તમે જોઈ શકો.

તમે માત્ર દ્રષ્ટા છો.

દ્રષ્ટાભાવના આ લયમાં આપણે સૂત્રને જોઈએ, ખોલીએ :

‘અક્ષોસવહં વિદ્તુ ધીરે..’ આક્રોશ (ઠપકો) અને વધને મુનિ જાણે, જુએ. પોતે કરેલ કર્મના ફળ રૂપે જાણે. બીજાને ત્યાં નિમિત્ત રૂપે પોતે સ્વીકારે નહિ. કોઈએ કહ્યું, અહીં કેમ ઊતર્યા છો ? કોઈએ ગુસ્સામાં આવી સાધકને કંઈક મારી દીધું.. સાધકની કોઈ જ પ્રતિક્રિયા અહીં નહિ હોય.

પ્રતિક્રિયા હોઈ પણ શું શકે ? જે ઘટનાનું, જે શબ્દોનું કોઈ મૂલ્ય જ નથી એની પ્રતિક્રિયા તમે શી રીતે આપી શકો ?

ચર્ચિલની પ્રતિક્રિયા

ચર્ચિલ પાર્લામેન્ટમાં ઊંઘી રહ્યા હતા અને વિપક્ષી નેતા ધુંઆધાર, ગરમાગરમ ભાષણ આપી રહ્યા હતા. અચાનક વક્તા મહોદયની નજર ઊંઘી રહેલા ચર્ચિલ પર પડી. એમણે કહ્યું : તમે ઊંઘો છો, મિ. ચર્ચિલ ! પછી મારા ભાષણ પર તમે પ્રતિક્રિયા શું આપશો? ચર્ચિલે આંખો ખોલી અને ઠંડે કલેજે બોલ્યા : મારી ઊંઘ જ શું તમારા ભાષણની પ્રતિક્રિયા નથી? આનાથી વધુ પ્રતિક્રિયા કઈ જોઈએ તમારે? વિપક્ષી નેતા ચૂપ થઈ ગયા.

‘અક્ષોસવહં વિદ્તુ ધીરે..’ ધીર હોય મુનિ. પરિષદોથી, ઘટનાઓથી અક્ષોભ્ય. બહાર ખળભળાટ ભલે હોય. તમારી ભીતર શું હોઈ શકે ? તમે અક્ષોભ્ય. મેરુપર્વત જેવા. દશવૈકાલિક સૂત્ર કહે છે તેમ :

जस्सेवमप्पा उ हविज्ज निच्छओ, चइज्ज देहं न हु धम्मसासणं ।
तं तारिसं नो पइलंति इन्दिया, उविंतवाया व सुदंसणं गिरिं ॥

(દશ. ચૂલિ. ૧/૧૭)

શ્રી ઉમાશંકર જોષીએ એનો ગૂર્જરાનુવાદ આ રીતે કર્યો છે :
આત્મા થયો નિશ્ચિત જેહનો કે, ત્યજીશ હું દેહ ન ધર્મશાસન;
તેને ચળાવી નવિ ઈન્દ્રિયો શકે, ઝંઝાનિલો મેરુ મહાદ્રિને યથા..

પ્રભુની આ કેવી અપ્રતીમ સાધના !

દેવાધિદેવ પ્રભુ મહાવીરની સાધનાવસ્થાનું એક રોમહર્ષક ચિત્ર આચારાંગ સૂત્ર આપણી સામે મૂકે છે. એકવાર પ્રભુ ક્યાંક ધ્યાન કરી રહ્યા હોય છે. ત્યાં કો'ક સામાન્ય મનુષ્ય આવે છે ને કહે છે : ‘જોગટા, અહીં શા માટે ઊભો રહ્યો છે ? નીકળી જા અહીંથી !’

શું કરતા પ્રભુ ત્યારે ? મજાના શબ્દો ત્યાં મૂક્યા છે: ‘ગच्छति, णाइवत्तति अंजू.’ પ્રભુ ત્યાંથી ધીરેથી સરકી જતા. ને દૂર દૂર જતા... પણ ધ્યાન ચાલુ રાખતા... ઘટના ઘટનાનું કામ કરે છે. પ્રભુ સાધના કરે છે...

‘મુળી ચરે લાઢે...’ પ્રસન્નતાથી છલક છલક છલકાતા મુનિ વિહરે છે. અહીં વિહારનો એક મજાનો અર્થ આપણને મળ્યો. દ્રષ્ટાભાવમાં સાધક આવ્યો એટલે તેનો વિહાર... કર્તાભાવમાં સાધક હોય તો ચંક્રમણ.

આગળની ગાથામાં વિરાગની સાથે વિહારને સાંકળ્યો હતો, (राओवरयं चरिज्ज लाढे..) અહીં દ્રષ્ટાભાવ સાથે. અનાસક્તિ જ કર્તૃત્વનું ઉચ્છેદન કરે ને ! વિરાગ ઘેરો બન્યો... કર્તાભાવ દબાયો. સાક્ષીભાવ જાગૃત બન્યો..

પ્રશમની રતિ મળી ગઈ ?

મુનિ છે ગુપ્તિથી યુક્ત. ‘નિચ્ચમાયગુત્તે.’ નિત્ય કાયગુપ્ત. કેવું બાહ્યરૂપ પણ મોહક હોય છે મુનિનું : મોઢે મુહપત્તી, નીચાં ઢળેલ નેણ.... ગુપ્તિની ભીતરી અસર તો ઘેરી હોય જ છે, બહારી અસર પણ કેટલી રમ્ય છે ! હમણાં જ એક વાચનામાં મેં કહેલું કે મારા જેવો માણસ પૂછે ત્યારે થોડા સાવધ રહેવું. હું પૂછું કે તું શું ભણે છે? ને જવાબ આપનાર કહે કે, ‘પ્રશમરતિ’... તો તરત જ હું એના ચહેરા પર નજર નાખીશ ને પૂછીશ : ખરેખર, પ્રશમની રતિ મળી ગઈ ? ‘પ્રશમરતિ’ ભણ્યા ક્યારે કહેવાવ ? પ્રશમની રતિ ભીતર ઊતરે ત્યારે ને !

‘આયગુત્તે.’ કાયગુપ્ત છે મુનિ...

પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજ કાયગુપ્તિની સજ્જાયમાં કહે છે : ‘આતમવીર્ય કુરે પર-સંગ જે, તે કહીએ તનુયોગજી...’ કેટલી સરસ આ વ્યાખ્યા ! પરના સંગે આત્મવીર્ય શા માટે સ્ફુરવું જોઈએ ? ‘નિર્મળ સ્થિર ઉપયોગ’માં કેવો તો આનંદ આવે !

જ્યાં સ્વભાવનું પ્રગટીકરણ છે ત્યાં જ આનંદ. નિરવધિ આનંદ.

આનંદ એટલે ઉદાસીનતા

આ આનંદ એટલે જ ઉદાસીનતા. જ્યાં મન સહેજે વ્યગ્ર, આકુલ ન હોય, મન સહેજે રતિથી યુક્ત ન હોય... ‘અવ્વગમણે અસંપહિદ્ધે...’ ન આરોહ, ન અવરોહ. નિશ્ચલ સમંદર જેવી ભીતરની સ્થિતિ.

આ ઉદાસીનતાને સાતત્ય આપવા પ્રભુએ કેવી સરસ વાત કરી ! જે બધું જ સહન કરે તે મારો ભિક્ષુ ! ‘જો કસિણં અહિયાસણ સ ભિક્ખૂ...’ બધું જ, બધું જ... સમગ્રતયા સ્વીકાર.

નિંદાનો પણ સ્વીકાર. અપમાનનો પણ સ્વીકાર. એક પર્યાય ખૂલી રહ્યો છે. સાધકે એને જોવાનો છે.

મઝાનો આ સાધક

ગુરુ પાસે એક સાધક આવેલ. ગુરુએ જોયું કે તે સાધક અપમાનથી તરત જ વિચલિત બની જાય છે. ગુરુએ કહ્યું : આ ચાલી ન શકે. સામાન્ય આવા નિમિત્તથી તું ઉત્તેજિત થઈ જાય છે તો તું મરણાન્ત કષ્ટોને શી રીતે સહીશ ?

સાધકની ઈચ્છા હતી કે ગમે તેમ કરીને ગુરુની પરીક્ષામાંથી ઉત્તીર્ણ થવું. એની આંખમાં આંસુ હતાં. એણે કહ્યું : ગુરુદેવ ! હું એવું શું કરું કે નિમિત્તોની ચુંગાલમાંથી મુક્ત બનું. મને માર્ગ બતાવો !

ગુરુએ સરસ માર્ગ બતાવ્યો. કહ્યું : કબ્રસ્તાનમાં જઈ આવ અને ત્યાં જઈ બધા જ સ્વર્ગસ્થ આત્માઓની પ્રશંસા કરી આવ. જોજે, કસર કરતો નહિ. પેલો પ્રશંસાનાં ફૂલ વેરી આવ્યો. ગુરુ શી રીતે કામ કરવા માગે છે એનો એને ખ્યાલ નથી આવતો. પણ એ ખ્યાલ રાખવા માગતો પણ નથી.

એને ખ્યાલ હતો કે ગુરુદેવની રીતે જ પરમના માર્ગને પામી શકાશે. અને એથી બિલકુલ આકુળતા વગર ગુરુએ કહ્યું તેમ તેણે શરૂ કર્યું.

બીજે દિવસે ગુરુએ કહ્યું : આવી જ રીતે તે જ કબ્રસ્તાનમાં જઈ ભરપેટ નિંદા કરી આવ. પેલો કરી આવ્યો. ગુરુને નિવેદના કરી.

ગુરુએ હસતાં હસતાં પૂછ્યું : તારી પ્રશંસા અને નિંદાની એ બધા પર શું અસર થઈ?

શિષ્ય કહે: ગુરુદેવ ! કશી અસર ન થઈ. ન થઈ શકે. કારણકે એ મરેલ છે.

ગુરુ કહે છે : મારે તને આજ કહેવાનું હતું. તું સંન્યાસ લે ત્યારે સંસાર પ્રતિ, વિભાવો પ્રતિ તું મૃત જ છે... પછી અસર કેમ થાય ?

ગુરુએ આપેલ આ શબ્દ મંત્રનું કામ કરી ગયો. સાધકને થયું કે ગુરુ પોતાને આવો બનાવવા માગે છે... એ બની ગયો, એ પામી ગયો...

આંસુંથી ભીનો આ માટીનો પિંડ

‘સત્તિ’ અધ્યયનમાં પ્રભુ તમને ખરેખરી દીક્ષા આપવા માગે છે, વિભાવમુક્તિની, તમારે તે લેવી છે ને ?

એક લય પકડાવો જોઈએ... ‘અન્નાયણસી પરિવ્વણ સ ભિક્ષૂ...’ ‘જે કમ્હિવિ ણ મુચ્છિણ સ ભિક્ષૂ...’ ‘જે કસિણં અહિયાસણ સ ભિક્ષૂ...’ તે ભિક્ષુ, તે ભિક્ષુ.... અને એક ટીસ ઊપડશે વેદનાની : પ્રભુ કહે છે તેવું ભિક્ષુત્વ મને ક્યારે મળશે ?

જરૂર છે આ વેદનાની. જરૂર છે આંખોમાં ઊમટી આવતા આંસુ-પૂરની. ફોટોગ્રાફર કહેતો હોય છે : ‘મોઢું હસતું રાખો, બીજું હું સંભાળી લઈશ...’ અહીં પ્રભુ જાણે કે કહી રહ્યા છે કે તારી વેદનાને થોડીક ઊંડી બનાવ, આંસુંનો પુરવઠો થોડો વધુ જોઈએ...

સાધકના અશ્રુથી ભીનો ભીનો બનેલ જ્યારે સાધનાપિંડ હોય છે ત્યારે ગુરુ એને ઈચ્છિત આકાર આપી શકે છે.

‘નિન્દક નિયરે રાખીએ.’

‘જે કસિણં અહિયાસણ સ ભિક્ષૂ...’ જે બધું જ સહન કરે તે ભિક્ષુ. પ્રભુનો મુનિ, પ્રભુની સાધ્વી સર્વનો સ્વીકાર કરે.

એ નિન્દાને પણ સ્વીકારે.... નિન્દા તો બહુ જરૂરી છે. આત્મ-
નિરીક્ષણમાં રહી ગયેલી આપણી ક્યાશને નિન્દક સુધારે છે, એટલે જ
તો સંત કબીરે કહ્યુંને કે ‘નિન્દક નિયરે રાખીએ...’ નિન્દકને બાજુમાં
રાખવો જોઈએ.

દર્પણને માણસ ઘરમાં રાખે છે. એ ડાઘ બતાવે છે માટે. નિન્દક
જ્યારે આ જ કાર્ય કરે છે ત્યારે એને બાજુમાં જ રાખવો જોઈએ ને !

એક બહુ મઝાની વાત પૂછું : નિન્દાને તો તમે સ્વીકારી લેશો.
પ્રશંસાને શી રીતે સ્વીકારશો ?

કો’કે કહ્યું : શી તમારી તપશ્ચર્યા ! શું તમારું જ્ઞાન ! અદ્ભુત !
એ વખતે આંખમાં આંસું આવી જવાં જોઈએ, ભગવાનને એ વખતે
કહી દઈએ કે, પ્રભુ ! તારી આ સાધના.... તેં જ કરાવેલી. આ
ભાઈએ એની પ્રશંસા કરી. તારાં ચરણોમાં મૂકું છું એ પ્રશંસા. તારી
સાધના... તારી સાધનાની પ્રશંસા... તારાં જ ચરણોમાં !

સાધકનું અસ્તિત્વ ક્યાં રહે ?

દુન્યવી ઉદાહરણ લઈને આ વાતને ચર્ચાએ. દર્દીને ડોક્ટર સારા
મળી ગયા. દવા આપી. કડક ચરી પાળવાનું કહ્યું : ઘી, તેલ, બિલકુલ
બંધ... જેની સવાર ફાફડા ને ગાંઠિયા વિના ઊગતી નહિ, એને લુખ્ખો
ખાખરો ખાવો પડે છે... બપોરે લુખ્ખી રોટલી ને બાફેલું શાક...

આવા દર્દીને આપણે ક્યારેય કહેતા નથી કે, તમે ત્રણ વખત
બરોબર દવા લીધી ને ચરી પણ પાળી... ધન્યવાદ છે તમને ! ને એ
દર્દી પણ માનતો નથી કે હું સાજો થયો કારણકે દવા લીધીને ચરી

પાળી.... એ કહેશે કે ડૉક્ટર સાહેબ સારા મળી ગયા. ને મને રાહત થઈ ગઈ.

આ જ વાત અહીં નથી ? પ્રભુએ સાધનારૂપ ઔષધ બતાવ્યું, ગુરુદેવે એની જાણ કરી. આમાં સાધક પોતે ક્યાં આવ્યો ?

આધાર-સૂત્ર

પતં સયણાસણં ભઙ્ગત્તા,
સીઝણં વિવિહં ચ દંસમસગં ।
અવ્વગમણે અસંપહિદ્ધે,
જે કસિણં અહિયાસણ સ ભિક્ખૂ ॥ ૪ ॥

હલકી જાતના શયન (સંથારો, મકાન વ.) તથા આસનને સ્વીકારીને; ઠંડી, ગરમી, જુદી જુદી જાતના ડાંસ અને મચ્છરના ઉપદ્રવને પામીને પણ જે રતિ, અરતિથી મુક્ત રહે છે. અને જે બધાંને સહન કરે છે, સર્વને સ્વીકારે છે; તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- શરીરની વેદનાની પેલે પાર જવા માટે કાયકલેશ તપ
- સાધના નિરન્તર, આદરપૂર્ણ ને દીર્ઘકાલ આસેવિત જોઈએ
- સાધક, પ્રભુ ને ગુરુ : એક મઝાનો ત્રિકોણ

સન્દર્ભ-સૂત્ર

જ્ઞાનમેવ બુધાઃ પ્રાહુઃ, કર્મણાં તાપનાત્ તપઃ ।
તદાભ્યન્તરમેવેષ્ટં, બાહ્યં તદુપબૃંહકમ્ ॥

-જ્ઞાનસાર, તપ અષ્ટક

પરઃ પ્રવિષ્ટઃ કુરુતે વિનાશમ્ ।

-શાન્તસુધારસ

સાધનાનું સાતત્ય

કાશીના મહારાજને એપેન્ડિસાઈટીઝનું ઓપરેશન કરાવવાનું હતું. દિવસ નક્કી થઈ ગયો. તેમને ઓપરેશન માટે તેમના રૂમમાંથી ઓપરેશન થિયેટરમાં લઈ જવામાં આવ્યા. હવે તેમને બેભાન બનાવવા માટે એનેસ્થેસિયા સૂંઘાડવાનું હતું. મહારાજએ ડોક્ટરને કહ્યું : ‘મને બેભાન ન બનાવશો.’

બીજો કોઈ દર્દી હોત તો ડોક્ટર તેની વાત કાને પણ ન ધરત. પણ આ તો વી.આઈ.પી. પેશન્ટ હતા. એમની વાત માનવી પડે તેમ હતું. ડોક્ટરે પૂછ્યું : આપ શી રીતે શરીરની ચીર-ફાડને સહન કરી શકશો?

મહારાજએ કહ્યું : ‘હું ગીતાજી વાંચી રહ્યો છું. દશેક મિનિટમાં હું તેમાં બિલકુલ ડૂબી જઈશ. ત્યારે તમે શસ્ત્રક્રિયા શરૂ કરી દેજો... હું ગીતાજીમાં ડૂબેલ હોઈશ. બીજી બધી ઘટનાઓ પ્રત્યે હું બેખબર હોઈશ.’ ખરેખર ઓપરેશન થઈ ગયું પૂરું. મહારાજને ખબર પણ નહોતી પડી.

વેદનાની પેલે પાર જવાનો આ કેવો મઝાનો ઉપાય !

ધ્યાનમાં ડૂબી જવું

‘વિવિહં ચ દંસમસંગં...’ કદાચ આ સ્તરની આ ઘટના છે. સાધક કોઈ જંગલમાં ધ્યાન માટે ગયેલ છે. ડાંસ અને મચ્છર ન જાણે

ક્યારના ભૂખ્યા થયેલા હશે, તૂટી પડે છે સાધકના શરીર પર. ને ત્યારે સાધક આ ઘટનાથી બેખબર હોય છે. એની ભીતર આનંદની એવી ઉજાણી ચાલી રહી છે કે મચ્છરોની મિજબાનીનો એને ખ્યાલ સુધ્ધાં નથી.

ધ્યાનમાં ડૂબી જવું... કેવું તો આ મઝાનું છે. તમે હો ભીતરના સ્તર પર. બહાર, શરીરના સ્તર પર શું ચાલે છે તેનો તમને શો ખ્યાલ આવે ?

કાયકલેશ તપ

વાત તો આ બહુ જ મઝાની થઈ કે શરીરના સ્તર પર વેદના, રોગ બધું જ ચાલ્યા કરે. ને ભીતર કોઈ અસર નહિ. દીવાનખંડમાં મહેમાનોની ચહલ-પહલ ચાલતી હોય અને અંદરના વાતાનુકૂલિત ખંડનું દ્વાર બંધ એટલે ન કશો ઘોંઘાટ, ન અવાજ.

સાધક પૂછશે : આ સ્તર પર જવાનો ઉપાય કયો ?

ઉપાય છે કાયકલેશ-તપ. બહુ મઝાની વાત આ છે કે કાયકલેશ જુદી ઘટના છે, કાયકલેશ તપ જુદી ઘટના છે. જેમ ઊણોદરી અને ઊણોદરી તપ ભિન્ન છે તેમ.

ઊણોદરી - જેને અંગ્રેજીમાં ડાયેટિંગ કહીએ છીએ તે જુદી ચીજ છે, ઊણોદરી તપ જુદી વાત છે.

ઊણોદરી તપને બાહ્યતપ કહેવાય છે અને બાહ્યતપ એ જ છે, જે અભ્યંતર તપને પરિપુષ્ટ કરે છે. જ્ઞાનસાર યાદ આવે : ‘बाह्यं तदुपबृंहकम्.’

તો એક માણસે ડાયેટિંગ કર્યું, હેતુ એક જ હતો : શરીર સ્વસ્થ / સમતોલ રહેવું જોઈએ. ઊણોદરી આ છે. એક સાધકે ઓછું ખાધું, હેતુ એ હતો કે સ્વાધ્યાય વધુ સારી રીતે આગળ વધી શકે. આ ઊણોદરી તપ થયો.

વેદનાની પેલે પાર જવાનો ઉપાય છે કાયકલેશ તપ. એવો કાયકલેશ જે અભ્યંતર તપને પુષ્ટ કરે.

તમારે સાધનાની ધારા નિરન્તર ચલાવવી છે. બીજો કોઈ અવરોધ આવે એવી સંભાવના પણ ઓછી છે, પરંતુ આ શરીરનું શું કરવું ? રાત્રે સૂતા હો, ને બિલકુલ સ્વસ્થ હો. સવારે જાગ્યા ને લાગે કે માથું ભારે છે. શરદી થઈ ગઈ છે. હવે ? સ્વાધ્યાય આદિનું શું થશે ? પછી તાવ ચડી આવે. બે ડીગ્રી તાવ આવી જાય. માથું સખત દુખતું હોય. પૂરું શરીર કળતું હોય. રોજ તો અપ્રમત્ત રીતે ક્રિયા કરતા હતા.... પ્રતિક્રમણ પણ ઊભા ઊભા કરતા હતા. આજે શું ?

શારીરિક ગરબડ સાધનામાં અવરોધ નાખી શકે. પણ આ અવરોધ તો ચાલી જ ન શકે, સાધના સાતત્યપૂર્ણ જ થવી જોઈએ. અહીં કાયકલેશ તપ બહુ જ ઉપકારી થશે.

સાધના કેવી જોઈએ ?

વચ્ચે એક વાત કહું : સાધના નિરન્તર હોવી જોઈએ, સાધના લાંબા કાળથી ચાલતી આવેલી જોઈએ, સાધના હૃદયના ઊમળકા સાથે સંધાવી જોઈએ. તો સાધના એવી તો અસરકારક બનશે કે અવચેતન મનમાં એ પ્રવેશી જશે. નૈરન્તર્ય, આદર અને દીર્ઘકાલથી આસેવિતતા આ ત્રણ તત્ત્વો સાધનાને સૂક્ષ્મ બનાવે છે.

તમે ક્યારેય ગુરુદેવને પૂછ્યું કે, ગુરુદેવ ! આ મારી સાધના...
આ ક્યારે ભવપાર મને કરશે ?

નાવડીને તરાવવી હોય તો એ નાવડીનો રંગ સારો હોવો જોઈએ
તે જરૂરી નથી કે નથી જરૂરી એનું લાકડું સુંવાળું હોવું તે. એ જોવું
જોઈએ કે એમાં છિદ્ર ન હોય.

સાધના ભવપાર કરાવવા માટે સક્ષમ ક્યારે કહેવાય ? લાંબા
સમયથી એ સાધનાની ધારામાં તમે નિરન્તર ચાલતા હો, આદર પૂર્વક...

સાધના નિરન્તર ચાલુ રહે તે માટે કાયકલેશ તપ છે. શરીરમાં
આકસ્મિક રીતે આવી જનાર રોગો આદિથી આપણે એવા અભ્યસ્ત
બનીએ કે એ અભ્યાસને કારણે રોગાદિને સહેવા તે સરળ બની જાય.
પરિણામે સાધનામાં અવરોધ ઊભો ન થાય.

‘ઉપાશ્રય કેવો હતો ?’

‘પતં સયણાસણં ભક્ત્તા, સીઝણં વિવિહં ચ...’ શયન (મકાન,
સંથારો [બિસ્તર]) અને આસન (અને બેસવાની જગ્યા વગેરે) બિલકુલ
સાદા હોય... અરે, અસુવિધાપૂર્ણ હોય... સાધકને એનો ખ્યાલ પણ ન
હોય.

ખરેખર એવું બનવું જોઈએ કે એક ભિક્ષુ એક ઉપાશ્રયમાં આખો
દિવસ વિતાવીને બીજા દિવસે બીજા ગામમાં વિહાર કરીને જાય. ત્યાં
અરસપરસ વાત નીકળે કે ગઈકાલવાળો ઉપાશ્રય કેવો હતો ? તો
ભિક્ષુ એમ જ કહે કે કશો ખ્યાલ નથી. ઉપાશ્રયમાં ગયેલ. કાજો વગેરે
લઈ માંડલીનું કાર્ય, દર્શન આદિ કરી સ્વાધ્યાયાદિમાં લીન થઈ ગયેલ..
સમય જ ક્યાં હતો કે રસવૃત્તિ જ ક્યાં હતી કે બીજું કંઈક જોઈ
શકાય.

એક મઝાનો ત્રિકોણ

આ સંદર્ભમાં એક મઝાના ત્રિકોણની વાત કરું : જે પ્રભુના ભિક્ષુ પાસે હોય છે. પોતે, ગુરુ અને ભગવાન. ચોથું કોઈ નહિ.

શાન્ત-સુધારસે જે કહ્યું : ‘પર: પ્રવિષ્ટ: કુરુતે વિનાશમ્’... તેમાં ભિક્ષુ માટે આ ત્રણ સિવાયનું ચોથું તે પર છે.

પ્રભુની સાધના ગુરુ કહે તેમ કરવાની છે... એટલે જ સાધક બને તદ્દદ્દિષ્ટિક. (આચારાંગ સૂત્ર : ‘તદ્દદ્દિષ્ટીએ.’) માત્ર ગુરુ તરફ તેની દૃષ્ટિ સ્થિર બનેલ હોય.

રસ માત્ર સાધનામાં છે. દૃષ્ટિ માત્ર ગુરુદેવ ભણી છે. સાધના કરવાની પૂરી પૂરી તમન્ના છે. ને એટલે ગુરુદેવ કહે તે રીતે સાધના કરવા સાધક તૈયાર છે.

ઠંડી ને ગરમી સહન કરવાની... બાવીસે પરિષદ વર્ષમાં એકવાર તો મઝાથી માણીએ જ ને ! શિયાળો હોય, ખુલ્લી પરસાળ સૂવા માટે મળે ને આનંદ થાય કે ચાલો, આજે શીતપરિષદ માણવા મળશે. ગરમી હતી જોરદાર અને પતરાંવાળું મકાન મળ્યું ઊતરવા માટે : ચાલો, ઉષ્ણ પરિષદ માણવા મળશે.

અહીં તો લાભ જ લાભ છે. તોટાનો તો સવાલ જ નથી. ભિક્ષા મળી તો સાધના-લાભ. ભિક્ષાના કણ કણને સાધનામાં રૂપાન્તરિત કરીશું. ભિક્ષા ન મળી તો તપોવૃદ્ધિ...

કેવો મજાનો છે આ પ્રભુનો માર્ગ !

‘અવ્વગ્ગમણે અસંપહિદ્ધે...’ ન અરતિ, ન રતિ; આનંદ જ આનંદ છે પ્રભુના આ માર્ગમાં.

આધાર-સૂત્ર

નો સક્રિયમિચ્છઈ ન પૂયં,
નોવિ ચ વંદણગં કઓ પસંસં ।
સે સંજણ સુવ્વણ તવસ્સી,
સહિણ આયગવેસણ સ ભિક્ખૂ ॥ ૫ ॥

સત્કાર (અભ્યુત્થાનાદિ), પૂજા (વસ્ત્રાદિથી ભક્તિ), વન્દન અને પ્રશંસાને જે નથી ઇચ્છતો; જે સંયત, સુવ્રત, તપસ્વી, જ્ઞાનાદિથી યુક્ત અને આત્મ-ગવેષક છે તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- પૂ. ચિદાનન્દજી મહારાજે આપેલ રૂપસ્થાદિ ચાર ધ્યાનની મઝાની સંવેદના
- સાધુ છે આત્મ-ગવેષક

સન્દર્ભ-સૂત્ર

આત્માનં કર્મવિગમાચ્છુદ્ધસ્વરૂપં ગવેષયતિ કથમયમિત્થંભૂતો
ભવેદિત્યન્વેષયતે યઃ સ આત્મગવેષકઃ । -બૃહદ્વૃત્તિ

સાડા બાર વરસ જિન ઉત્તમ, વીરજી ભૂમિ ન ઠાયા હો...

-પૂ. પદ્મવિજયજી, નવપદ પૂજા

यद्वत्तुरगः सत्स्वप्याभरणविभूषणेष्वनभिषक्तः ।

प्रशमरति प्रकरश

तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी, सन्तुष्टो येन केनचित् ।

अनिकेतः स्थिरमति-भक्तिमान् मे प्रियो नरः ॥

गीता, १२/१८

૫

રૂપસ્થાદિ ધ્યાન

શાન્તિનિકેતનના વિદ્યાર્થીએ ગુરુ દયાલ મલ્લિક પાસે ઓટગ્રાફ-બુક ધરી. મલ્લિકે નાનકડું હૃદયંગમ વાક્ય લખી પોતાની સહી કરી આપી. વાક્ય આ હતું : 'Know thy self'. (તારી જાતને તું ઓળખ.)

એ વિદ્યાર્થીને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની પણ સહી લેવી હતી. એકવાર તેણે ટાગોરને ઝડપી લીધા. ઓટગ્રાફ બુક ધરી : 'ગુરુદેવ ! સહી...' ટાગોરે 'Know thy self'ની નીચે લખ્યું : 'Forget thy self'. (તારી જાતને ભૂલી જા.) અને સહી કરી આપી.

કેટલી મઝાની રીતે સૂત્રો ખૂલ્યાં : જાતને ઓળખવાની પણ શી રીતે ? જાતને ભૂલીને. અશુદ્ધ સ્વરૂપથી દૂર રહો, શુદ્ધ સ્વરૂપને પામો.

આત્મગવેષક મુનિ

સભિક્ષુ અધ્યયનનું એક નાનકડું હૃદયંગમ સૂત્ર છે : 'આયગવેસણ સ ભિક્ષુ'... આત્મગવેષક હોય તે મુનિ... વૈભાવિક સ્વરૂપની પેલે પાર તમારું જે શુદ્ધ સ્વરૂપ છે તેને જોવાનું, સ્પર્શવાનું, તેમાં ખોવાઈ જવાનું...

ગીતામાં અર્જુને શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું હતું : મારો સ્વભાવ શું ? શ્રીકૃષ્ણે કહેલું : 'સ્વભાવોઽધ્યાત્મમુચ્યતે...' અધ્યાત્મ જ સ્વભાવ છે. આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત થવું...

રૂપસ્થાદિ ધ્યાન

પૂજ્ય ચિદાનન્દજી મહારાજે રૂપસ્થાદિ ધ્યાન દ્વારા આત્મસ્વરૂપના સ્પર્શનની અનુભવાત્મક વાત કહી છે. બહુ જ મઝાના, હૃદયંગમ, હૃદયસ્પર્શી શબ્દો છે :

ધ્યાન ચાર ભગવંત બતાવે, તે મેરે મન અધિકે ભાવે;
રૂપસ્થ પદસ્થ પિંડસ્થ કહીજે, રૂપાતીત સાધ શિવ લીજે... ૯૨.

રહત વિકાર સ્વરૂપ નિહારી, તાકી સંગત મનસા ધારી;
નિજ ગુણ અંશ લહે જબ કોય, પ્રથમ ભેદ તિણે અવસર હોય... ૯૩.

તીર્થંકર પદવી પરધાન, ગુણ અનંત કો જાણી થાન;
ગુણ વિચાર નિજ ગુણ જે લહે, ધ્યાન પદસ્થ સુગુરુ ઈમ કહે... ૯૪.

ભેદજ્ઞાન અન્તરગત ધારે, સ્વ-પર પરિણતિ ભિન્ન વિચારે;
શક્તિ વિચારી શાન્તતા પાવે, તે પિંડસ્થ ધ્યાન કહેવાવે... ૯૫.

રૂપ રેખ જામં નવિ કોઈ, અષ્ટગુણાં કરી શિવપદ સોઈ;
તાકું ધ્યાવત તિહાં સમાવે, રૂપાતીત ધ્યાન સો પાવે... ૯૬.

રૂપસ્થ ધ્યાન

રૂપસ્થ ધ્યાનમાં આત્મગુણોની એક આંશિક ઝલક મળે છે. નાનકડી બારી ખૂલે અને અંધારિયા ખંડમાં એકદમ આછો પ્રકાશ રેલાય તેમ....

‘રહત વિકાર સ્વરૂપ નિહારી...’ પોતાના બાહ્ય રૂપને જ જોઈ રહેલી વ્યક્તિ સાધનાનાં કિરણો એના અંધારિયા ખંડમાં આવતાં જ પોતાના મૂળ રૂપ પર નજર નાખી રહે તે રૂપસ્થ ધ્યાન.

પોતાની જાત સાથેનો આ પહેલો પરિચય. ‘નિજ ગુણ અંશ લહે જબ કોય.’ ચિત્તસ્થૈર્યને કારણે પોતાની અંદર ડોકિયું કરી શકાયું. સાક્ષીભાવનાં કિરણોથી ખંડ આછો આછો પણ અજવાળા મંડિત બની ગયો.

રૂપસ્થ ધ્યાન... પોતાના સ્વરૂપનો પોતે કરેલ સાક્ષાત્કાર...

પદસ્થ ધ્યાન

જિનગુણ દર્શનથી નિજગુણ દર્શન સુધીની યાત્રા એ પદસ્થ ધ્યાન છે. પરમાત્માના ગુણનું દર્શન બારીકાઈથી કર્યું. અને એમ કરતાં કરતાં જે ક્ષણે પ્રતીતિ થાય કે આ ગુણ તો પોતાની અંદર પણ છે, એ પદસ્થ ધ્યાન.

દેરાસરે જાય ભાવક. પરમાત્માનાં દર્શન કરે. પરમાત્માનું ભુવન-વિમોહન રૂપ જોતાં એ સ્તબ્ધ બની ઊઠે : આવું રૂપ ! સ્તબ્ધતાની એ ક્ષણો, નિર્વિચારતાની ક્ષણો... ચિત્તસ્થૈર્યની ક્ષણો. પૂજ્યપાદ માનવિજયજી મહારાજે આ ક્ષણોનું જીવંત ચિત્રણ કર્યું છે : ‘રૂપ અનુપ નિહાળી સુમતિ જિન ! તાહરું હો લાલ, છાંડી ચપળ સ્વભાવ ઠર્યું મન માહરું...’

આ ચિત્તસ્થિરતાની ક્ષણો એ એક આધારભૂમિ છે, જેના પર સાધક પ્રભુના ગુણનું દર્શન કરી શકે છે.

પ્રશ્ન એ થાય કે પ્રભુના તો અનંત ગુણો છે. શરૂઆત ક્યાંથી કરવી ? શાસ્ત્રોએ આનો મધુરો જવાબ આપ્યો છે : જે દોષ સાધકને તીવ્રતાથી પીડતો હોય, તેથી વિરુદ્ધ ગુણના સ્વામી પરમાત્મા છે એ રીતે પ્રભુના ગુણનું ધ્યાન શરૂ કરવું. રાગ પીડે છે તો પ્રભુની વીતરાગતાનું ધ્યાન કરવું. ક્રોધ પીડે છે તો પ્રભુની વીતક્રોધતાનું /ક્ષમાનું ધ્યાન કરવું.

અને આ જિનગુણ દર્શનની ક્ષણોમાં નિજગુણ દર્શન થયા કરે છે... ક્ષમા ગુણનો પરિચય ઊંડાણના આયામને મેળવતો જાય છે. રૂપસ્થ ધ્યાનમાં શરૂ થયેલ પરિચય અહીં ઊંડાણને સાધતો જાય છે.

પિંડસ્થ ધ્યાન

પિંડસ્થ ધ્યાનમાં દેહાધ્યાસ તૂટે છે, દેહ અને આત્માનું ભેદજ્ઞાન સ્પષ્ટ થાય છે. આત્મશક્તિની અનુભૂતિ સાધકમાં પ્રશમ ભાવને રેલાવે છે. ખરેખર, હવે જ સાધક પિંડસ્થ - શરીરસ્થ આત્મશક્તિને અનુભવે છે. અત્યાર સુધી તે પિંડને જોતો હતો, પણ પિંડની/શરીરની પેલે પાર રહેલ આત્મશક્તિનું દર્શન તેની પાસે ન હતું.

રૂપાતીત ધ્યાન

‘રૂપ રેખ જામેં નવિ કોઈ...’ અરૂપી આત્માનું/આત્મગુણોનું દર્શન તો પૂર્વનાં ધ્યાનોમાં હતું. અહીં સ્પર્શનની વાત છે. કહો કે નિમજ્જનની. જ્યોતમાં જ્યોતરૂપ થઈને મળવાની. ‘તાકું ધ્યાવત તિહાં સમાવે...’ એનું ધ્યાન કરતાં કરતાં એમાં સમાઈ જવું...

કેટલો સરસ મઝાનો આ ધ્યાનનો ક્રમ થયો... નિજગુણના આંશિક દર્શનથી શરૂઆત અને ‘તે’નામય બની જવું તે સમાધિ, યાત્રાનું અંતિમ ચરણ.

‘સાડા બાર વરસ જિન ઉત્તમ, વીરજી ભૂમિ ન ઠાયા હો !’

‘આયગવેસણ સ ભિક્ષુ...’ જે આત્મગવેષક હોય તે ભિક્ષુ છે. બહારના જગતને જોવું નથી, એમાં ભળવું નથી, હળવું નથી.

એટલે ભિક્ષુને નથી સત્કાર ગમતો, નથી પૂજા/વસ્ત્રાદિથી ભક્તિ ગમતી. કોઈ વંદન કરે એમાં એનું ચિત્ત હોતું નથી. પોતાની પ્રશંસા

તેને રુચતી નથી. તે સંયત, સુપ્રત, તપસ્વી અને જ્ઞાનાદિથી યુક્ત હોય છે.

સંયત એટલે સમ્યગ્ રીતે સત્ક્રિયા પ્રતિ યત્ન કરનાર... આવો પ્રયત્ન, આવી સાધકની સાધના એનાં વ્રતોને શ્રેષ્ઠ બનાવી જ દે ને ! લક્ષ્ય માત્ર એક જ : પ્રભુએ કહેલી સાધના એ જ રીતે હું કઈ રીતે કરું ?

સાધના કરતી વખતે એની આંખોમાંથી આંસુ નીતર્યા કરે છે. પ્રભુનો આ કેવો મહાન અનુગ્રહ કે આવી મહત્તી સાધના પોતાને અનાયાસ મળી ગઈ !

અનાયાસ જ કહેવાય ને...! પરમાત્મા મહાવીરદેવે સાડા બાર વરસ ધોર તપશ્ચર્યા કરી, જે સાધનાને આત્મસાત્ કરી, એ આપણને આ રીતે મળી જાય...

પ્રભુની આ સાધના જે તપશ્ચર્યા અને જ્ઞાનાદિથી સોહતી હોય... આવી સાધના માત્ર આત્મનિરીક્ષણમાં / આત્મગુણ દર્શનમાં ઓતપ્રોત હોય તેમાં નવાઈ શું ?

રમણ મહર્ષિ

‘નો સવિક્રયમિચ્છઈ...’ ન સત્કારને ભિક્ષુ ઈચ્છે. સત્કારથી શું મળે ?

રમણ મહર્ષિને કો’કે પૂછેલું : સત્કાર-સન્માન આપને કેવું લાગે ? મહર્ષિ હસ્યા. એમણે કહ્યું : તમે બળદના ગળામાં ફૂલહાર નાખો તો એને કેવું લાગે ? થોડો ભાર લાગે કે એથી વધુ કંઈ ખરું ?

‘પ્રશમરતિ પ્રકરણ’ની એક આર્યા મને યાદ આવે છે : ‘યદ્વત્તુરગઃ
સત્સ્વપ્યાભરણ-વિભૂષણેષ્વનભિષક્તઃ...’ ઘોડાને તમે ચાંદીનાં અલંકારો
પહેરાવો કે સોનાનાં, શો ફરક પડે એને ? - સિવાય કે બોજ !

ભગવદ્ ગીતાના શબ્દોમાં મુનિ હોય : ‘તુલ્યનિન્દાસ્તુતિઃ...’

આધાર-સૂત્ર

જેણ પુણ જહાઝ જીવિયં,
મોહં વા કસિણં નિઅચ્છઙ્ગ ।
નરનારિં પજહે સયા તવસ્સી,
ન ય કોઝહલં ઉવેઙ્ગ સ ભિક્ખૂ ॥ ૬ ॥

જેની સોબતથી સંયમિ-જીવન છૂટી જાય અને બધી બાજુથી પૂર્ણ મોહથી બંધાઈ જવાય એવા પુરુષ અથવા સ્ત્રીની સંગતને જે હંમેશા છોડી દે છે, જે સદા તપસ્વી છે અને જે વિષયાદિ સંબંધી કુતૂહલને ત્યજી દે છે તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- સાધના કરતાં અહંકાર કેમ પનપે ?
- સાધનાનું કર્તૃત્વ પ્રભુનું છે
- આશ્ચર્ય એટલે પર વિષયક કુતૂહલ
- વિસ્મય એટલે પ્રભુએ સાધના માટે પોતાને પસંદ કર્યો તેનું ઘોળાતું આશ્ચર્ય

સંદર્ભ-સૂત્ર

‘પુદ્ગલ ખલ સંગી પરે, સેવે અવસર દેખ;
તનુ અશક્ત જ્યું લક્કડી, જ્ઞાન ભેદ પદ લેખ.’

- ચિદાનંદજી, અધ્યાત્મબાવની - ૧૬

વિસ્મયો યોગભૂમિકા ।

- શિવસૂત્ર

‘વિસ્મયો યોગભૂમિકા’

અકબર બાદશાહે વિજયની યાદમાં ફતેહપુર સિકી નગર બનાવ્યું. તેના મુખ્ય પ્રવેશ દ્વારે એક સૂત્ર લખવું છે. સરસ સૂત્ર, ધ્યાનાકર્ષક સૂત્ર મૂકવું છે.

પૂછ્યું એક ફકીરને. ફકીર પણ મઝાના હશે - મસ્ત ફકીર, એમણે સૂત્ર આપ્યું : સંસાર એક પુલ છે, તે પરથી પસાર થવું, ત્યાં ઘર ન બાંધવું.

કેટલું હૃદયંગમ સૂત્ર ! ‘મન્યતે યો જગત્તત્ત્વમ્’નો જાણે કે અનુવાદ. !

શો અર્થ પદાર્થોના સંસારનો ? શું મળે એથી ? દેહયાત્રા ચલાવવી છે - સાધના માટે, તો દેહ માટે અનિવાર્ય હોય એવા થોડા પદાર્થો અને તે પણ આસક્તિ રહિત રીતે લઈ લીધા અને ચાલ્યા આગળ....

અને દેહને અનિવાર્ય હોય એવું તો કેટલું થોડું છે ! કેટલું થોડું !! નવાઈ લાગે એટલું. ખાવાની હોય બે કે ચાર રોટલી, ને એમાં ઊભો થઈ જાય અથાણાં ને શાકનો મસમોટો સંસાર... રોટલી ગૌણ બની જાય એ હદે.

‘સિક્સ્ટી ડેઝ ઇન પેસિફિક’

યાદ આવે છે પેલી સત્ય ઘટના. સાહસિક તરવૈયાએ નાવડી દ્વારા પેસિફિક મહાસાગરને તરવાનું વિચાર્યું. હલેસા વાળી નાવડી. મોજામાં આમથી તેમ અફળાતી નાવડી. વચ્ચે ખૂબ અવરોધો આવ્યા. ખાવાનું પણ ખતમ થઈ ગયું. દરિયાનું ખારું પાણી પીવું પડ્યું. ટુકડો ધરતી માટે તીવ્ર તડપન..... નાનો સો બેટ મળી જાય... થોડાં વૃક્ષો હોય. કારણકે નાવડીમાં બપોરે એવો ભયંકર સૂર્યતાપ લાગતો....

૬૦ દિવસે જમીન તેને મળી. પાછળથી પોતાના સાહસને શબ્દબદ્ધ કરતું પુસ્તક એણે લખ્યું : ‘સિક્સ્ટી ડેઝ ઇન પેસિફિક’. (પેસિફિકમાં ૬૦ દિવસ.) તેમાં એ લખે છે કે ટુકડો જમીન રહેવા માટે હોય, મીઠું પાણી પીવા માટે હોય અને થોડું ભોજન હોય... વધારે શું જોઈએ ?

સાધકનો સમ્યક્ આહાર

જોકે, સાધકને ભોજન અને પાણી જોડે પણ સંબંધ માત્ર સંયમસાધનાનો છે. આહારના એક એક કણને એ સાધનામાં રૂપાન્તરિત કરવા મથે છે. પંચસૂત્રક ગ્રંથમાં સાધકના આહારવિજ્ઞાનને લગતો સરસ પાઠ છે : ‘અસારશુદ્ધભોજી’... ટીકાકાર ત્યાં લખે છે : ‘સંયમાનુગુણ્યેન’... ગરિષ્ઠ/ભારે ભોજન પ્રમાદને નોતરનારું બની જાય છે. સાધનાને અવરોધનારું.

તમે ભારે ભોજન લ્યો તો શું થાય ? એ પછી તમે વાંચવા બેસો તો ય આંખો ઘેરાઈ આવે, તમારે સૂઈ જવું પડે. કેમ આમ થાય છે ? ભારે ભોજનને કારણે જઠરાગ્નિનું કામ વધી જાય છે, ને એ કારણે ત્યાં શક્તિનો પુરવઠો વધારે જોઈશે. પરિણામે મસ્તિષ્કને મળતો શક્તિપ્રવાહ

બંધ થઈ જશે. મગજમાં બ્લડ સર્ક્યુલેશન ઝડપથી નહિ ફરી શકે..
આંખો ઘેરાશે. તમે સૂઈ જશો. જઠરાગ્નિ પચાવવાનું કામ કર્યા કરશે.

હલકું ભોજન હશે તો સ્વાધ્યાયાદિમાં વાપર્યા પછી પણ સાધુને
તકલીફ નહિ પડે. માટે પંચસૂત્રકે અસાર અને નિર્દોષ ગોચરી લેવાનું
સાધુને કહ્યું છે.

ઉપવાસ

મુનિનું એક જ લક્ષ્ય છે : સાધનામય જીવનને જીવવાનું અને
એટલે જ એમાં આવી શક્તા અવરોધો પ્રતિ એ સજાગ છે.

‘જેણ પુણ જહાઈ જીવિયં’...સંયમિજીવનનો જેનાથી નાશ થાય તેવાં
તમામ તત્ત્વોની સાથેની સાંઠગાંઠ બંધ. ન ખપે એવી કોઈ વ્યક્તિની
સોબત.

હમણાં કહ્યું કે મુનિ ‘અસારશુદ્ધભોજી’... હોય, પણ એ તો શરીરના
સ્તર પર. મનના સ્તર પર મુનિ હોય ઉપવાસી. પ્રભુની આજ્ઞાની પાસે
(ઉપ) રહેનાર (વાસી).

અને, જ્ઞાન-ધ્યાન-ક્રિયાનો એવો તો આનંદ ભીતર રમી રહ્યો હોય
છે કે આહારની યાદ પણ કેમ આવે ?

આઈન્સ્ટીન

પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક આઈન્સ્ટીન પ્રયોગમાં રત હતા. નોકર ભોજનની
થાળી લઈને આવ્યો. સાહેબ પ્રયોગમાં લીન હતા તે જોઈ નોકરે
ભોજનની થાળીને ઢાંકીને મૂકી દીધી.

થોડીવારે આઈન્સ્ટીનની બિલાડી. આવી તેણે ઢાંકણ ઊંચું કરી બધું
જ આપટી નાખ્યું. આઈન્સ્ટીનને થોડીવાર પછી થયું : ચાલો, જમી

લઈએ. પણ થાળી ખાલી હતી ! લાગ્યું કે કદાચ પોતે વચ્ચે ખાઈ લીધું હશે. ચાલો, આગળ !

ખાધું કે ન ખાધું એની પણ સ્મૃતિ નથી. કેવી લીનતા !

ચિદાનંદજીએ એક સરસ વાત આ સંદર્ભમાં કહી છે : ‘પુદ્ગલ ખલ સંગી પરે, સેવે અવસર દેખ; તનુ અશક્ત જ્યું લક્કડી, જ્ઞાન ભેદ પદ લેખ.’ તેઓ પૂછે છે : લાકડીનો ટેકો કોણ લે ? જેનું શરીર અશક્ત હોય તે... એમ સાધક પણ અનિવાર્ય હોય તેટલો જ પુદ્ગલનો ટેકો લે છે. પુદ્ગલને તેમણે ખલ - દુર્જન કહેલ છે. અવસરે કપટીનો, ઠગનો સહારો લેવો પડે છે ને !

તેવી જ રીતે આહાર આદિ પણ અનિવાર્ય હોય તેટલા પ્રમાણમાં લેવા : સાધનાના સંદર્ભમાં.

સ્વરૂપશુદ્ધ આહાર

યોગશતકે સાધકને શુક્લાહાર લેવાનું કહ્યું છે (ગાથા - ૮૧). ટીકાકાર શુક્લાહારની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે કે શુદ્ધ ભિક્ષા વિધિ દ્વારા મળેલ, શુદ્ધ ક્રિયાના હેતુ રૂપ અને સ્વરૂપશુદ્ધ આહાર હોય તે શુક્લાહાર છે.

સ્વરૂપશુદ્ધ શબ્દને વાપરીને તેઓ યૌગિક પ્રક્રિયાને અનુકૂળ આહારવિધિ ભણી આંગળી ચીંધી રહ્યા છે. તમારી સાધનાને / તમારી તત્કાલીન યોગસાધનાને અનુકૂળ તમારો આહાર હોવો જોઈએ.

કો’ક સાધકની કાયા સામાન્ય આહારથી પણ વણથાક્યે કલાકો સુધી યોગસાધનામાં રત રહી શકે. કો’ક સાધકની આહારચર્યામાં ખીર આદિ પદાર્થો પણ સાધનામાં રૂપાન્તરિત થતા હોય તેવું બને. લક્ષ્ય એક જ હોય છે : આહારના કણને પણ સાધનામાં ફેરવી દેવો.

સવાલ એ થાય કે આવો સ્વરૂપશુદ્ધ આહાર નિર્દોષ રૂપમાં શી રીતે મળે ? ૮૩મી ગાથામાં એનો પ્રત્યુત્તર આપતાં મહાન સાધનાચાર્ય હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ કહે છે : ‘જોગણુભાવઓ’. યોગના પ્રભાવથી ઉચિત આહાર મળી જાય.

સાધના કરતાં મોહ કેમ જાગે ?

‘જેણ પુણ જહાઝ જીવિયં’... સંયમિજીવન, સાધનામય જીવન... સાતત્ય એનું ટકી રહેવું જોઈએ. મહાપુણ્યે મળેલ આ જીવન વિરોધી તત્વોને હવાલે થઈ જાય એવું ન થવું જોઈએ. સાધના મોહને હવાલે થઈ જાય તો ? ‘મોહં વા કસિણં...’

સાધનામાં મોહ કેમ પનપે ? જે સાધના મોહને ઉખાડીને ફેંકી દેનાર છે, તે સાધના કરતાં મોહ કેમ થઈ શકે ?

અહંકારની રેખાઓ અંદર પડેલી છે. કોઈ સાધનાની પ્રશંસા કરે અને સાધકનો અહંભાવ વધુ ઉદિત થઈ જાય... ‘તમારી સાધના જેવી તો સાધના ક્યાંય જોઈ નહિ...’ ખલાસ ! પહેલાં કહ્યું તેમ તે વખતે સાધનાનું કર્તૃત્વ પ્રભુને સોંપીને સાધકે નીકળી જવું જોઈએ... પણ ન નીકળી શકે તો તેના બાર વાગી જાય...

કેટલી મઝાની અમારી સામાચારી છે. આર્ય સુહસ્તિ સૂરિના શિષ્યો વહોરવા માટે નીકળ્યા. સંપ્રતિનો આત્મા દ્રમક / ભીખારીના રૂપમાં. દુષ્કાળનો સમય. ભીખ મળે નહિ. સાધુઓને કહ્યું : ‘તમારા પાત્રમાંથી થોડું ન આપો ?’

સાધુઓએ કેટલો સરસ જવાબ આપ્યો છે ! તેમણે કહ્યું : ‘ભિક્ષા લઈ જનાર અમે છીએ. પણ આ આહારની સામગ્રી પર

માલિકીયત ગુરુદેવની છે. તું ગુરુદેવ પાસે આવ. તેમને વિનંતી કર. તેઓ દયાળુ છે.’

કેટલો સરસ જવાબ ! કેટલી સરસ સામાન્યારી ! ભિક્ષા પર માલિકીયત ગુરુની....

અને તમને પૂછું : સાધના પર માલિકીયત કોની ? તમારી કે પ્રભુની ? કોની ? પ્રભુની જ ને ?

આશ્ચર્ય ક્યાં લાગે ?

આવો સાધક, સાધનાને પ્રભુનાં ચરણમાં નિષ્ણાવર કરનાર સાધક હંમેશ માટે તપસ્વી છે. ‘સયા તવસ્સી.’ રોજના ઉપવાસી તમે થઈ જ ગયા ને ! ભલેને તમે આહાર લેતા હો. પ્રભુની નજીક તમે વસી રહ્યા છો ને !

અને પ્રભુના સાંનિધ્યમાં, ગુરુના ઉપનિષદમાં રહેતો હોય તે પ્રભુમય અને ગુરુમય જ હોય. અન્યમય કેમ હોઈ શકે ? ન એની ચેતના પદાર્થમયી હોય, ન વ્યક્તિઓમાં કે શરીરમાં ફસાયેલી હોય. ‘ન ચ કોઠહલં ઝવેઝ.’ કોઈ કુતૂહલ તેને નથી.... પરમાં શું હોઈ શકે ? કશું જ નહિ. છે માત્ર છોતરાં. ન કુતૂહલ, ન આશ્ચર્ય, ન જિજ્ઞાસા; પરમાં જવું નથી ને ! જે ગામ જવું જ નથી, એનો માર્ગ પૂછવાનું પ્રયોજન કયું હોઈ શકે ?

એક વાત તમને પૂછું : તમને આશ્ચર્ય ક્યાં થાય ? બે જણા ઝઘડે ત્યાં તમને નવાઈ લાગે કે કોઈ મૌન બનેલ હોય યા ભીતર ઊતરી ગયેલ હોય સઘન રીતે ત્યાં નવાઈ લાગે ? મનુસ્મૃતિના શબ્દોને સહેજ જુદા સન્દર્ભમાં જોઈએ તો પ્રાણીની આ વિષયકષાયાદિની પ્રવૃત્તિ તો,

અનાદિની ચાલ છે, તેમાં નવાઈ લગાડવા જેવું શું છે? હા, કોઈ તેમાંથી અટકે તો નવાઈ લાગે. (‘પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં, નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા.’)

તો, આશ્ચર્ય પરમાં શા માટે ?

‘વિસ્મયો યોગભૂમિકા’

આની સામે શિવસૂત્રનું વાક્ય છે : ‘વિસ્મયો યોગભૂમિકા.’ વિસ્મય યોગની ભૂમિકા, આધારતલ છે. ઘણીવાર આપણે આશ્ચર્ય અને વિસ્મય શબ્દોને એકબીજાના પર્યાય રૂપે પ્રયોજતા હોઈએ છીએ. આ સૂત્ર વાંચતાં લાગશે કે વિસ્મય જુદી ચીજ છે.

આશ્ચર્ય પર ભણી ખૂલે ત્યારે આશ્ચર્ય છે, એ સ્વ ભણી પણ ક્યારેક ખૂલી શકે.... વિસ્મય એ છે. જે માત્ર સ્વ તરફ જ ખૂલે.

ક્યારેક આપણને પ્રશ્ન થાય : શું પ્રભુએ મને પસંદ કર્યો છે ? ગુરુદેવ જ્યારે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હકારમાં આપે ત્યારે વિસ્મય જન્મે : હું આવો પાત્રતા-વિહોણો ને છતાં પ્રભુ મને સાધના માટે યોગ્ય માને ? વિસ્મય... અપાર અચરજ... ‘વિસ્મયો યોગભૂમિકા.’

અને એ વિસ્મય સાધનામાં આપણને દોડાવવા માટે સક્ષમ બની જાય... ‘ન ય કોઠહલં ઉવેઈ સ ભિક્ષૂ..’

આધાર-સૂત્ર

છિન્નં સરં ભોમમંતરિક્ષં, સુમિણં લક્ષણદંડવત્યુવિજ્ઞં ।
અંગવિયારં સરસ્સ વિજયં, જો વિજ્ઞાહિં ન જીવઈ સ ભિક્ષૂ ॥ ૭ ॥

જે સાધક છિન્ન વિદ્યા (વસ્ત્રાદિ છેદ વિદ્યા), સ્વર વિદ્યા, ભૌમ વિદ્યા, અન્તરિક્ષ વિદ્યા, સ્વપ્ન વિદ્યા, લક્ષણ વિદ્યા, દંડ વિદ્યા, વાસ્તુ વિદ્યા, અંગસ્ફુરણાદિ વિચાર, સ્વર વિજ્ઞાન આદિ વિદ્યાઓ દ્વારા જીવિકા નથી ચલાવતો તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- પરનો તમારી ભીતર પ્રવેશ આંખ દ્વારા થાય છે
- ૯૦ ટકા છૂટ્યું, પણ ૧૦ ટકા ન છૂટે તો ?
- તન પ્રભુને આપ્યું, મન નહિ આપીએ ?

સંદર્ભ-સૂત્ર

મય્યેવ મન આધત્સ્વ, મયિ બુદ્ધિં નિવેશય ।
નિવસિષ્યસિ મય્યેવ અત ઉર્ધ્વં ન સંશયઃ ॥
અથ ચિત્તં સમાધાતું ન શક્નોષિ મયિ સ્થિરમ્ ।
અભ્યાસયોગેન તતો મામિચ્છાપ્તું ધનઙ્ગય ! ॥
અભ્યાસેઽપ્યસમર્થોઽસિ, મત્કર્મપરમો ભવ ।
મદર્થમપિ કર્માણિ કુર્વન્ સિદ્ધિમવાપ્સ્યસિ ॥
અથૈતદપ્યશક્તોઽસિ કર્તુ મદ્યોગમાશ્રિત : ।
સર્વકર્મફલત્યાગં તતઃ કુરુ યતાત્મવાન્ ॥
ભગવદ્ગીતા, ૧૨/૮-૧૧

૭

‘બૈયા તો પકર હે શંખેશ સ્વામ !’

રાજાની સવારી નીકળેલી... એક મસ્તફકીર રસ્તા વચ્ચે પગ પસારીને બેઠેલા. મંત્રીએ જોયું કે સવારી નીકળવાના રસ્તા પર જ મહાત્મા બેઠા છે. મંત્રી હોંશિયાર હતો. એણે ૧૦૦ સોનામહોરોની ઢગલી ભાવપૂર્વક બાબાનાં ચરણોમાં કરી. બાબાએ પગ સંકોચ્યા. સવારી નીકળી ગઈ. બે-ત્રણ વખત આવું બન્યું.

મહિના પછી ફરી રાજાની સવારી નીકળી મંત્રીએ એ જ રીતે સુવર્ણમહોરોનો ઢગલો કર્યો. પણ બાબાએ તે તરફ નજર પણ ન નાખી.

પગ હટાવવા, સવારીને જગ્યા આપવી એ શિષ્ટાચાર હતો, પણ બાબાને ડંખ્યું કે પોતે આ સુવર્ણના મોહમાં કરેલું. આજે સુવર્ણના મોહમાં ન જ આવવું તે નક્કી કરેલું.

મંત્રીએ ધીરેથી પૂછ્યું : ‘પાંવ પસારા કબ સે?’ આ પગને પસારવાનું - સવારીના સમયે - ક્યારથી ચાલુ કર્યું પાછું ? ફકીરે કહ્યું : ‘હાથ સિકુડા તબ સે.’ પહેલાં હાથ ફેલાયેલ હતા, પગ સંકોડાઈ ગયેલા. હવે હાથ બંધ છે... સંકોડાયેલ છે...

ઈર્યાસમિતિ

સંકોચ, શરમ.... બહુ જ પ્યારો શબ્દ છે. પ્રભુના ભિક્ષુ પાસે છે આંખની શરમ, હોઠની શરમ... કશાકનો ખપ છે; પણ સાધુ કહી નહિ શકે, ‘મને આનો ખપ છે.’ હોઠની શરમ.

આંખની શરમ... સંકોચાયેલી આંખો... કેટલી સરસ મજાની ઈર્યાસમિતિની આ વાત છે કે આંખ એ માત્રામાં જ ખૂલી શકે. સાડા ત્રણ હાથ પ્રમાણ ભૂમિને જોતાં જોતાં ચાલવું છે. યા તો આંખ બંધ હોય મુનિની, યા તો નાસાગ્ર દૃષ્ટિનું ધ્યાન તેની પાસે હોય, યા તો એ આલંબન દૃષ્ટિ (પ્રભુની મૂર્તિ, સ્થાપનાજી, ગુરુદેવ) હોય... બહાર જવાનું હોય ત્યારે માત્ર ૬ ફૂટ જેટલી જમીનને એ જોતો હોય છે... આવી આંખને પડેલી ટેવ... એટલી તો અદ્ભુત છે કે પરનો પ્રવેશ એ સાધકના હૃદયમાં નહિ થાય.

પરનો તમારી ભીતર પ્રવેશ આંખ દ્વારા થાય છે. સામી વ્યક્તિ તમારી સામે જોતી હોય પણ તમારી આંખ જો માત્ર જમીન સરસી ખોડાયેલી હોય તો એ વ્યક્તિનો પ્રવેશ તમારી ભીતર કોઈ સંયોગોમાં નહિ થઈ શકે.

અને આટલો જ ઝુકાવ, સીમિત ફેલાવ આંખોનો હોય તો યૌગિક પ્રક્રિયામાં તમે બહુ જ આગળ વધી શકો છો.

આંખ તમારા નિયંત્રણમાં, મન તમારા કાબૂમાં, પર ભણીનો બહાવ બંધ. તમે આત્મપ્રતિષ્ઠિત.

વેષ વત્તા કશું નહિ

આવી આત્મપ્રતિષ્ઠિ વ્યક્તિ પાસે વિદ્યાઓ/લબ્ધિઓ હોય તો વાંધો નહિ. શાસન પરના બહારી આક્રમણ વખતે તેમનો ઉપયોગ થઈ શકે: વજ્રસ્વામી આદિની જેમ...

પરંતુ પોતાની (પ્રભુના શાસનની નહિ, પોતાની) ખ્યાતિ વધારવા માટે કોઈ વિદ્યાઓનો ઉપયોગ કરે તો ? પ્રભુ ના પાડે છે. ‘જો વિજ્ઞાહિં ન જીવઈ સ ભિક્ષૂ...’ વિદ્યાઓ વડે જે ન જીવે તે ભિક્ષુ. આથી જ ભિક્ષુ નક્કી કરે છે કે વેષ વત્તા કશું નહિ... માત્ર પ્રભુના વેષ પર જ ભિક્ષા મેળવવી છે. ન વક્તૃત્વથી, ન વિદ્વત્તાથી.

ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચેનો મઝાનો સંવાદ

બધું એને જ સોંપેલ છે - પરમ પ્રિયને; તો થોડું પોતાનું શા માટે રાખવું ? વેષ ‘એ’નો, તન ‘એ’નું, મન ‘એ’નું. અને કળા આપણી ?

ભગવદ્ગીતાના મઝાના શ્લોકો અહીં યાદ આવે છે. પરમ સત્તા કહે છે : મારામાં જ મન રાખ, મારે વિષે બુદ્ધિને જોડ, પછી તું મારામાં જ વસીશ એ નક્કી છે.

પૂછે છે ભક્ત : પ્રભુ ! તમે મનને લઈ લો તો ભલે, બાકી મન મારી પાસે હશે તો તમારામાં પણ એ રહેશે અને દુનિયામાં ય એ ફર્યા કરે છે. શું કરું હું ભગવાન!

પરમ સત્તા કેટલી તો કરુણામયી છે ! એ કહે છે : તું મારામાં મન રાખવાનો અભ્યાસ તો કર ! ભક્તને સહેજ જ ઊંચકાવાનું છે. પરમાત્મા એને વહાલથી બાથમાં લઈ લે તેમ છે... ‘એ’ની બાંહોમાં સમાવાનું સુખ....

પણ ભક્ત જબરો છે. એ સહેજ પણ ઊંચકાવા તૈયાર નથી. કદાચ એ જોવા માગે છે કે પરમ શક્તિને મારા પર કેટલું વહાલ છે, જોઉં તો ખરો ! ભક્ત કહે છે : તમારા વિષે મનને સ્થિર રાખવાનો અભ્યાસ.... પણ પ્રભુ ! મારા મનનો હું માલિક ક્યાં છું ?

કેવો આ ત્રિભેટો ! પ્રભુને પોતાના મનના માલિક થવા દેવા નથી અને પોતાનું મન પોતાને વશ નથી એમ કહીને છટકી જવું છે !

પણ આપણને છટકવા દે તો એ પરમપ્રિય શાના ? ગુરુ તો વળી વધારે પહોંચેલી માયા લાગે. તમે પોંચો આપો તો હાથ પકડે, ને હાથ આપો તો બાવડું પકડે..... ને પ્રભુ બાવડું ન પકડે તો આપણે જ પાછા ગાઈએ : ‘બૈયા તો પકર હે શંભેશ સ્વામ !’

ભક્તે જ્યારે કહ્યું કે પ્રભુ ! મારા મનનો હું માલિક નથી અને એટલે તમારામાં એને સ્થિર કરવાનો યત્ન શી રીતે કરું ? ત્યારે ભગવાન કહે છે : ચાલ, કાંઈ નહિ. મન તો વશ નથી, કાયા તો તારા નિયંત્રણમાં છે ને ! તો ? ‘મદર્થમપિ કર્માણિ કુર્વન્ સિદ્ધિમવાપ્સ્યસિ.’ મારા માટે તું કાર્ય કર..... મારી આજ્ઞા છે માટે. દશવૈકાલિક સૂત્ર યાદ આવે : ‘નન્નત્થ આરહંતેહિં હેઝહિં’ ભગવાનની આજ્ઞાને પાળવા સિવાયનું કોઈ લક્ષ્ય મુનિ પાસે ન હોય.

બોલો, આમાં કાંઈ અઘરું ખરું ? પણ ભક્ત એમાંથી ય નટી જાય છે.... ત્યારે ભગવાન શું કહે છે ? ‘મારા માટે તું કર્મ ન કરે તો તારા માટે તો તું કર્મ કરીશને ? પણ માત્ર કર્મ કર અને એમાં આશંસા - ફલાશંસા ન રાખ; આટલું તું કરી શકીશ ?’

છે શું આપણી પાસે ?

આ તો થઈ સંસારી ભક્તની વાત : અર્જુન જેવા સાધકની. ભિક્ષુ તો ‘એ’ણે દર્શાવેલાં કાર્યો જ કરે છે, અને એ કાર્યો ‘એ’ને સમર્પિત પણ કરે છે....

તમે કાયા તો પ્રભુને સોંપી જ ને? મન નથી સોંપ્યું, નહિ? કાયા તો પ્રભુને સોંપી. ઉનાળાની બળબળતી બપોરે પણ ખુલ્લા પગે જ

ચાલવાનું... ક્યાંય સમાધાન નહિ. પ્રભુના સાધુએ, પ્રભુની સાધ્વીએ છોડ્યું છે તે ઓછું નથી છોડ્યું. બ્યુટી-પાર્લરોના આ યુગમાં માથાના વાળ ચૂંટાવી નાખવા એ કોઈ સામાન્ય વાત તો નથી જ. સંબંધીઓના સંબંધોને છોડી દેવા સરળ તો નથી જ. સમજો કે ૮૦ ટકા છોડ્યું (કે છૂટ્યું ?) તો ય દશ ટકા ન છોડવાના પરિણામે માર્કશીટમાં કેટલો બધો ફરક પડી ગયો ?

તન આપ્યું પ્રભુને, તો મન પણ હવે આપી જ દઈએ. કશું બચાવીએ નહિ. નિઃશેષ આપી દઈએ.

ને છે ય શું આપણી પાસે ? ગંદકી ભરેલું શરીર, કચરા-પાત્ર જેવું મન અને લડખડાતી વાણી. આ સિવાય શું છે આપણી પાસે ? પ્રભુને આ તન, મન, વચન આપી દઈએ તો પ્રભુ કેટલું બધું આપણને આપે છે !

આ તન, મન (બુદ્ધિ) આપણી પાસે રાખીએ, એના પર મૂર્છા આપણને હોય તો નરક નજીક દેખાય..... પ્રભુને એ આપીએ તો મોક્ષ નજીક દેખાય.....

માલિકીયત પ્રભુની

જે કાંઈ છે આપણી પાસે તેની માલિકીયત પ્રભુની..... તો આ તન દ્વારા આપણે આત્મવિદ્યા શીખીએ. નહિ કે બહાર ભટકાવતી વિદ્યાઓ.

અહીં દશ વિદ્યાઓનાં નામ લખ્યાં છે. આપણી આર્ય સંસ્કૃતિમાં અષ્ટાંગ નિમિત્ત પ્રસિદ્ધ છે. ‘અંગવિજ્ઞા’માં અંગ, સ્વર, લક્ષણ, વ્યંજન, સ્વપ્ર, છિન્ન, ભૌમ અને અન્તરિક્ષ એ અષ્ટાંગ નિમિત્ત દર્શાવેલ છે. અહીં વ્યંજનને છોડીને દંડવિદ્યા, વાસ્તુવિદ્યા અને સ્વરવિચય એ ત્રણ વિદ્યાઓ ઉમેરી દશ વિદ્યાઓની વાત દર્શાવી છે.

છિન્ન વિદ્યા :- વસ્ત્ર, લાકડી વગેરેમાં કોઈ પણ પ્રકારે છેદ/કાણું પડેલ હોય તો તેના વિષયમાં શુભ-અશુભનું ફળકથન કરવાવાળી વિદ્યા.

સ્વર વિદ્યા :- ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત, નિષાદ આદિ સાત સ્વરોમાંથી કોઈ પણ સ્વરનું સ્વરૂપ અથવા તેના ફળનું સ્વરૂપ કહેવું તે સ્વર વિદ્યા.

ભૌમ વિદ્યા :- ધરતીકંપ આદિ તથા ભૂમિગત ધન વિષે જાણવું તે ભૌમ વિદ્યા.

અન્તરિક્ષ વિદ્યા :- આકાશમાં દિગ્દાહ, ધૂળનો વરસાદ વગેરે જોઈ અથવા ગ્રહ-નક્ષત્રોને આધારે શુભાશુભ ફળનું કથન કરવું તે અન્તરિક્ષ વિદ્યા.

સ્વપ્ન વિદ્યા :- સ્વપ્નના શુભ-અશુભ ફળને કહેવું તે સ્વપ્ન વિદ્યા.

લક્ષણ વિદ્યા :- સ્ત્રી-પુરુષનાં શરીરનાં લક્ષણોને જોઈને ફળકથન કરવું તે લક્ષણ વિદ્યા.

દંડ વિદ્યા :- વાંસનો દાંડો યા લાકડી આદિને જોઈને તેના સ્વરૂપનું અને શુભાશુભનું કથન કરવું તે દંડ વિદ્યા.

વાસ્તુ વિદ્યા :- મહેલ, ઘર વગેરેનું સ્વરૂપ તથા ફળ કહેવું તે વાસ્તુ વિદ્યા.

અંગવિકાર વિદ્યા :- નેત્ર, મસ્તક, ભુજા વગેરે ફરકવાથી શું ફળ વગેરે થાય છે તે કહેવું.

સ્વર-વિચય વિદ્યા :- શિયાળ યા પશુ-પક્ષી આદિના સ્વરને જાણીને ફળનું કથન કરવું તે સ્વર-વિચય વિદ્યા.

‘જો વિજ્ઞાહિં ન જીવઙ્...’

બની શકે કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં અમુક વિદ્યાઓ શીખીને સાધકે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારેલી હોય. હવે એ શું કરે ? એ વિદ્યાઓનો ઉપયોગ ન કરે. વિદ્યા એની પાસે જ છે માત્ર, એનો ઉપયોગ પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે. ગુરુ-આજ્ઞા વડે જ...

જીવવાનું માત્ર પ્રભુના વેષ વડે....

આકાશવૃત્તિ

હિન્દુ સાધના પદ્ધતિમાં આવી અન્ય-નિરાલમ્બા એક સાધના પદ્ધતિ છે : આકાશવૃત્તિ. સાધક હોય બધાથી નિરપેક્ષ. કોઈથી / કશાથી એ બંધાયેલો નથી હોતો. આવતી કાલે શું કરવાનું ? કદાચ આવતા ટંકના ભોજનની વ્યવસ્થા થાય તેવું નથી... નથી તો શું છે ? આવતી ક્ષણ તો આવશે ત્યારે ને !

ભિક્ષુની સામાયારીમાં આ આકાશવૃત્તિ વણાયેલી છે. આખરે ભિક્ષુ આકાશ જેવો જ છે ને! આકાશ જેવો નિરાલમ્બ, આકાશ જેવો પારદર્શી, આકાશની જેમ અપ્રતિરોધક...

માત્ર પરમાત્માના / ગુરુના અવલંબનથી ભિક્ષુ ચાલે છે. દુનિયાનું અવલંબન હવે નથી રહ્યું..... પારદર્શિતા એ તો ભિક્ષુનો પ્રધાન ગુણ છે. આકાશમાં દૂર, દૂર સુધી જોઈ શકાય તેમ મુનિના હૃદયમાં તમે દૂર દૂર સુધી ઝાંખી શકો.

નિર્મળ વ્યવહાર, સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ

જ્ઞાનસારે સરસ વાત કહી છે : મુનિને કશું છુપાવવા જેવું નથી હોતું. એનો વ્યવહાર એવો નિર્મળ છે, એની દૃષ્ટિ એટલી સ્પષ્ટ છે... માત્ર સાધના તે કરી રહેલ છે. અસાધના છે જ નહિ, તો છુપાવવાનું શું ?

હા, પોતાની સાધના લોકોથી અજ્ઞાત રહે તેવી એમની ઈચ્છા જરૂર હોય છે. એટલા માટે કે એ સાધનાને જાણ્યા પછી લોકો પ્રશંસા કરશે. ને પ્રશંસા ગમતી નથી ભિક્ષુને.

પ્રશંસા હોય પ્રભુની... આખરે એમણે તો સાધના કરાવી છે. એમના અપાર અનુગ્રહ સિવાય શું આ શક્ય હતું ?

તો, સાધના ગુપ્ત રહે એવું મુનિ ઈચ્છે. એક સંતની વાત આવે છે કે તેઓ ભોજન એકાન્તમાં લેતા. એકવાર ભક્ત રાજાને થયું કે જોઉં તો ખરો... જોયું તો ખ્યાલ આવ્યો કે એકદમ નિઃસાર અને રસાસ્વાદહીન તેમનું ભોજન હતું.

રાજાએ આ વિષે સંતને પૂછ્યું ને કહ્યું કે આટલા માટે તમો એકાન્તમાં ભોજન લો છો ? સંત હસ્યા. તેમણે કહ્યું : ‘સંસારી લોકો પોતાનાં અકાર્યોને ઢાંકવા ઈચ્છતા હોય છે. સાધુ પોતાની સાધનાને ઢાંકીને રાખે છે.’

જ્ઞાનસારનો શ્લોક હૃદયંગમ છે :

ન ગોપ્યં ક્વાપિ નારોપ્યં, હેયં દેયં ચ ન ક્વચિત્ ।

ક્વ ભયેન મુનેઃ સ્થેયં, જ્ઞેયં જ્ઞાનેન પશ્યતઃ ॥

મુનિને કશું છુપાવવાનું નથી. નથી કંઈ ક્યાંય આરોપણ કરવાનું..... માણસ સામાન્યરીતે પોતાની અવધારણાનું આરોપણ કર્યા કરતો હોય છે. દુઃખમાં સુખનું આરોપણ, સુખમાં દુઃખનું... મુનિને ક્યાંય કશું આરોપિત કરવાનું નથી. પૂ. દેવચન્દ્રજી કહે છે તેમ, ‘આરોપિત સુખ ભ્રમ ટળ્યો.’

નથી કંઈ ભિક્ષુને હવે છોડવા જેવું. હેય છૂટી ગયું છે... અશુભ ભાવ છૂટી ગયો છે. શુભની ને વધુ તો શુદ્ધની દુનિયામાં તે છે.

‘देयं च न.’ કશું આપવા જેવું નથી. શું આપી શકાય ? કોને આપી શકાય ? પ્રવચન આપ્યા પછી મુનિનો ખ્યાલ તો એ જ હોય કે સ્વાધ્યાયનો લાભ મને મળ્યો. કરુણાજન્ય દાનવૃત્તિ ત્યાં હોઈ શકે છે, પરંતુ અહંકારની નાની સી રેખા પણ ત્યાં ફૂટી શકતી નથી.

શુદ્ધ નિશ્ચયની અપેક્ષાએ તો તમે બીજાને કંઈ આપી શકતા નથી જ. વ્યવહારમાં પણ મેં બીજાને જ્ઞાન આપ્યું આવો ભાવ લાવવાનો નથી; એ ભાવ અહંકારને ઉદ્દિત કરી શકે... એક જ ભાવધારા : પ્રભુનું જ્ઞાન છે આ... મારા કંઠેથી વહ્યું એટલું જ.

ગૌમુખી ગંગા તમે જોઈ હશે. ઝરણું પહાડમાંથી વહી રહ્યું હોય, ઝરણાના ઉગમ સ્થળ પાસે ગાયનું મુખ આરસમાં કોતરાયેલ હોય... પણ પાણી એ આરસની રચનામાંથી નીકળે છે એનો અર્થ એ તો હરગિજ નથી કે પાણીનું ઉગમસ્થળ એ છે.

વક્તાએ પોતાના મુખને આવું સમજવું જોઈએ. પ્રભુનું જ્ઞાન પ્રભુએ કહ્યું છે તે રીતે વહ્યા કરે....

‘ઋ ભયેન મુનેઃ સ્થેયમ્ ?’ મુનિ હોય નિર્ભય. ‘જ્ઞેયં જ્ઞાનેન પશ્યતઃ’ જ્ઞાન વડે જ્ઞેયોને તે જાણી રહ્યા છે. માત્ર જાણંગભાવ.

સર્વસ્વીકાર

તો, ભિક્ષુ હોય છે નિરાલમ્બ, ભિક્ષુ હોય છે પારદર્શિતાયુક્ત. ભિક્ષુ હોય છે અપ્રતિરોધક.

ભીંત પર કોઈ હાથ પછાડે તો વાગે; આકાશમાં મૂઠીઓ કોઈ વીંઝે તો ? આકાશ પ્રતિરોધ કરતું નથી. આકાશ પાસે છે સર્વસ્વીકાર....

મુનિ સર્વસ્વીકારવાળા છે.

આધાર-સૂત્ર

મંત્રં મૂલં વિવિહં વિજ્ઞચિંતં, વમણવિરેયણધૂમણેત્ત-સિનાણં ।
આઝે સરણં તિગચ્છિયં ચ, તં પરિન્નાય પરિવ્વણ સ ભિક્ખૂ ॥ ૭ ॥

મંત્ર, મૂળ (જડી-બુટ્ટી) આદિ વિવિધ પ્રકારની વૈદ્યક સંબંધી વિચારણા; વમન, વિરેયન માટે ઔષધાદિ બતાવવું; ભૂતપ્રેતાદિ ભગાવવા માટે મનઃશિલાદિનાં ધૂપનો પ્રયોગ બતાવવો; આંખના સુરમાનો અથવા નેત્રી નામની શારીરિક પ્રક્રિયાનો પ્રયોગ બતાવવો; પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે મંત્ર અથવા જડી-બુટ્ટીના જળથી સ્નાન આદિ બતાવવું; પોતે રોગપીડિત હોય ત્યારે હે બાપ, હે મા ! ઈત્યાદિ બોલવું અને રોગની ચિકિત્સા કરવી, કરાવવી; આ બધું જ ભિક્ષુએ ત્યજવું જોઈએ. જાણે અને છોડે.

સાધના-સંકેત

- સાધક હોય વાસનામુક્ત, નિરાલમ્બન

સંદર્ભ-સૂત્ર

- નિર્વાસનઃ નિરાલમ્બઃ, સ્વચ્છન્દો મુક્તબન્ધનઃ ।
ક્ષિપ્તઃ સંસારવાતેન, ચેષ્ટતે શુષ્કપર્ણવત્ ॥
—અષ્ટાવક્ર ગીતા, ૧૧૭.
- યસ્યાન્તઃ સ્યાદહઙ્કારો, ન કરોતિ કરોતિ સઃ ।
નિરહઙ્કારધીરેણ, ન કિંચિદ્ધિ કૃતં કૃતમ્ ॥

- निध्यातुं चेष्टितुं वापि, यच्चित्तं न प्रवर्तते ।
निर्निमित्तमिदं किन्तु, निध्यायति विचेष्टते ॥

—एजन, २०५-७

- यस्मान्नोद्विजते लोको, लोकान्नोद्विजते च यः ।
हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः, स च मे प्रियः ॥

—गीता, १२/१५

- लोकः खल्वाधारः, सर्वेषां धर्मचारिणां यस्मात् ।
तस्माल्लोकविरुद्धं, धर्मविरुद्धं च सन्त्याज्यम् ॥

—प्रशमरति

ક્યારે ખૂલે લોચનિયાં યોગનાં !

પ્રસિદ્ધ શહનાઈ વાદક બિસ્મિલ્લાખાન અમદાવાદ, પ્રેમાભાઈ હોલમાં રાગ દરબારીને ઘૂંટી રહ્યા હતા. સંગીત-રસિક શ્રોતાઓ ડોલી રહ્યા હતા. ત્યાં શ્રોતાવૃન્દમાંથી એક ભાઈએ બૂમ મારી : ‘ગુંજ ઊઠી શહનાઈ’ ફિલ્મ કા ગાના સુનાઈએ... (તે ફિલ્મમાં બિસ્મિલ્લાખાને શહનાઈ વગાડી હતી.)

જાણે કે તળાવમાં ધબ્બ કરતોક ને પથરો પડ્યો.... શાન્ત, નિશ્ચલ સપાટીને તહસ-નહસ કરતો... દરબારીના અતિ કોમળ સૂરો ઘડીક બંધ પડ્યા. ધીમેથી બિસ્મિલ્લાખાને કહ્યું : ‘જિસ કો વહ સુનના હૈ, વે કૃપા કર કે અભી બહાર જાયે... બાદ મેં ઉસ સજ્જન કો મેં વહ સુનાઉંગા...’ દરબારીની કોમળતા ફરી સંધાઈ ગઈ..

વિભાવનો પથરો સાધનાના શાન્ત તળાવમાં ફેંકાયા કરતો હોય છે, પણ ધીમા છતાં મક્કમ લયથી સાધકે તે ઘટનાને દૂર હટાવવી જોઈએ. તેને ભૂંસી કાઢવી જોઈએ.

અને એથી પણ મઝાની વાત એ છે કે હિમાલયમાં કે ધ્રુવ પ્રદેશમાં આવેલ તળાવ જેવું ભીતરનું તળાવ હોય તો! જેની સપાટી જ સખત હોય. પથ્થર પડે તો ય શું! પથ્થરને અસર કદાચ થાય - એ તૂટી જાય, યા ભાંગી જાય, તળાવને શું અસર થાય?

‘મંત્રં મૂલં...’ જડી-બુટ્ટી કે એવા પ્રયોગોનું ચેતનાના સ્તર પર હાવી થવું કે એ વિષયમાં સાધકનું આગળ વધવું એ સાધક માટે ખતરાની ઘંટી છે. આખરે એ તો પાછું એનું એ જ કૂંડાળું થયું : બહિર્ભાવનું, અહંભાવનું. ‘હું આમ કરું ને હું તેમ કરું... લોકોમાં મારી કીર્તિ વ્યાપે.’

યાદ આવે પેલા સંતની, જેમને વરદાન આપવામાં આવેલું કે એમનો પડછાયો જ્યાં પડે ત્યાંથી રોગ-શોક હટી જાય... સંતે કહેલું : ‘વરદાનમાં એટલો ઉમેરો થવો જોઈએ કે મારી તે સ્થળની વિદાય પછી એવી રીતે રોગ-શોકનાં કારણો હટી જાય કે હું નિમિત્ત રૂપ હતો આ વાતનો કોઈ સંબંધકર્તાને ખ્યાલ ન આવે.’

ગંગાએ ક્યારેય કહ્યું કે...

લોકોને જેમના દ્વારા કશુંક મળી જતું હોય છે એ મહાત્માઓ આ ભૂમિકાએ જ પ્રાયઃ હોય છે. પ્રવચન અપાઈ ગયું : માત્ર પોતાના સ્વાધ્યાય રૂપે... લોકોને લાભ મળ્યા કરે.

બાકી યાદ પણ ન રહે કે ક્યાં શું કહેલું ? કેટલા લાભાન્વીત બનેલા ! બિલકુલ ગંગા નદી જેવા આ સત્પુરુષો.

ગંગાએ ક્યારે પણ કહ્યું કે આટલા સો કિલોમીટર હું વહી અને આટલા લોકોની તૃષા મેં છિપાવી...

નિર્વાસન, નિરાલમ્બ સાધક

અષ્ટાવક ઋષિના શબ્દોમાં આવા સત્પુરુષો નિર્વાસન અને નિરાલમ્બ હોય છે. નિર્વાસન. કોઈ વાસના નથી. લોકો પાસેથી કોઈ પ્રમાણપત્ર જોઈતું નથી. આવો નિરહંકારી માણસ કોઈ કાર્યનો કર્તા

હોવા છતાં તે અ-કર્તા છે. કારણકે કાર્ય દ્વારા જન્મતો લેપ તેની પાસે નથી.

તેનું ધ્યાન પણ આ કક્ષાએ જાય છે. ધ્યાન પણ થયા કરે છે. તમે વહ્યા કરો છો ધ્યાનના પ્રવાહમાં. આખરે અનાયાસ હોય તે જ ધ્યાન હોય ને! જરૂર, શરૂઆત આયાસથી થઈ શકે.

નિરાલમ્બ... કોઈ આલમ્બન છે નહિ, સિવાય કે પરમાત્મા, સિવાય કે સદ્ગુરુ. અને તો જ સાધના દૃઢમૂલ બની શકે. પરમપાવન દશવૈકાલિક સૂત્ર કહે છે તેમ ભગવાનની આજ્ઞાના પાલન/આરાધન સિવાય કોઈ હેતુ નથી. ‘નન્નત્થ આરહંતેહિં હેઝહિં.’

નિરાલમ્બન બની જવાથી પ્રભુનો માર્ગ સુપેરે મળી જતો હોય તો સાધક બધાં આલંબનોને પળવારમાં છોડી જ દે ને !

પણ એ જે જનસમૂહમાં રહે છે ત્યાં કેવી રીતે રહેશે ? ગીતા કહે છે : ‘યસ્માન્નોદ્વિજતે લોક...’ લોકો ઉદ્વેગ ન પામે તેવી એની જીવનયાત્રા હોય છે, સાધકની. પ્રશમરતિની આર્યા તમને યાદ આવી જ ગઈ હશે : ‘લોકઃ સ્વલ્પાધારઃ સર્વેષાં ધર્મચારિણાં યસ્માત્...’ જે લોકમાં રહી સાધક સાધના કરે છે એ લોકથી વિરુદ્ધ વર્તન સાધક ન કરે. લોકમાં નિન્દિત મનાયેલ દુશ્ચૈષ્ટિતોને તે દૂરથી જ વર્જ દે.

આનો ફલિતાર્થ બહુ મઝાનો થયો : સાધક પોતે લોક પ્રત્યે નિરપેક્ષ હોય... કોઈ અપેક્ષા તેને નથી. લોકો પોતાની સાધનાને સારી કહે, પ્રશંસે.... કોઈ જાતની અપેક્ષા તેને નથી. પણ સામી બાજુ, લોકો પાસેથી જીવનયાત્રા માટે જે થોડું પણ તેણે લીધું છે, તે માટે લોકોને કશુંક આપી દે છે.

સૂક્ષ્મના આ સાધકો

લોકોની રોટલીના બદલામાં સાધક કેટકેટલું આપે છે ? કહો કે શું નથી આપતો... મહાન હરિભદ્રાચાર્યે યોગશતકની ટીકાના અંતે લખ્યું છે : ‘યદવાપ્તમિહ કુશલમ્... તેનાનપાયમુચ્ચૈર્યોગરતો ભવતુ ભવ્યજન:...’ યોગશતકની ટીકા કરીને જે પુણ્ય મેં મેળવ્યું છે તેનાથી લોકો યોગરત બને... યોગબિન્દુના અંતે તેમણે કહ્યું છે: ‘જન: સ્તાદ્યોગલોચન:’... યોગનાં ચક્ષુ લોકોને મળે...

ગ્રંથ-લેખન તેમણે કર્યું કઈ રીતે ? દિવસ શાસન-પ્રભાવક કાર્યોમાં ચાલ્યો જતો, રાત્રે અચિત્ત હીરાના પ્રકાશમાં, થોડી ઘણી નિદ્રા-યોગનિદ્રા પણ મળી શકે તેમ હોય તો તેને પણ બાજુએ રાખીને તેમણે આ ગ્રંથો લખ્યા છે. ને ગ્રંથો લખ્યા પછી કહ્યું કે જેટલું પણ પુણ્ય આ ગ્રંથલેખન દ્વારા મને મળ્યું છે તે દ્વારા લોકો યોગલોચન બનો! બધું લોકોને તેમણે આપી દીધું છે.

આજના યુગની વાત કરીએ તો આપણા કેટલાક મહાન પૂજ્યોની, સાધ્વીરત્નોની સાધના આપણા હૃદયને કેવી તો ભીંજવે છે.... આયંબિલની લાંબી લાંબી ઓળી ચાલતી હોય, ઉનાળામાં વિહાર ચાલુ હોય અને છતાં નિર્દોષ આહાર લેવો હોય... અજ્ઞાત-એષણાશીલ રહેવું હોય... માત્ર ચણા અને ગરમ પાણી પીને મસ્તીથી સ્વાધ્યાય અને ભક્તિ કરી રહ્યાં હોય...

આવા સાધકોની અનુમોદના તો થાય છે પણ તેમની ઈર્ષા થાય કે આવી સાધના મને ક્યારે મળે ?

ને આવો ઈર્ષાભાવ હોય, આવી સશક્ત અનુમોદના હોય તો સાધના આપણી નિરન્તર ચાલ્યા કરે. એમાં કોઈ અવરોધ ન આવે.

આધાર-સૂત્ર

સ્વત્તિય-ગણ-ઉગ્ગ-રાયપુત્તા,
માહણભોઙ્ગય વિવિહા ય સિપ્પિણો ।
નો તેસિં વયઙ્ગ સિલોગપૂયં,
તં પરિન્નાય પરિવ્વણ સ ભિક્ખૂ ॥ ૯ ॥

ક્ષત્રિય (રાજા આદિ), ગણ (મલ્લ, લિચ્છવી આદિ ગણ), ઉગ્ર (આરક્ષક, કોટવાલ વ.), રાજપુત્ર, બ્રાહ્મણ, ભૌગિક (સામંત આદિ) જુદા જુદા શિલ્પ કરનાર શિલ્પીઓ આ બધાથી મુનિ પ્રભાવિત ન બને. તેમની પ્રશંસા યા તેમનો સત્કાર કરાવવા વગેરેથી જાતને અળગી રાખે.

ગિહિણો જે પવ્વઙ્ગણ દિટ્ઠા,
અપ્પવઙ્ગણ વ સંથુયા હવિજ્ઞા ।
તેસિં ઇહલોઙ્ગયફલદ્વયાણ,
જો સંથવં ન કરેઙ્ગ સ ભિક્ખૂ ॥ ૧૦ ॥

દીક્ષા પછી યા દીક્ષા પહેલાંના જે પરિચિત ગૃહસ્થો છે, તેમની આ લોકના ઇળને માટે જે પ્રશંસા આદિ ન કરે તે ભિક્ષુ છે

સાધના-સંકેત

- પ્રેક્ષા, આત્મૌપમ્ય, ઉપેક્ષા
- જાતનું વિસ્મરણ : પ્રભુનું સ્મરણ

- મૌનની વ્યાખ્યા શું ?
- બધાં જ કાર્યો હોશ પૂર્વક કરો
- ‘નિજ કર પીઠ થપેટીએ...’ પ્રભુનો સ્પર્શ ક્યારે ?

સંદર્ભ-સૂત્ર

‘સજ્ઞાયં પટ્ટવિત્તાણં, વીસમેજ્જ ય્વણં મુણી ॥ વીસમંતો ઇમં ચિંતે,
હિયમટ્ટં લાભમટ્ટિઓ । જઇ મે અણુગ્ગહં કુજ્જા, સાહૂ હુજ્જામિ તારિઓ ॥’

દશવૈ. ૫ / ૧ / ૮૩-૮૪

તુમે પ્રભુ ! જાણંગ રીતિ સર્વ જગ દેખતા હો લાલ,
નિજસત્તાએ શુદ્ધ સહુને લેખતા હો લાલ;
પરપરિણતિ અદ્વેષપણે ઉવેખતા હો લાલ....

- પૂ. દેવચન્દ્રજી, સુવિધિજિન સ્તવન

અપ્રભાવિતતા

સમ્રાટ અકબરે સંત તુલસીને આમંત્રણ આપ્યું રાજસભામાં આવવાનું. જે અધિકારી આમંત્રણ આપવા આવેલો તેણે ભાવપૂર્વક વિનંતી કરી કહ્યું : આપ પધારો જ પધારો....

આ તો સંત હતા : નિરપેક્ષ અને અપ્રભાવિત. ના પાડી....

અધિકારી આર્ય પરંપરાથી અપરિચિત હશે એમ જ માનવું રહ્યું. આર્ય પરંપરામાં મહાન સંતોને પૂછી નથી શકાતું કે આપ શા માટે ના પાડો છો... અથવા શા માટે આમ કહો છો. સંતોના શબ્દોને ગુરુઆજ્ઞા રૂપે માત્ર શિરોધાર્ય જ કરવાના હોય છે.

મહાકવિ ભવભૂતિએ ‘ઉત્તર રામ ચરિતમ્’માં આ વાતને મઝાના શબ્દોમાં બાંધી છે : ‘ઋષીણાં પુનરાદ્યાનાં વાચમર્થમનુધાવતિ...’ સામાન્ય માણસો અર્થને અનુકૂળ શબ્દો શોધતા હોય છે. આદ્ય ઋષિઓ માત્ર શબ્દો બોલી દે છે, પ્રકૃતિનાં પરિબળો તે શબ્દોને ઘટનામાં ફેરવે છે.

સંતના શબ્દો... ચારિત્ર્યપૂત, પ્રાણવાન શબ્દો.... પરંતુ પેલા અધિકારીને આ ખ્યાલ નથી. એને મન સમ્રાટના શબ્દોનું જ મહત્ત્વ છે. એણે કહ્યું : આપ પધારો જ... નહિ આવો અને સમ્રાટ ગુરુસે થશે તો..... !

સંત હસ્યા. એમણે કહ્યું : ‘બન હી તો રઘવીર સે, ઔર બિગડી તો ભરપૂર; જગ સે બનિબો બિગડિબો, તુલસી સર કી ધૂલ...’ ભગવાન જોડે પ્રીત બની જાય તો તો અવતાર લેખે... ને એની જોડે ભક્તિનો તંતુ ન સંધાય તો જીવતર એળે જાય... બાકી દુનિયા સાથે બને કે બગડે, શો ફરક પડે ? માથા પર પડેલ ધૂળ જેવું છે એ. ચપટી ધૂળ પડી ગઈ તો શું બગડી ગયું, ને ન પડી તો શું સુધરી ગયું !

આ છે અપ્રભાવિતતા. પ્રભુ કે પ્રભુની આજ્ઞા સિવાય કશાથી પ્રભાવિત ન હોવું. ન દીનતા, ન પ્રભાવિતતા...

પં. જવાહરલાલ નેહરુએ ‘ડિસ્કવરી ઓફ ઈન્ડિયા’માં લખ્યું કે અકબરના યુગમાં તુલસીદાસ થયેલા. વિનોબાજીએ આ વાંચ્યા પછી લખેલું : ‘ખરેખર તો તુલસીદાસના યુગમાં અકબર થયેલ એમ લખવું જોઈએ.’

વિનોબાજીને એક ભાવકે એક વાર કહેલું : ‘તમારી જન્મકુંડળી મને જોવા મળે ? મારે જોવું છે કે મંગળ તમારા પર શી અસર અને કેવી રીતે પાડે છે !’ વિનોબાજી હસ્યા, એમણે કહ્યું : ‘તમે મને મંગળની કુંડળી ન મેળવી આપો ? જેથી હું જોઈ શકું કે હું મંગળ પર શી અસર પાડું છું....’

આ કેફ, રસમસ્તી...

અપ્રભાવિતતાની સામે છેડે છે નિરહંકાર. મુનિ પ્રભાવિત કોઈનાથી નથી, પણ એથી અહંકાર એને જન્મતો નથી... પ્રભુના અનુગ્રહથી અપ્રભાવિતતા મળેલ છે ને! પ્રભુના દાનની ઘણી બધી વિશેષતાઓ છે. ને એ પૈકીની એક આ છે કે એને અહોભાવયુક્ત હૃદયની ભોમકા પર જ ઝીલી શકાય. અહંકારયુક્ત ભોમકા એને ઝીલી ન શકે.

નહિતર, પ્રભુનું દાન તો ક્યારે વરસતું નથી ? સતત એ ચાલુ જ છે. આપણે એને ઝીલી ન શક્યા એનું કારણ માત્ર આપણી સજ્જતાની ચૂક હતી.

અહોભાવયુક્ત ભોમકા પર ઝિલાયેલ આ અપ્રભાવિતતાને જ આપણે કેફ કહીએ છીએ... રસમસ્તી... શરાબીના ચહેરા પર જે કેફ દેખાય એથી કંઈકગણો કેફ મુનિ પાસે છે... કેફ. ભીતર ડૂબવાપણું.

ભાનુચન્દ્ર મુનિને કહેવામાં આવ્યું કે શાહજાદી / રાજકુમારી તેમને ચાહે છે... જો તેઓ સાધુપણું મૂકી દે તો...

મુનિના ચહેરા પર શી ગજબની જ્ઞાન, ધ્યાન, ક્રિયાની રસમસ્તી હતી ! એમણે કહ્યું : ‘ત્રણ લોકનું સામ્રાજ્ય મળે તો ય આ મુનિત્વ હું ન છોડું...’

પ્રભાવિત બનીને આપણે માત્ર પરાધીન બન્યે ગયા હતા ભૂતકાળમાં. એક પદાર્થ જોયો, ગમ્યો, તમે એના સમ્મોહનમાં આવ્યા. હવે શું ? એ ન મળે ત્યાં સુધી તમે બેચેન-બેચેન. અચ્છા, ને મળી જાય એ પદાર્થ એટલે તમે રાજી-રાજી એમ ?

આ રાજીપો કેટલો તો ક્ષણભંગુર રહેવાનો : બીજાઓ કહે કે આવી ચીજ અને તમે ઉપાડી આવ્યા ! અલ્યા ભાઈ, વિદેશમાંથી તો કોઈ એવી ચીજ લાવવી જોઈએ કે જે અહીં મળતી ન હોય, આ તો આપણા દેશમાં બહુ જ સસ્તામાં મળે છે; તમે છેતરાઈ ગયા ! ખેલ ખલાસ. મૂડ મરી જાય તમારો.... આ તમારા રાજીપાનું ભવિષ્ય.

પ્રભાવિત બનીને તમે પરાધીન બનો છો. અપ્રભાવિત બનીને તમે સ્વાધીન બનો છો.

તત્ત્વજ્ઞાની એડિંગ્ટનનું એક પ્રસિદ્ધ વાક્ય છે : ‘Now the world looks like a thought than like a thing.’ (હવે વિશ્વ વસ્તુઓનો સમૂહ નહિ પણ વિચારની એક વ્યવસ્થા હોય તેમ લાગે છે.) વસ્તુઓનો ઢગ એક અકળાવનાર પરિસ્થિતિ લાગ્યા કરે.

પ્રેક્ષા, આત્મોપમ્ય, ઉપેક્ષા

અપ્રભાવિતતાનો દેવચન્દ્રીય લયમાં મજાનો પર્યાય છે અદ્વેષની પૃષ્ઠભૂવાળી ઉપેક્ષા. મહામહિમ સુવિધિનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં પૂ. દેવચન્દ્રજીએ કહ્યું છે :

‘તુમે પ્રભુ ! જાણંગ રીતિ સર્વ જગ દેખતા હો લાલ,
નિજસત્તાએ શુદ્ધ સહુને લેખતા હો લાલ;
પરપરિણતિ અદ્વેષપણે ઉવેખતા હો લાલ....’

સાધનાનો ક્રમ આ રીતે બનશે : પ્રેક્ષા, આત્મોપમ્ય અને ઉપેક્ષા. સાધનાના સ્તર પર આ ક્રમને ઉતારીએ તો મજાનો સાધનાનો માર્ગ નિષ્પન્ન થશે. જે પર ટહેલવું બહુ જ સુખદ લાગશે. તમે ચાલો ને મસ્તી પ્રગટે એવો આ માર્ગ !

પ્રેક્ષા... તમે જુઓ પ્રભુના ગુણોને, તમારા ગુણોને... આ ગુણદર્શન એક મજાના આત્મોપમ્યને પ્રગટ કરશે. નાનામાં નાના પ્રાણીમાં પણ તમે આ ગુણદર્શન કરી શકશો.

આ ગુણદર્શન આપણા મૈત્રીભાવને ઊંચકશે. કીડી પર પગ સહેજ આવી ગયો. સહેજ એને ઈજા થઈ. હવે તમારી પ્રતિક્રિયા થોડી ભિન્ન પડશે. અત્યાર સુધીની પ્રતિક્રિયા આ રહેતી : બિચારી કીડી...! હવે કીડીને તમે તમારી જાત જેવી જ મહત્વપૂર્ણ ગણો છો. બિચારાપણાના ભાવનો છેદ ઊડી જાય છે.

ગુણદર્શન એક બાજુ, આ રીતે આત્મૌપમ્ય પ્રગટાવે છે. બીજી તરફ અપ્રભાવિતતા, ઉપેક્ષા. પ્રભાવિતતાનો અર્થ છે એક વ્યક્તિ અથવા એક પદાર્થનું તમારા ચિત્તતંત્ર પર હાવી થવું.

ઉપયોગિતાવાદની વિચારણા પદાર્થ પરની પ્રભાવિતતા દૂર કરશે. ગુણદર્શન વ્યક્તિપરક પ્રભાવિતતાથી તમને મુક્ત કરશે.

કોઈ પણ પદાર્થ હોય, તેનો તમારે ઉપયોગ કરવો છે. જેમકે, પાણી ભરવા ઘડો જોઈએ છે. ઉનાળો છે, માટીનો ઘડો ચાલશે. ભિક્ષુને તો પોતાનું કાષ્ઠપાત્ર મઝાથી ચાલશે. સોનાનું કે પિત્તળનું પાત્ર હશે તો ય માણસ એમાં પાણી નહિ ભરે. ત્યાં પાત્રનો દેખાવ કે તેની કીમત પર મદાર નથી હોતો. માત્ર એની શીતલજળ સંગ્રાહકતા પર ભાર મુકાય છે. ભિક્ષુ તો એક ડગ આગળ વધશે. એને માત્ર જળસંગ્રાહકતા જોડે સંબંધ છે. ઠંડું પાણી કરવાની પણ એને ઈચ્છા નથી.

ડાયોજિનીસની વાત આવે છે કે તેઓ જળ ભરવા એક કમંડળ રાખતા. એકવાર નદીના કાંઠે કૂતરાને પાણી પીતું જોયું ને વિચાર થયો કે આને-કૂતરાને કમંડળ વિના ચાલે તો મને કેમ ન ચાલે ?

ઉપયોગિતા-વાદ.... અને ગુણદર્શન... હા, ગુણદર્શન... ન રૂપ-દર્શન, ન સંપત્તિ-દર્શન, ન બાહ્ય સત્તાદર્શન... તમારે એ સાથે કશો સંબંધ નથી.

પ્રેક્ષા, આત્મૌપમ્ય અને ઉપેક્ષા... ઉપેક્ષાને કેવું મઝાનું વિશેષણ આપ્યું. અદ્વેષની પૃષ્ઠભૂવાળી ઉપેક્ષા... ‘અદ્વેષપણે ઉવેખતા હો લાલ...’

ઉપેક્ષા એ તિરસ્કાર નથી. સહેજ પણ વિદ્વેષનો ભાવ નથી. અહીં છે માત્ર અપ્રભાવિતતા....

મેનેજરની ચેમ્બરમાં નોકરીનો ઉમેદવાર પ્રવેશ્યો. બારણું સહેજ ઉતાવળથી બંધ થયું. આકોશનો આછો ભાવ ઝલકી ઊઠે તે રીતે.

મેનેજરે એ યુવાનને કહ્યું : પહેલાં તમે બારણાની માફી માંગી લ્યો. પછી ખુરશી પર બેસો. ઉપેક્ષા.... તિરસ્કાર વિહીન ઉપેક્ષા... અપ્રભાવિતતા...

અપ્રભાવિતતાના આ લયમાં સૂત્રને જોઈએ : ‘સ્વત્તિય-ગણ-ઝગ-રાયપુત્તા....’ રાજા હોય કે મંત્રી આદિ પ્રભાવશાળી નેતા હોય; ભિક્ષુને શું ? ભિક્ષુને પ્રમાણપત્ર જોઈએ છે માત્ર પ્રભુનું. ‘રીઝવવો એક સાંઈ....’ ન કોઈની પ્રશંસા, ન કોઈનો સત્કાર. સાધુ પોતાની જાતને આમાંથી બિલકુલ બહાર કાઢી લે.... આ તો અહમ્ના વિસ્તારનો, ભવભ્રમણનો જ માર્ગ થયો. નહિ, આ માર્ગ પર તો કદમ નહિ જ...

‘ગિહિણો જે...’ પૂર્વ પરિચિત ગૃહસ્થ હોય યા દીક્ષા લીધા પછીના પરિચયવાળા ગૃહસ્થ હોય : સાધુને એમનાથી કશું કામ નથી.

મૂળના શબ્દો વેધક છે. ‘ગિહિણો જે પવ્વઙ્ગણ દિટ્ઠા, અપ્પવઙ્ગણ વ સંથુયા હવિજ્ઞા....’ સાધુએ દીક્ષા નહોતી લીધી, ગૃહસ્થો જોડે પરિચય હતો... દીક્ષા લીધા પછી શું ? મઝાના શબ્દો છે : ‘જે પવ્વઙ્ગણ દિટ્ઠા...’ જે ગૃહસ્થોને સાધુએ જોયેલા... અહીં પરિચય પણ નથી, પછી પરિચયને ગાઢ બનાવવાની વાત તો ક્યાં રહી ? ‘દિટ્ઠા...’ અછડતી નજરથી જોવાઈ ગયેલા...

એક સાધુ ક્યાંક ચાતુર્માસ કરીને આવેલ હોય ગુરુ પાસે. માગસર-પોષમાં શંખેશ્વર જેવા તીર્થધામમાં ચાતુર્માસના ગામવાળા કોઈ મહાનુભાવ મળી જાય, ઓળખી પણ જાય કે આ મહાત્માએ અમારે ત્યાં ચાતુર્માસ કરેલું. પણ મહાત્મા તરફ ખૂલતી વાત શું હોય? નાના મહાત્મા હોય.

મુકામનું કામ કરતા હોય યા પાણી થોડું લઈ આવતા હોય. કોઈની સાથે પરિચયનો રસ ન હોય... તો એ મહાત્માને એટલો ખ્યાલ આવે કે પરિચિત ચહેરો આ ભાઈનો છે. પણ ક્યું ગામ અને શું નામ એ તે જાણે. પોતે કશું જ જાણતો ન હોય.

હકીકતમાં તો, સાધુએ પોતાનું ગૃહસ્થાવસ્થાનું નામ પણ ભૂલી જવાનું છે, તો બીજાના નામનું સ્મરણ તો ક્યાંથી હોઈ શકે? ‘જાતનું જેટલું ને જેવું વિસ્મરણ એટલું ને એવું જ પરમાત્માનું સ્મરણ’, આ સૂત્ર એના સ્મૃતિપટ પર તરવરી રહેલું છે.

અપ્રભાવિતતાના સૂત્રને હૃદયસ્થ કર્યું છે ભિક્ષુએ... એક લય....

એક જિજ્ઞાસુએ ગુરુદેવને પૂછેલું : ‘મૌન એટલે શું ?’ હવે મૌનની વ્યાખ્યા તમે શબ્દોમાં શી રીતે આપો ? ગુરુએ પેલાની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવા કહ્યું : ‘મૌન એટલે મૌન.’ જિજ્ઞાસુ કહે : ‘થોડી વધુ વ્યાખ્યા.....’ ગુરુના ચહેરા પર ઝળકી રહેલ મૌનના સરોવરને જે ન જોઈ શકે તે શબ્દોથી શું મેળવી શકે ? ગુરુએ કહ્યું : ‘મૌન એટલે મૌન એટલે મૌન.....’

તમારે એની અનુભૂતિ કરવી જોઈએ. શબ્દોથી મૌનની વ્યાખ્યા ન જ થાય.... જો કે, આપણે એવી જ વ્યાખ્યા અપ્રભાવિતતાની શબ્દોમાં કરી રહ્યા છીએ. પણ આ વ્યાખ્યાનો અર્થ એટલો જ છે કે તમારે અપ્રભાવિતતાની - ઉપેક્ષાની ધારામાં કૂદી પડવું જોઈએ.

નાગાર્જુન

નાગાર્જુનની સાધક તરીકે ઊંચી પ્રતિષ્ઠા હતી. એમના એકાદ શબ્દને મેળવવા લોકો દિવસો સુધી તેમનું ઉપનિષદ્ કરતા.

એકવાર નાગાર્જુન એક પાંચશાળામાં/ધર્મશાળામાં ઊતરેલા. માત્ર એકાદ પાત્ર હતું, જેને કો'ક ઉઠાવી ગયું. સવારે જોયું નાગાર્જુને કે પાત્ર નથી..... પણ નથી તો નથી. ને મધ્યાહ્ન પહેલાં પાત્રની આવશ્યકતા પણ નથી તો હમણાં એનો વિચાર કેવો? ધ્યાનમાં બેઠા.

મધ્યાહ્ન થઈ. નીકળ્યા ભિક્ષાએ. પાત્ર તો છે નહિ. એમના ભક્તો તો ઘણા હતા જ. એક ભક્તે સુવર્ણપાત્ર આપ્યું. ઉપર રત્નો જડેલા. નાગાર્જુન ઊંચે પહોંચેલ યોગી હતા. તેમણે એ પાત્ર લઈ લીધું. તેમાં ભિક્ષા લીધી અને ધર્મશાળા તરફ વળતા થયા.

એક ચોરની નજર એ પાત્ર પર પડી. એણે વિચાર્યું : સાધુબાબાને આ સુવર્ણપાત્ર શા કામનું ? મને કામ આવશે આ તો.

ચોર ચાલ્યો નાગાર્જુનની પાછળ, પાછળ... સંતને ખ્યાલ આવી ગયો છે. ધર્મશાળામાં ગયા ભિક્ષુ. ફરી સ્વાધ્યાય કર્યો. પછી ભોજન કર્યું. ચોર એક ખૂણામાં છુપાઈને બેઠો છે. સાધુબાબા જમીને સૂઈ જાય એટલે પાત્ર લઈને 'ગચ્છંતિ' કરી જવું છે એને.

ભોજન પૂરું થયું. પાત્ર સાફ કર્યું. અને ધીરેથી ચોર જે બાજુ છુપાયેલ હતો એ બાજુ પાત્રને હડસેલી દીધું. ચોરની બાજુ એ રીતે પાત્રને હડસેલ્યું કે જોઈને જ ચોર સમજી ગયો કે સંતે મને આ આપ્યું છે...

ચોર સંતનાં ચરણોમાં પડ્યો. 'મને ઉપદેશ આપો... જો કે, હું ચોર છું. અને આદત વશ, ચોરીના ધંધાને છોડી શકું તેમ નથી.'

નાગાર્જુને બહુ જ સંક્ષિપ્તમાં ઉપદેશ આપ્યો : 'જે કંઈ પણ કાર્ય તું કરે, હોશ પૂર્વક કરજે...' ચોરને પહેલાં તો લાગ્યું કે આમાં કોઈ વાંધો

નથી... સાધુબાબા ચોરી કરવાની ના તો પાડતા નથી. પણ પછી એને ખ્યાલ આવ્યો કે હોશ / જાગૃતિ સાથે ચોરી કરવી કેટલું અઘરું કામ હતું.

અકાર્ય કરનારાઓ શરાબ વગેરે આટલા માટે જ લેતા હોય છે : હોશને દબાવવા માટે. નહિતર અન્તરાત્મા ડંખ્યા વિના ન રહે.

ચોરની ચોરી છૂટી ગઈ. ચોર સંત બની ગયો.

‘દશવૈકાલિક યાદ આવે છે ?’

નાગાર્જુને ભિક્ષા લઈને આવ્યા પછી સ્વાધ્યાય કર્યો આ વાંચતાં દશવૈકાલિક સૂત્ર યાદ આવ્યા વિના ન રહે. ‘સજ્જાયં પટ્ટવિત્તાણં વીસમેજ્જ સ્વણં મુણી.’ વહોરીને આવ્યા પછી, ગોચરી આલોચ્યા પછી, પાત્રોને સ્થાને મૂક્યા પછી, સાધુ સ્વાધ્યાય કરે. અને પછી મુનિવરો પોતાને લાભ આપે તેની વિચારણા કરે.

સ્વાધ્યાય... કેટલી સરસ આપણી આ પરંપરા છે. વહોરીને સાધુ આવેલ હોય. ગરમીને કારણે ધાતુક્ષોભ થયેલ હોય... તરત આહાર-પાણી ન લેવાય આ આયુર્વેદિક નિયમને ધર્મસૂત્ર સાથે વણી લેવામાં આવ્યો.

વૈદ્ય અને મુનિરાજ

મને યાદ આવે છે થોડા સમય પહેલાંની સત્યઘટના. બપોરનો સમય. વૈદ્યરાજ પોતાના નાનકડા ઔષધાલયમાં બેઠા હતા. ત્યાંથી એક મુનિરાજ પસાર થયા. યુવાન મુનિ, ઝડપી ચાલ. પૂર ગરમી. અલપ ઝલપ ચહેરો જોતાં વૈદ્યરાજને લાગ્યું કે તેમને તરસ બહુ જ લાગી હશે. પણ જો અત્યારે તેઓ પાણી પીશે તો... મુશ્કેલી થશે. ધાતુક્ષોભ, ગરમી, ને ઉપર પાણી....

પરંતુ મુનિરાજ તો ઝડપથી ચાલ્યા ગયા. હવે શું ? થયું કે કોઈ નાનકડું બાળક હોય તો તેને દોડાવું. પણ કોઈ મળ્યું નહિ. દવાખાનું બંધ કરી વૈદ્યરાજ ચાલ્યા. પણ પાકટ વય, ચાલ ઢીલી... હૃદય ચિન્તાતુરઃ મુનિરાજે પાણી પી તો નહિ લીધું હોય ?

ઉપાશ્રયે ગયા ને જોયું તો મુનિરાજ સ્વાધ્યાય કરતા હતા. વૈદ્યે જોશથી પૂછ્યું : ‘મહારાજ સાહેબ, પાણી પીધું તો નથી ને હમણાં ?’ ‘ના.’ ‘બસ, તો વાંધો નહિ. હું એટલો તો ગભરાઈ ગયેલો કે તમને તરસ બહુ લાગેલી છે ને તમે પાણી પી લેશો તો...’

મુનિરાજે કહ્યું : ‘અમારી સામાયારી છે કે વહોરીને આવ્યા પછી સ્વાધ્યાય કરવો... એટલે ધર્મચિન્તન કરું છું.’ વૈદ્યરાજે કહ્યું : ‘મહાત્મન ! તમારા આ ધાર્મિક નિયમે જ તમને બચાવ્યા છે...’

આપણી વાત અપ્રભાવિતતાની હતી. મુનિ હોય છે અપ્રભાવિત. માત્ર પ્રભુની ગુણગરિમાથી પ્રભાવિત... ‘જો સંથવં ન કરેઝ સ ભિક્ષૂ.’ અપ્રભાવિતતા... અપરિચય.

તમે બહારી ઘટનાઓથી બિલકુલ અપરિચિત, અસ્પૃષ્ટ, અપ્રભાવિત હો તો જ તમારી આન્તરિક ગુણગરિમાથી તમે સ્પૃષ્ટ બની શકો.

પ્રભુનો સ્પર્શ... એ કેવો તો મીઠો-મીઠો હોય... કલ્પના પણ ન કરી શકીએ આપણે... પૂજ્યપાદ પદ્મવિજય મહારાજ મનમોહન પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં ભક્તની પ્રભુનો સ્પર્શ પામવાની અદમ્ય ઝંખનાને શબ્દોમાં ઢાળે છે : ‘આશ ધરીને હું પણ આવ્યો... નિજ કર પીઠ થપેટીએ...’ કેટલી બધી આશાઓ રાખીને તારી પાસે પ્રભુ ! હું આવેલો ! કે પ્રભુ પાસે જઈશ અને પ્રભુનો મૃદુ હાથ મારી પીઠ પર ફરતો હશે....

પ્રભુનો સ્પર્શ... ભક્ત બને અવાક્, સ્તબ્ધ.... ને સ્તબ્ધતા તૂટે ત્યારે
આંસુનું ઝરણું ખળખળ કરતું વહ્યા કરે...

પ્રભુનો સ્પર્શ.... પ્રભુના એકાદ ગુણની આંશિક ઝલક.... પ્રભુ તો
આપવા માટે બેઠા જ છે, ઝીલવાની સજ્જતા આપણી જોઈએ....

આધાર-સૂત્ર

સચળાસણ - પાણ - ભોયણં, વિવિહં ઝાઈમં સાઈમં પેરેસિં ।
અદણ પડિસેહિણ નિયંઠે, જે તત્થ ન પઝસ્સઈ સ ભિક્ખૂ ॥ ૧૧ ॥

શયન, આસન, પાન (પાણી વગેરે પેય), ભોજન (રોટલા, શાક વ.), ખાદિમ (લાડવા વગેરે), સ્વાદિમ (ફળાદિ) કોઈ નિર્ગ્રન્થને ન આપે, યાયના કરવા છતાં ધરાર ઈન્કાર કરી દે; તો ય સહેજ પણ જેને ગુસ્સો ન આવે તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- સાધનાની લંબાઈ : સ્વાધ્યાય
- સાધનાની પહોળાઈ : અનુપ્રેક્ષા
- સાધનાની ઊંડાઈ : અનુભૂતિ

અનુભૂતિ માટે

- સ્વભાવ, રુચિ, વૈરાગ્ય
- સૂત્રાનુપ્રેક્ષા, અર્થાનુપ્રેક્ષા, અનુભૂતિ

સંદર્ભ-સૂત્ર

- જ્ઞાનયોગસ્તપઃ શુદ્ધમાત્મરત્યેકલક્ષણમ્ ।
ઇન્દ્રિયાર્થોન્મનીભાવાત્ સ મોક્ષસુખસાધકઃ ॥

न परप्रतिबन्धोऽस्मिन्नल्पोप्येकात्मवेदनात् ।

शुभं कर्मापि नैवात्र, व्याक्षेपायोपजायते ॥

-अध्यात्मसार, ४८८-५००

- અસ્તિ સ્વભાવ જે આપણો રે, રુચિ વૈરાગ્ય સમેત;
પ્રભુ સન્મુખ વન્દન કરી રે, માંગીશ આતમહેત...
અસ્તિ સ્વભાવ રુચિ થયી રે, ધ્યાતો અસ્તિ સ્વભાવ;
દેવચન્દ્ર પદ તે લહે રે પરમાનંદ જમાવો.....

- કુંથુ જિનસ્તવન

૧૦

‘કોઈ નિંદે, કોઈ બંદે’

ભક્તિયોગિની મીરાં જ્યારે ‘પદ ઘૂંઘરુ બાંધ નાચી..’ ત્યારે તેની બહુ જ બદનામી થઈ. રાજઘરાનાની સ્ત્રી ને તે જાહેરમાં નાચે....!

રાજરાણી માટે એ યુગમાં કહેવાતું કે એ ‘અસૂર્યપશ્યા’ હોય છે. સૂર્યનાં કિરણોને એ જોઈ ન શકે... આવી સ્ત્રી ભક્તિના લયમાં દેહ-ભાન ભૂલી નાચવા માંડે. ગમે ત્યાં, શી રીતે લોકો એ સહી શકે... ભક્તિધારાથી અજ્ઞાત લોકો....

મીરાંની બદનામીની વાત મીરાં પાસે આવી ત્યારે એણે શું પ્રતિક્રિયા આપેલી ખબર છે? બહુ જ મીઠી-મીઠી એ પ્રતિક્રિયા હતી : ‘યે બદનામી લાગે મીઠી મીઠી... કોઈ નિંદે કોઈ બંદે, મੈં અપની ચાલ ચલૂંગી...’

કઈ હતી મીરાંની ચાલ? શતરંજની આ રમતમાં તેણીએ એવી તો કેવી ચાલ ચાલી કે તે વિજયિની બની ગઈ...? તેણીએ પ્રભુના અનુગ્રહનો એવો રેઈનકોટ - બરસાતી પહેરેલ કે ન નિન્દાનો કાદવ તેણીને ખરડી શકતો, ન પ્રશંસાનો મેઘ તેણીને પલાળી શકતો. બેઠથી અસ્પૃશ્યા હતી મીરાં.... પોતામાં/સ્વગુણોમાં ડૂબેલી હતી મીરાં.

ડૂબવું : પોતાની ભીતર

પોતાની ભીતર કેવી રીતે ખોવાવું એની મઝાની વિધિ પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજે મહામહિમ શ્રી કુન્થુનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં બતાવી છે. મઝાના શબ્દો છે : ‘અસ્તિ સ્વભાવ જે આપણો રે, રુચિ વૈરાગ્ય સમેત; પ્રભુ સન્મુખ વન્દન કરી રે, માંગીશ આતમહેત...’

એક સરસ ત્રિપદી આ છે : સ્વભાવ વત્તા રુચિ વત્તા વૈરાગ્ય... રુચિ અને વૈરાગ્ય સ્વભાવને ઊંડાણ આપે છે. ગુણોની ધારાને ઊંડાઈનો, અનુભૂતિનો આયામ મળવો જોઈએ.

આપણી સાધનાને લંબાઈ (સ્વાધ્યાય) અને પહોળાઈ (અનુપ્રેક્ષા)ની સાથે ઊંડાણ (અનુભૂતિ) પણ મળવું જોઈએ.

રુચિ.... સ્વભાવની રુચિ. સ્વગુણોને પામવાની તમન્ના... આ તમન્નાને તીક્ષ્ણ બનાવવા માટે વૈરાગ્ય. પરથી જાતને બિલકુલ અલગ કરી દેવી.

રુચિ... રુચિનાં મૂળિયાં રતિ, અરતિની પેલે પાર ફેલાયેલાં છે. રતિ, અરતિ દ્વન્દ્વ છે. રુચિ દ્વન્દ્વાતીત ઘટના છે.

‘આત્મરતિ’

ગમો અને અણગમો શરીર કે મનના સ્તર પર ફેલાયેલ હોય છે ત્યારે તે દ્વન્દ્વમાં વહેંચાયેલી ઘટના હોય છે. તમે ગમાને સ્પર્શો છો ત્યારે અણગમાને પણ સ્પર્શો જ રહ્યા હો છો, જેનો ખ્યાલ તમને પાછળથી આવે છે.

રુચિ.... જેને ‘અધ્યાત્મસાર’ આત્મરતિ કહે છે, એ કેવી તો અનૂઠી ઘટના છે. આત્મરતિની ભૂમિકાએ સહેજ પણ પર સાથેની પ્રતિબદ્ધતા નથી. કારણકે માત્ર આત્મવેદન / આત્મગુણસંવેદન ત્યાં ચાલી રહ્યું છે.

પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ અજોડ ભક્ત છે, મહાન સાધનાચાર્ય છે... તેઓએ પોતાની આ ત્રિપદી પર ભક્તિનો કેવો મજાનો ઢોળ ચડાવ્યો છે ! ‘અસ્તિ સ્વભાવ જે આપણો રે, રુચિ વૈરાગ્ય સમેત; પ્રભુ સન્મુખ વન્દન કરી રે, માંગીશ આતમહેત...’ સ્વભાવ (જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત હોવું), રુચિ અને વૈરાગ્યની આ ત્રિપદીને પ્રભુ પાસેથી હું માંગીશ.

પ્રભુની પ્રસાદીને કેમ ઝીલવી ?

હાહુ મજાની વાત હવે છે. ભક્ત માંગશે, પરમસત્તા તરફથી એ મળશે... પરંતુ ભક્ત કયા પાત્રમાં પ્રભુની આ પ્રસાદીને ઝીલશે ?

આગળ કહ્યું તેમ પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ મહાન સાધનાચાર્ય છે; તેમણે પ્રભુની પ્રસાદીને ઝીલવા માટે સાધક પાસે ધ્યાનની ભૂમિકા હોવી જોઈએ તેમ કહ્યું છે. મજાના શબ્દો છે : ‘અસ્તિ સ્વભાવ રુચિ થયી રે, ધ્યાતો અસ્તિ સ્વભાવ; દેવચન્દ્ર પદ તે લહે રે, પરમાનંદ જમાવો રે...’

સ્વભાવરુચિ તમે છો. હવે તમારે ધ્યાન કરવાનું છે... તમારા સ્વભાવનું ધ્યાન, સઘન ધ્યાન.... અને પરમ આનંદ તમારી પાસે !.

પૂજ્ય જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજ

ભક્તિયોગાચાર્ય પૂજ્યપાદ જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજ સુરતમાં તે વખતે બિરાજમાન. વિચાર્યું કે પૂ. આનંદઘનજીનાં સ્તવનો પર ગુજરાતીમાં નોંધ / ટબો લખાય. શરૂઆત પણ કરી. જામ્યું નહિ લખાણ.

મહાન જ્ઞાની આચાર્યશ્રી સમજી ગયા કે કયું તત્ત્વ ખૂટી રહ્યું છે. આનંદઘનજીની પ્રસાદી ધ્યાનની ભૂમિકા વિના ન ઝીલી શકાય તેવું

તેમને પ્રતિભાસિત થયું. સુરતમાં સૂરજમંડન પાર્શ્વનાથ પ્રભુના ભોંયરામાં તેમણે છ મહિના રોજના કલાકો સુધી ધ્યાન કર્યું. ને પછી સ્તબક લખવો શરૂ કર્યો. આજે એ સ્તબક આપણી પાસે છે.

‘સાવિત્રી’

આવા ઘણા પ્રયોગો થયા છે, થઈ રહ્યા છે. શ્રી અરવિંદનું સાવિત્રી બહુ જ સરસ પુસ્તક છે. માતાજીએ એક વાર સરસ પ્રયોગ કર્યો. બહુ ઓછા શ્રોતાઓ, પસંદ કરેલ શ્રોતાઓ સભાગૃહમાં હતા. અર્ધો કલાક શ્રોતાઓ સાથે માતાજી ધ્યાનમાં રહેતાં. પછી સાવિત્રીનું કોઈપણ પાનું ખોલી એક ફકરો તેઓ વાંચતાં અને તેના પર સૂઝે તે બોલી જતાં.

કશું જ પૂર્વધારણ નહિ, કોઈ નોંધ નહિ; મન ધ્યાનને કારણે બાજુમાં; ને સીધી જ પરા વાણી ઝીલી લેવાની.

ભીંજવાની અનુભૂતિ

સૂત્રાનુપ્રેક્ષા અને અર્થાનુપ્રેક્ષા પછી ક્યારેક એવું બનતું હોય છે કે સૂત્રની એ જ પંક્તિઓ ભિન્ન સ્વરૂપમાં તમારી સામે અર્થ-નિર્વચન કરતી હોય. કોઈવાર ન સૂઝેલો અર્થ એ ક્ષણોમાં સ્ફુરી ઊઠતો હોય છે. બુદ્ધિ ઢળી પડેલી હોય છે એ ક્ષણોમાં. બુદ્ધિ વચ્ચે હોતી નથી.... અને એટલે ચિત્તની નિર્મળ ભોમકા પર પ્રભુનાં શબ્દ-પુષ્પોની વર્ષા થતી હોય છે, ને તમે ભીંજવાની અનુભૂતિમાં હો છો...

પ્રવચન શ્રવણમાં પણ આ તબક્કા પર જવા જેવું છે. તમારી આંખો બંધ હોય... ટટ્ટાર બેઠેલા હો. પ્રભુના શબ્દો ઝરી રહ્યા છે... બુદ્ધિ સૂતેલી છે... તમે પ્રભુના શબ્દોની વર્ષાને માણી રહ્યા હો છો. અનુભૂતિથી ઓછું કશું હવે ન બપે.

શ્રીરામ શર્મા અને કાન્તિ ભટ્ટ

પત્રકાર અને લેખક કાન્તિ ભટ્ટ હરદ્વાર ગયેલા. ગાયત્રી મન્દિરના આચાર્ય શ્રીરામ શર્માજીને મળ્યા ને કહ્યું : ગંગા વિષે કંઈક કહો !

શ્રીરામ શર્માએ સ્મિત કર્યું. કહ્યું : તમે ગંગામાં નાહી આવો. ડૂબકી લગાવી આવો... ગંગા પોતે જ પોતાના વિષે બધું કહી દેશે. બાકી ગંગા વિષે શું કહી શકાય? ગંગા અનુભૂતિ છે. અનુભૂતિની ભૂમિકાને માત્ર શબ્દો દ્વારા તમે કેમ સમજી શકો ?

ભક્તિ છે અનિર્વચનીય

નારદ ઋષિએ પોતાના ભક્તિસૂત્રમાં કહ્યું છે : ‘અનિર્વચનીયં પ્રેમસ્વરૂપમ્.’ ભક્તિના સ્વરૂપને તમે શબ્દોમાં કેમ બાંધી શકો?

પરંતુ નારદ ઋષિ બહુ જ ઊંચે પહોંચેલા ઋષિ છે : તેમણે કહ્યું કે હા, ભક્તિને હું શબ્દોમાં નહિ બાંધી શકું. પરંતુ ભક્તના ચહેરા પર કેમેરા ફેરવી ભક્ત કેવો હોય તેનું વર્ણન હું જરૂર આપી શકીશ. મઝાનું સૂત્ર તેમણે આપ્યું છે : ‘તત્પ્રાપ્ય તદેવ શ્રુણોતિ, તદેવ ભાષતે, તદેવ પશ્યતિ, તદેવ ચિન્તયતિ...’

ભક્તિને નહિ વર્ણવી શકાય, પણ ભક્તના કેફને જરૂર જોઈ શકાશે. શરાબી ઝૂમતો હોય ત્યારે તેના ઝૂમવાને જોઈને શરાબી હોવાનો ખ્યાલ આવે છે... પરમને પામવાનો કેફ તો કોઈ અનેરી ઊંચાઈને ઇચ્છે છે.

‘તત્પ્રાપ્ય.’ ભક્તિને પામ્યા પછીનો ભક્ત કેવો હોય છે? ‘તે’ને જ સાંભળે છે, ‘તે’ને જ બોલે છે, ‘તે’ને જ જુએ છે, ‘તે’ને જ વિચારે છે....

ભક્ત શું સાંભળે ? મીરાંની એક હૃદયને છૂએ તેવી પંક્તિ આપણે આગળ જોઈ છે : ‘સુનીરી મૈને પ્રભુ આવન કી આવાજ...’ રાત પડી હોય, મીરાં અર્ધ ઊંઘમાં હોય, ને સહેજ અવાજ, નાની સી ધ્વનિ... સહેજ પગલાંઓની આહટ... ને મીરાં બોલી ઊઠે : ‘સુનીરી મૈને....’ મીરાં બીજું શું સાંભળી શકે ?

‘તદેવ ભાષતે’. ભક્તના કંઠેથી કોણ પ્રગટે ? ‘એ’ જ. માત્ર ‘એ’ જ. ગુરુની પૂરી કોશિશ એ હોય છે કે શિષ્ય જ્યારે પણ બોલતો થાય, એ પ્રભુની વાત જ બોલે. પ્રભુનો મહિમા, તેનું ઐશ્વર્ય... બીજી કઈ વાત બોલી શકાય ?

અને એ માટે ગુરુ સ્વાધ્યાયનું ગુંજન સદા પોતાની માંડલીમાં ચાલુ રાખે છે.... નવદીક્ષિત શિષ્યના કાન માત્ર એ શબ્દોને જ સાંભળે... ને એ પછી એ શબ્દો જ એના હોઠેથી ફૂટે.

મરાઠી ભાષા કેમ શીખવાની ?

બાળક કઈ ભાષા બોલશે ? એ જે ભાષા સાંભળશે એ જ. મઝાની વાત હમણાં બની. પચાસ વર્ષના ભાઈ મરાઠી ભાષા શીખવાના વર્ગમાંથી બહાર નીકળ્યા. તેઓ ગુજરાતીભાષી હતા. જેવા તેઓ બહાર નીકળ્યા, તેમના મિત્રે નવાઈ સાથે પૂછ્યું. ‘તમે... અહીં ? કેમ ?’

‘મરાઠી ભાષા શીખવા માટે.’

‘પણ મરાઠી શા માટે ? કોઈ અંગ્રેજી શીખે તો સમજી શકાય...’

‘એવું છે ને કે અમે મરાઠી ભાષી દંપતીનું બાળક દત્તક લીધું છે. હજુ એ બોલતાં શીખ્યું નથી. પણ એ બોલવા માંડશે ત્યારે મરાઠી બોલશે ને... એટલે હું મરાઠી શીખું છું.’

ગુજરાતી ભાષાને સાંભળનાર બાળક ગુજરાતી જ બોલવાનું છે એવું તેમને પેલા સજ્જને સમજાવ્યું...

‘તદેવ ભાષતે.’ ભક્ત બોલે પ્રભુની વાત. ભક્તિધારાની વાત...
‘તદેવ પશ્યતિ.’ ‘તે’ના રૂપને જ જોવાનું... ધરવ જ ન થાય ને !
‘તદેવ ચિન્તયતિ.’ વિચારધારા પણ પ્રભુનાં તત્ત્વોને અનુરૂપ...

પ્રભુમાં ડૂબવું. સ્વગુણમાં ડૂબવું... પર છૂટી જાય સમગ્રતયા. કેવી રીતે છૂટેલ હોય પર, એની રોમાંચક કથા આ સૂત્રમાં છે : ‘સયણાસણ-પાણ-ભોયણ’. સાધુ વહોરવા માટે ગયા છે. નિર્દોષ રસોઈ તૈયાર છે. ગૃહસ્વામીને સાધુતા શું તેનો ખ્યાલ નથી, આર્યધારાથી અપરિચિત છે ગૃહસ્થ, તે સાધુને ભિક્ષા આપવાની ના પાડે છે. કોઈ વાંધો નહિ. મઝાથી સાધુ પાછા ફરે છે. આવી કોઈ ઘટનાની નોંધ પણ તેના ચિત્તતંત્ર પર દોરાયેલ નથી હોતી...

શોભન મુનિ

શોભન મુનિ યાદ આવે ? સરસ સ્તુતિ રચતા હતા. ગોચરીએ જવાની આજ્ઞા થઈ. ગયા વહોરવા. એક ટીખળી ગૃહસ્થે પથ્થર મૂકી દીધો... મુનિરાજ ચૂપચાપ, એ જ મસ્તીથી બહાર નીકળ્યા... અંદર એટલી બધી રસમસ્તી પ્રભુસ્તવનાને કારણે જન્મેલી કે એને એકાદ પથ્થર કેમ તોડી શકે ?

કયરો આપ્યો !

બૌદ્ધ ભિક્ષુના જીવનની મઝાની ઘટના મને યાદ આવે છે. એક જગ્યાએ ભિક્ષાએ ગયા. ગૃહસ્વામિની કશું જ આપવા તૈયાર નહિ. ‘અહીં કશું નહિ મળે.’ બીજા દિવસે, ત્રીજા દિવસે... એ જ પુનરાવર્તન...

ભિક્ષુએ રોજે ત્યાં જવાનું ચાલુ રાખ્યું... એક દિવસે ગૃહસ્વામિનીએ ઘરમાંથી સાફસૂફી કરેલી અને કચરો સૂપડીમાં હતો અને ભિક્ષુ આવ્યા. ગૃહસ્વામિનીએ કચરો તેમને આપ્યો.

ભિક્ષુએ કહ્યું ધન્યવાદ...ખૂબ આભાર.. અપેક્ષા એવી હતી કે ભિક્ષુ ગુસ્સે થશે. એને બદલે આ તો ખુશ-ખુશ ! ઉપરથી ધન્યવાદની વર્ષા.

બહેને પૂછ્યું : ધન્યવાદ શેનો આપ્યો ? ભિક્ષુ કહે : તમે રોજે કશું જ આપતા ન હતા. આજે કંઈક તો તમે આપ્યું ને ! આજે કચરો આપ્યો તો કાલે રોટી પણ આપશો જ ને! બહેનની આંખો આંસુથી ભરાઈ આવી. એણીએ ભિક્ષુની ક્ષમા માગી ને ભિક્ષા આપી...

‘જે તત્થ ન પઠસ્સઈ સ ભિક્ખૂ..’ જેના હૃદયમાં આવા સમયે દ્વેષની / તિરસ્કારની લકીર પણ અંકાતી નથી તે ભિક્ષુ છે.

હૃદય પ્રભુના વિરાટ દાનથી ભરાઈ ગયું હોય ત્યારે બીજી કોઈ પણ ચીજને ભીતર રહેવાનો અવકાશ જ ક્યાં છે ?

આધાર-સૂત્ર

જં કિંચિ આહાર પાણં વિવિહં,
સ્વાદમં સાદમં પેસિં લઘ્વં ।
જો તં તિવિહેણ નાણુકંપે,
મણ-વય-કાયસુસંવુડે જે સ ભિક્ષૂ ॥ ૧૨ ॥

ગૃહસ્થો પાસેથી ખાવાનું, પીવાનું લાવ્યા પછી જે મન, વચન, કાયા વડે ગ્લાન આદિ મુનિઓને આમંત્રતા નથી, યા આહારાદિ આપતા નથી તે ભિક્ષુ નથી; પરંતુ જે મન, વચન, કાયાના સંવરવાળા મુનિ ગ્લાનાદિ તમામને આહારાદિ આપે છે તે ભિક્ષુ છે.

આયામગં ચેવ જવોદણં ચ,
સીયં ચ સોવીરજવોદણં ચ ।
નો હીલણં પિણ્ડં નીરસં તુ,
પંતકુલાઈં પરિવ્વણં સ ભિક્ષૂ ॥ ૧૩ ॥

ઓસામણ, જવથી બનેલ ભોજન, ઠંડું ભોજન, કાંજીનું પાણી અને જવનું પાણી જેવા નીરસ આહારની નિન્દા ન કરે... અને ભિક્ષા માટે સામાન્ય ઘરોમાં (ઋદ્ધિમાન ઘરોને છોડીને) જાય તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- કાયગુપ્તિ
- વચનગુપ્તિ
- મનોગુપ્તિ

सन्दर्भ-सूत्र

मनोव्यापारनिर्मुक्तं, सदैवाभ्यासयोगतः ।
उन्मनीभावमायातं, लभते तत्पदं क्रमात् ॥ ६३ ॥
ध्यातृध्यानोभयाभावे, ध्येयेनैक्यं यदा व्रजेत् ।
सोऽयं समरसीभावस्तदेकीकरणं मतम् ॥ ६५ ॥
सङ्कल्पकल्पनामुक्तं, रागद्वेषविवर्जितम् ।
सदानन्दलये लीनं, मनः समरसं स्मृतम् ॥ ८९ ॥
न किञ्चिच्चिन्तयेच्चित्तमुन्मनीभावसङ्गतम् ।
निराकारं महासूक्ष्मं, महाध्यानं तदुच्यते ॥ ७३ ॥

—योगप्रदीप

૧૧

‘આસનસું મત ડોલ રે !’

સમી સાંજનો સમય. મુનિરાજ વિહાર કરી રહ્યા છે. કહેનારે જેટલું અન્તર કહેલું એથી વધુ અન્તર નીકળ્યું. સૂરજ ડૂબું ડૂબું થઈ રહ્યો છે. વૃક્ષની નીચે એક ઠીક જગ્યાએ કાજો લઈ, બાજુમાં રહેતા કોઈ ભાઈની અનુજ્ઞા લઈ મુનિરાજ બેઠા. પ્રતિક્રમણ કર્યું. સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કર્યું...

શિયાળાની રાત, ઠંડી કહે મારું કામ. પરંતુ મુનિરાજને ઠંડી ઉડાડવાના તે સમયના પ્રચલિત ‘જાનુ - ભાનુ - કૃશાનુ’નો ઉપયોગ નહોતો કરવાનો... કાયોત્સર્ગ આદિથી તેઓએ શરીરને એવું તો અભ્યસ્ત કર્યું હતું કે ઠંડી ઠંડીનું કામ કરે, પોતે પોતાનું. હા, મુનિરાજ જો ઠંડીના કાર્યમાં બાધા ન ઊભી કરે તો ઠંડી મુનિરાજની આડે શી રીતે ઊતરી શકે ?

બાકી, સામાન્ય લોકો માટે દિવસે સૂર્ય (ભાનુ) ઠંડી ઉડાડવાનું સાધન હતો, તો રાત્રે તાપણ જોગ લાકડાં જેમની પાસે હતાં તેમના માટે અગ્નિ (કૃશાનુ) અને લાકડાં ન હોય એમના માટે (જાનુ) ટૂંટિયા વાળીને પડી રહેવા સિવાય કયો ઉપાય હતો ?

રાત્રે મુનિરાજે સંથારો કર્યો. તે પછી આવેલા કોઈ મુસાફરોએ તાપણું સળગાવ્યું હશે. તે લોકો પછી ચાલ્યા ગયા : તાપણું ઓલવ્યા વગર. આગ ફેલાતી ફેલાતી મુનિરાજના હાથને અડી. ને એ વખતે સહસા મુનિરાજનો હાથ બાજુ પર મુકાઈ ગયો. ઊઠ્યા. ધ્યાનાદિમાં

તત્પર બન્યા. પણ એક વાત તેમને ડંખી કે ઊંઘમાં એકાએક પણ મારો હાથ આમથી તેમ - અપ્રતિલેખિત ભૂમિ પર કેમ ફર્યો ? મારી જાણ બહાર... હું કાયગુપ્ત નથી. મારો કાયાસંવર હજુ ઓછો છે.

કાયાનો સંવર... કાયગુપ્તિ... કબીરજીએ કેવું તો રોમહર્ષક વર્ણન આપ્યું છે : ‘સુન્ન મહલ મેં દિયના બારિ લે, આસનસું મત ડોલ રે !’

કાયાભાવથી / શરીર પરના મમત્વથી શૂન્ય આતમના મહેલમાં ગુપ્તિનો દીપ પ્રગટાવવો છે... ને તે માટેનો અભ્યાસ તે કાયાની સ્થિરતા...

કાયા પ્રત્યેનું જે મમત્વ હતું - પ્રમાદ - તેમાંથી મુક્તિ. કાયા સધાઈ જાય. તમારા નિયંત્રણમાં તમારી કાયા.

ગુરુનું પ્રાતઃભ્રમણ

વાણી પણ તમારા નિયંત્રણમાં જોઈએ. સાધક ઈચ્છે તો જ અને તે પણ શાસ્ત્રસમ્મત હોય તેવા જ શબ્દો તેના મુખમાંથી નીકળે... સરસ સુભાષિત છે : ‘વચન રતન મુખ કોટડી, બંધ કરી દીજે તાલ..’ તાળું લગાવી દેવાનું ખંભાતી !

‘દશવૈકાલિક સૂત્ર’ની હારિભદ્રી ટીકામાં વહોરવા નીકળેલ મુનિ માટે એક સરસ વિશેષણ છે : ‘ધર્મલાભમાત્રાભિધાયી...’ માત્ર ધર્મલાભ શબ્દને બોલનાર... ખપ પૂરતું જ બોલનાર...

ગુરુ સવારે પ્રાતઃભ્રમણ માટે જાય. માત્ર પટ્ટશિષ્ય સાથે હોય. એક સાંજે મહેમાન આવ્યા. જિજ્ઞાસુ હતા. એમને જ્યાં ખબર મળી કે સવારના છથી સાડા સાત ગુરુ મહારાજ તેમના પટ્ટશિષ્ય સાથે પ્રાતઃભ્રમણ કરે છે... એ તો રાજીનો રેડ થઈ ગયો. જો પોતાને પણ એ પ્રાતઃભ્રમણમાં સામેલ થવાનું મળે તો કેવું સારું! જ્ઞાનગોષ્ઠિ સવારના પહોરમાં ! ગુરુ મહારાજની થોડીક શબ્દ પ્રસાદી તો મળશે ને !

ગુરુ તો હતા મૌનના ઉપાસક. મહેમાને પટ્ટશિષ્યને કહ્યું : ગુરુદેવને વિનંતિ કરો ને, મને પ્રાતઃભ્રમણમાં સાથે આવવા દે ! ગુરુએ પટ્ટશિષ્યને કહ્યું : એ આવે તેનો વાંધો નથી પણ એને કહી દેવાનું કે બિલકુલ મૌનમાં ચાલવાનું છે...

પ્રાતઃભ્રમણ શરૂ થયું. દોઢ કલાકનું પ્રાતઃભ્રમણ. ગુરુ-શિષ્ય ચાલે. પાછળ પેલા અતિથિ... પ્રાકૃતિક દૃશ્યોને જોતાં જાય... એક દૃશ્ય તો એટલું સરસ આવ્યું કે એમનાથી બોલી જવાયું : વાહ ! કેટલું સરસ દૃશ્ય છે !

બીજી સવારના અતિથિના પ્રાતઃભ્રમણ માટે ગુરુ પાસે અનુમતિ મગાઈ ત્યારે ગુરુએ કહ્યું : ના, એવો બકબકિયો / બડબડિયો માણસ ન જોઈએ....

ગુરુની પરીક્ષામાંથી ઉત્તીર્ણ થવું... કેટલું તો અઘરું છે ! એક વાક્ય પણ બિનજરૂરી એ બોલી ગયો. ગુરુની પરીક્ષામાં એ નાપાસ થઈ ગયો.

‘ઉપદેશમાળા’ ગ્રન્થ એટલા માટે જ મધુર અને થોડું બોલવાની શીખ આપે છે. (મહુરં નિઝળં થોવં...)

‘યોગપ્રદીપ’નો મનઃસંવર

‘યોગપ્રદીપ’નો હૃદયંગમ શ્લોક છે : ‘મનોવ્યાપારનિર્મુક્તં, સદૈવાભ્યાસયોગતઃ । ઝન્મનીભાવમાયાતં, લભતે તત્પદં ક્રમાત્ ॥’

અહીં અભ્યાસ પર ભાર મુકાયો છે. મનને ઝન્મની ભાવમાં શી રીતે લઈ જવું? ‘સદૈવાભ્યાસયોગતઃ’... હંમેશા તેનો અભ્યાસ કરવાનો.... ધ્યાનનો કલાકોનો અભ્યાસ.

ને ત્યારે શું થાય ? ન રહે ધ્યાતા. ન રહે ધ્યાન. તમે પૂરેપૂરા ધ્યેયમાં વિલીન થઈ જાવ. આ ધ્યેયમાં ઓગળી જવાની પ્રક્રિયા તે જ સમરસ છે. ત્યાં છે માત્ર આનંદ જ આનંદ...

આનંદ આપણી ભીતર નિરવધિ હતો જ. સંકલ્પ-વિકલ્પો આપણા એ રૂપ સાથે આપણું જોડાણ થવા દેતા ન હોતા. સંકલ્પો હટ્યા... ચિત્ત નિર્વિકલ્પ બન્યું. આનંદ જ આનંદ...

‘મળવયકાયસુસંવુદે..’ પ્રભુનો ભિક્ષુ મન - વચન - કાયાથી સુસંવૃત છે... વહોરવા ગયેલ હોય ત્યારે પણ એમની કાયા કેવી તો યોગ-કાયા દેખાય ! જોતાં જ પ્રભાવિત કરી દે તેવી... નીચાં ઢળેલ નેણ, ઈર્થાસમિતિ પૂર્વકની ચાલ... સંયમ, ઉપયોગ....

વહોરીને આવે ને પ્રેમથી અન્ય મુનિઓને આમંત્રે... વાપરો ! દશવૈકાલિક સૂત્ર કહે છે તેમ તે વખતે તેમને થાય કે આ મુનિઓ થોડું પણ મારું લાવેલું વાપરે તો મને કેટલો લાભ મળે ! ‘હુજ્જામિ તારિઓ.’ ભવસમુદ્રને પેલે પાર હું પહોંચી જાઉં.

મન, વચન અને કાયા માત્ર પ્રભુની આજ્ઞામાં તત્પર છે... અને એથી જ આહાર સ-રસ છે કે વિરસ તેનો તેમને ખ્યાલ નથી. આહાર એટલે આહાર. સીધો સાદો આહાર.... સારા કે ખરાબનું વર્ગીકરણ ત્યાં છે નહિ. ‘આયામગં ચેવ જવોદણં ચ..’ ઓસામણ હોય કે જવથી બનેલ ભોજન હોય... ઠંડું હોય, કે સાવ અસ્વાદ હોય... સંયમયાત્રા માટે ભોજન આ જ વાત છે.

ઉપદેશમાળા યાદ આવે : ‘ન રસદ્વાદ્ ભુંજિજ્ઞા, જવણદ્વાદ્ મહામુણી...’

હીરવિજયસૂરિ મહારાજ

પૂજ્ય હીરવિજયસૂરિ મહારાજ વાપરવા માટે બેઠેલા. શિષ્યોએ પાત્ર તેઓની સામે મૂક્યાં. એક પાત્રમાં ખીચડી હતી. તેઓએ ખીચડી વાપરવાનું શરૂ કર્યું.

થોડીવાર થઈ હશે અને બહારથી એક ભાઈએ બૂમ મારી : ‘મહારાજ સાહેબ ! બહાર પધારો તો !’ એક મુનિરાજ બહાર ગયા. ‘શું છે મહાનુભાવ ?’ પેલા ભાઈનો અવાજ ધ્રૂજતો હતો : ‘મહારાજ સાહેબ ! મારે ત્યાંથી ખીચડી વહોરાવેલ છે, પણ તે વાપરશો નહિ... ખીચડીમાં ત્રણ-ચારગણું મીઠું નખાઈ ગયું છે. મેં કોળિયો ખીચડી ખાધી. પણ એવી ખારાશ મોંમાં ફેલાઈ ગઈ કે લોટો ભરીને પાણી પી ગયો ત્યારે ખારાશ ઓછી થઈ... મહારાજ સાહેબ ! જે પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે તે મને આપી દેજો, પણ આપ એ વાપરશો નહિ.’

મુનિરાજ તો આશ્ચર્યચકિત બની ગયા. આચાર્ય ભગવંત વાપરતા હતા, ત્યારે પોતે જોડે જ હમણાં તેમને વપરાવવા બેઠેલ. સાહેબજી કશું બોલ્યા નહિ; સહેજ સૂચના પણ ના કરી... નહિતર આટલા બધા સાધુઓ હતા. થોડી થોડી લઈ લેત.

મુનિરાજે અંદર જઈ આચાર્ય ભગવંતને પૂછ્યું : ‘સાહેબજી ! આટલી બધી ખીચડી ખારી હતી તો ય...’ આચાર્ય ભગવંતશ્રીએ માત્ર સ્મિત આપ્યું... કદાચ તેઓશ્રી એવા ભીતર ખોવાઈ ગયા હશે કે તેમને ખીચડીની ખારાશનો ખ્યાલ પણ નહિ આવ્યો હોય...

સાધના, સાધના ને સાધના... બીજી કોઈ વાત હતી નહિ મુનિવરો પાસે.... કોઈપણ ઘરોમાં જઈ આવવું, જે મળે તે લઈ આવવું... સાધના અવિરત ચાલુ રહે. ‘પંતકુલાઈં પરિવ્વણ સ ભિક્ષૂ...’

આધાર-સૂત્ર

સદ્ધા વિવિહા ભવન્તિ લોએ,
દિવ્વા માણુસ્સગા તહા તિરિચ્છા ।
ભીમા ભયભેરવા ઝરાલા,
જો સોચ્ચા ન વિહિજ્જઈ સ ભિક્ખૂ ॥ ૧૪ ॥

દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યયોના અનેકવિધ રૌદ્ર, અત્યંત ભયોત્પાદક અને કર્ણભેદી શબ્દ સાંભળીને પણ જે ભયભીત નથી બનતો તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- પરમ વિરહાસક્તિ
- ઘટનાને ન બદલી શકાય ત્યારેય ચિત્તને તો બદલી શકાય છે !

૧૨

‘શબ્દ સુણંતાં મેરી છતિયાં કંપે...’

પ્રભુના શબ્દો સાંભળતાં ભીતર કેવી ખલબલાટી મચે? મીરાંનો જવાબ છે : ‘શબ્દ સુણંતાં મેરી છતિયાં કંપે.’ છાતી ધ્રૂજે, કંપે, ધક ધક થાય... અહોભાવમાં આપ્લાવન. નેણ વરસતાં હોય રિમઝિમ, રિમઝિમ... હર્ષાવેશ શબ્દ ત્યારે પૂરો સમજાય.

હર્ષ જુદી વસ્તુ છે. હર્ષાવેશ અલગ સંઘટના છે. હર્ષમાં આંસું ધીરે ધીરે ટપકે.... પણ આ તો હર્ષાવેશ... શરીર કાબૂમાં ન રહે. આ ક્ષણોને જ આપણા યુગના મહાન સાધક ઋષભદાસજીએ માણીને પછી શબ્દોમાં અભિવ્યક્ત કરી છે. ‘એટલો બધો આનંદ પ્રભુને જોતાં કે ખમાસમણું આપતાં થાય છે કે વિમાસણ જનમે કે હૃદય આ આનંદાવેગને સહન કરી શકશે ?’

હર્ષાવેશ.... સ્વાધ્યાય રટતા હો યા પ્રવચન સાંભળતા હો અને મનનો પાંખાળો ઘોડો સમવસરણમાં પહોંચી જાય. પ્રભુના શબ્દો ભીતરની ભોમકા પર વરસી રહ્યા હોય. તમે એને સાંભળી રહ્યા હો, કહો કે માણી રહ્યા હો, અનુભવી રહ્યા હો...

નારદ ઋષિએ પરમ વિરહાસક્તિ શબ્દ વાપર્યો છે ભક્તિસૂત્રમાં. નવો શબ્દ આ પ્રવાહમાં આવી શકે : પરમ હર્ષાસક્તિ... પરમ

હર્ષાસંગ... આસક્તિ, આસંગ... હર્ષના દરિયામાં તમે હિલોળાતા હો એ વાત નથી. હર્ષનો દરિયો તમારા હૃદયના દ્વીપને પોતાનામાં સમાવી બેઠેલ હોય એ સંઘટના તરફ ઈશારો છે આસંગ શબ્દનો. ‘આ સમન્તાત્ સંગ્ગઃ’.... તમે ડૂબી ગયા હો પૂરેપૂરા.

અચ્છા, પરમ વિરહાસક્તિ જેવા શબ્દને આપણે શી રીતે છોડશું ? પરમની વિરહાસક્તિ બરોબર નહિ લાગે... કારણકે વિરહ બીજાનો આખરે શી રીતે હોઈ શકે? જ્યાં બીજાનો જ સમૂળગો છેદ ઊડી જાય છે ત્યાં બીજાનો વિરહ શી રીતે હોય? એટલે પરમ એવી વિરહાસક્તિ આવી રીતે શબ્દ છૂટશે.

આ જ વાત મીરાંએ પોતાના ઉપર ટાંકેલા પદમાં કહી : ‘શબદ સુશંતાં, મેરી છતિયાં કંપે...’ મીરાં કહેતી નથી કે ‘તે’નો શબ્દ સાંભળતાં... આખરે, બીજાનો શબ્દ સાંભળવાનો હોઈ શકે ? નહિ, બિલકુલ નહિ... શબ્દ ‘એ’નો જ સાંભળવાનો... અથવા એમ કહો કે ‘એ’ના તરફથી - પરમપ્રિય તરફથી જે કંઈ આવે તે સાંભળવાનું... મૌન વરસે તો એને ઝીલવાનું. ઈશારો વરસે તો એને... ને પ્રસાદ તો વરસી જ રહ્યો છે ને ! સતત, સતત...

મૌન બનીને અસ્તિત્વના સ્તર પર ‘એ’ના પ્રસાદને ઝીલશું. કેવી મઝા...!

સાવધ છે સાધક

ભક્ત તરીકેનો આ મઝાનો લય હતો. બીજો એક લય છે સાધકનો. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (૩૨/૩૫)માં આ લયની કેવી હૃદયંગમ અભિવ્યક્તિ છે ! : ‘સોયસ્સ સદં ગહણં વયન્તિ, તં રાગહેઝં તુ મણુન્નમાહુ । તં દોસહેઝં અમણુન્નમાહુ, સમો ય જો તેસુ સ વીયરાગો.....’

સાધકના કાનમાં કોઈ શબ્દ પડી ગયો... અહીં સાધકની પ્રતિક્રિયા શું હશે ? જો એ શબ્દ રાગનો પોષક યા દ્વેષનો પોષક બન્યો તો... ! તો અનાદિની ધારા પાછી ચાલુ. એટલે સાધક મનોજ્ઞ (સારા) કે અમનોજ્ઞ (ખરાબ) કહેવાતા શબ્દો પ્રત્યે બિલકુલ તટસ્થ હશે.

પ્રભુનો શબ્દ સાંભળતાં આનંદ ઊપજે છે, જે રતિ-અરતિની પેલે પારની ઘટના છે. ને એટલે જ સાધકને એ શબ્દોના પૂરમાં જાતને મૂકી દેવાનું ગમે છે. પણ જે શબ્દોનો પ્રવાહ રાગ કે દ્વેષ તરફ લઈ જતો હોય ત્યાં સાધક એકદમ સાવધાન છે...

રતિ કે અરતિ જન્મે એવું વાતાવરણ ઘટી જાય તો ય શું ? તમે ઘટનાને ન બદલી શકો તો તમારા ચિત્તને તો બદલી શકો ને !

સિતાર વાદન

ખ્યાતનામ સિતાર વાદકનો સંગીત કાર્યક્રમ એક હોલમાં હતો. નવ વાગ્યા સુધી બીજો કોઈ સુગમ સંગીત અને ટુચકા સંભળાવવાનો કાર્યક્રમ હતો. એ પૂરો થાય એટલે તરત આ સિતારવાદન માટે હોલમાં આયોજકોએ સમય આપેલો.

નવ વાગ્યા વાળો કાર્યક્રમ પૂરો થયો અને સિતારવાદક મંચ પર બેઠા. તેમણે સિતાર પર ધીરે ધીરે માલકૌંશ રમાડવો શરૂ કર્યો...

આગળની સભાના શ્રોતાઓમાંથી અર્ધા શ્રોતાઓ સંગીતનો રંગારંગ કાર્યક્રમ માની બેઠેલા... પા કલાક બેઠા પછી લાગ્યું કે આમાં કાંઈ મજા પડે તેમ નથી. એટલે આગળની સભાના એ શ્રોતાઓ હુડુડુ કરતાં ઊઠ્યા.... અવાજ કરતાં, કરતાં... હા-હા કરતાં, કરતાં.

સિતારના સૂર ઘડીક થંભી ગયા. સિતારવાદકને વ્યથા થઈ. તેમણે એને વાચા આપી રાગ સોહિણીના કરુણ મધુર સૂરોમાં. એ શરૂ કરતાં પહેલાં એમણે આટલું જ કહ્યું : ‘જબ હમારે મન મેં ગ્લાનિ હોતી હૈ, તબ હમ સંગીત મેં ઉસે એસે વ્યક્ત કરતે હૈ..’ પછી તો સ્વર સમાધિ...

ઘટનાઓ ગમે તે રીતે ઘટે. સાધુ આનંદમાં જ હોય... દશવૈકલિક સૂત્રની મઝાની ગાથા : આયાવયંતિ ગિમ્હેસુ, હેમંતેસુ અવાડડા । વાસાસુ પડિસંલીળા, સંજયા સુસમાહિઆ.....

સાધુ હંમેશ માટે સમાધિમાં જ હોય, એની સંયમયાત્રા આનંદયાત્રામાં પલટાયેલી હોય. શિયાળો હોય અને સાધુ ખુલ્લી પરસાળમાં કાયોત્સર્ગ ધ્યાન કરે... ઊનાળો હોય ત્યારે સૂર્યની આતાપના લે... તડકામાં બેસે.

આ શું છે ? શરીરને ગુપચાવવાની મઝાની આ વિધા છે. શરીરને ગુપચાવવાનું, મનને ઉલ્લાવવાનું... ને એ દ્વારા એ બેઠેને નિયંત્રિત કરવાનાં...

માળીઓના ગામમાં...

ઘટનાઓ ઘટ્યા કરે છે. તમે જોયા કરો છો. ઘટનાઓ પર આપણો અધિકાર ન હોઈ શકે એ સમજાય તેવું છે, પરંતુ આપણા પર તો આપણો અધિકાર ખરો ને ?

ને એથી ય એક સરળ વિધિ છે : ઘટનાનું અર્થઘટન આપણને અભિપ્રેત હોય તે રીતે કરવું.

સંત એક ગામમાં પધારેલા. ઘણા બધા ભક્તોએ એમના ગળામાં ફૂલોના હાર લાદી દીધા. એક વિરોધી હતો સંતનો. એણે આખી રાત

ઉજાગરો કરી જુતાંનો હાર બનાવેલો. સંત એના ઘર પાસેથી પસાર થયા ત્યારે તેણે એ જુતાંનો હાર સંતના ગળામાં પહેરાવી દીધો !

સંતનો ચહેરો ખુશખુશાલ હતો... આખરે આટલી બધી મહેનત કરી એણે હાર બનાવ્યો હતો.... સ્વાગતયાત્રા સભામાં ફેરવાઈ. ને સંતે પ્રવચનમાં કહ્યું : આજે તો મઝા આવી ગઈ... ફૂલોના હાર તો બધે હોય જ છે. જુતાંનો હાર મળ્યો આજે. મને આનંદ એ વાતે થયો કે માત્ર માળીઓનું આ ગામ નથી... માળીઓના ગામમાં માળીઓની કે ફૂલોની શું કિંમત હોઈ શકે ? ચમાર પણ અહીં છે... પૃષ્ઠભૂ કાળી હોય તો જ ચિત્ર ઊપસે ને !

ઘટનાનું કેટલું સરસ અર્થઘટન !

ગ્રાહક બહાર ન હતો

મુનિ ગયા છે સ્મશાનભૂમિએ કે એકાન્ત જગ્યાએ આવેલ ખંડેરમાં. કાયોત્સર્ગ ધ્યાને ઊભા હોય... જાત જાતના શબ્દો સંભળાતા હોય, ભયંકર.... મુનિની પ્રતિક્રિયા શું હોય ? ‘જો સોચ્છા ન વિહિજ્ઞઈ...’ સાંભળ્યા પછી શબ્દને તેઓ શબ્દ રૂપે જ મૂલવે. ન સારો, ન ખરાબ...

પછી મુનિને કોઈ પૂછે કે કેવા અવાજો રાત્રે સંભળાયેલા ? મુનિ કહેશે : અવાજો હતા... કાન ગ્રાહક હતા, અવાજ ગ્રાહ્ય હતા... સંભળાયા કરતું હતું, પણ એનું પૃથક્કરણ કોણે કર્યું છે ?

અથવા એમ પણ કહી શકે કે કાનનું તન્ત્ર ગ્રહણ કરતું હતું અવાજને. પણ ગ્રાહક એવો હું ક્યાં હતો બહાર ? હું તો ભીતર હતો... બહાર, કાન પર અવાજો વરસતા હતા. હું કોરો હતો !

૧૩. આધાર-સૂત્ર

વાયં વિવિહં સમિચ્ચ લોએ,
સહિએ ઁચેયાણુગએ ય કોવિયપ્પા ।
પન્ને અભિભૂય સવ્વદંસી,
ઉવસંતે અવિહેડએ સ ભિક્ખૂ ॥ ૧૫ ॥

વિવિધ વાદોને સમ્યક્ રીતે જોઈને મુનિ જ્ઞાનસહિત, ચારિત્રવાન, પંડિત, પ્રાજ્ઞ, પરિષદ વિજેતા, સર્વદર્શી, ઉપશાન્ત અને અપરપીડક જે હોય છે તે ભિક્ષુ છે.

સાધના-સંકેત

- ઘનીભૂત શ્રદ્ધાથી પરમાત્મ-ગુણોની અનુભૂતિ
- આત્મૌપમ્ય : મૈત્રીનું ઘનીભૂત સ્વરૂપ
- આપણી દુનિયાની પેલે પાર જઈ અહીં શક્તિ પાઠવતા સિદ્ધો

૧૩

“મેં ‘એ’ને અનુભવેલ છે !”

રામકૃષ્ણ પરમહંસ પાસે ધુરંધર તાર્કિક કેશવ મિશ્ર ગયેલ. કેશવ મિશ્ર નાસ્તિકતાના રંગે રંગાયેલ વ્યક્તિ. રામકૃષ્ણ મહાન ભક્ત.

ઘણા બધા લોકો આ બેઉની ચર્ચા સાંભળવા ભેગા થયા. કેશવ મિશ્રે ધારદાર દલીલો શરૂ કરી : ‘પરમાત્મા જેવું કંઈ છે જ નહિ...’ જડબેસલાક દાખલા, તીક્ષ્ણ દલીલો, ધારાબદ્ધ વાક્પ્રવાહ.

ને નવાઈની વાત એ કે સાંભળતાં સાંભળતાં રામકૃષ્ણ અતિ આનન્દમાં આવી જાય અને કેશવ મિશ્રને ભેટી પડે. કેશવ મિશ્ર આશ્ચર્યચકિત. રામકૃષ્ણ ઘણું નથી ભણ્યા એ ખબર હતી, પણ આ શું ? મને કેમ ભેટી પડે છે ? આટલા ખુશ-ખુશ કેમ ?

પૂછ્યું કેશવ મિશ્રે : ‘મારી વાત તમને સમજાય તો છે ને ? હું ઈશ્વરનું ખંડન કરું છું.’

ચર્ચામાં પહેલી જ વાર રામકૃષ્ણ બોલ્યા. પણ કેટલું સરસ...! તેઓ કહે : ‘તું ક્યાં ઈશ્વરનું ખંડન કરે છે ? એ પોતે - ઈશ્વર પોતે તારા દ્વારા બોલી રહ્યો છે કે હું નથી : મને ભરમાવવા માટે. પણ હું ક્યાં કાયા ગુરુનો ચેલો છું ! મેં ‘એ’ને જોયેલ છે, અનુભવેલ છે... ‘એ’ ખુદ કહે કે હું નથી, હું શી રીતે માનું ?’

કેશવ મિશ્ર સ્તબ્ધ. એમની બધી દલીલો હવામાં વિખેરાઈ ગઈ.
રામકૃષ્ણનાં ચરણોમાં એ પડ્યા...

વિનોબાજી

કેટલા મજાના શબ્દો હતા રામકૃષ્ણના... મેં ‘એ’ને જોયેલ છે.
અનુભવેલ છે. વિનોબાજીએ પણ આવું જ કહેલ.

પવનારના તેમના આશ્રમમાં સમી સાંજે વિનોબાજીને મળવા એક
જિજ્ઞાસુ આવ્યો. તેણે પૂછ્યું : ‘ઈશ્વરને તમે કઈ રીતે માનો છો ?’
વિનોબા કહે : ‘ઈશ્વર માનવાની ચીજ નથી. ‘એ’નામાં મને ગાઢ શ્રદ્ધા
છે...’ વિનોબાજીએ આગળ કહ્યું : ‘જે દીવાના પ્રકાશમાં આપણે બેઠા
છીએ, બૌદ્ધ ધારાનો આપણે સહારો લઈએ તો એ નથી. ક્ષણવિનશ્વર
એ છે... જે દીવાનો પ્રકાશ ચક્ષુગ્રાહ્ય છે; એ નથી એવું માની શકાય :
બૌદ્ધ દાર્શનિક ધારાને સંદર્ભે.... પણ ઈશ્વર તો છે, છે, ને છે.’

છેલ્લે વિનોબા બોલ્યા : મારા હોવામાં મને જેટલો વિશ્વાસ નથી;
ઈશ્વરના અસ્તિત્વમાં મારી શ્રદ્ધા એટલી તો ઘનીભૂતા છે...

આઠ ચરણો

વાદ અને વિવાદથી પરમાત્મા ન મળે, પરમનો અનુભવ કરવો
જોઈએ... ભિક્ષુ આ સત્યને સમજે છે. ‘વાયં વિવિહં સમિચ્ચ લોએ સહિએ...’
વિવિધ વાદોને / દાર્શનિક પ્રવાહોને સમ્યક્ રીતે જોયા પછી ભિક્ષુ પ્રભુના
જ્ઞાનથી સહિત હોય... પ્રભુનું જ્ઞાન : ગુરુ દ્વારા મળેલ જ્ઞાન.

ત્રણ ચરણ પહેલાં ખૂલે છે : સહિતતા, ખેદ (સંયમ) અનુગતતા
અને પાંડિત્ય. કેટલી સરસ રીતે ક્રમ ખૂલ્યો ! સહિતતામાં જ્ઞાન છે,
દર્શન છે... પછી એ ચારિત્રની આધારશિલા પર ઘૂંટાય છે. પાંડિત્ય આ
જ છે. જ્ઞાન અને દર્શનની ધારાને ચારિત્રની ધારામાં મિલાવી દેવી.

એ પછી પાંચ ચરણો છે : પ્રજ્ઞા, પરિષદવિજય, સર્વદર્શિતા, ઉપશમ, અવિબાધકતા.

પહેલું ચરણ : પ્રજ્ઞા. પાંડિત્યને થોડી વધુ તીક્ષ્ણતા અહીં આપવામાં આવી છે. કહો કે જ્ઞાત-તત્ત્વતા આત્મ-તત્ત્વતામાં ફેરવાઈ છે. શરીર જોડેની મૂર્ચ્છા પણ તૂટી છે અહીં. અને એટલે બીજું ચરણ છે પરિષદ વિજય.

ત્રીજું ચરણ છે સર્વદર્શિતા. આત્મસમ અન્યોને જોવા તે. આત્મૌપમ્ય...

રમણ મહર્ષિ

રમણ મહર્ષિના આશ્રમમાં ચોરો રાત્રે પેઠા. રંગેલા હાથે પકડાઈ ગયા. અનુયાયીઓ મહર્ષિ પાસે ચોરોને લઈ આવ્યા. મહર્ષિએ કહ્યું : ‘એમને છોડી મૂકો.’ ગુરુની આજ્ઞા... છોડી મૂક્યા. ચોરો મહર્ષિના પગમાં પડ્યા.

અનુયાયીઓના ચહેરા પર સહેજ વિમાસણ હતી... આ બરોબર હતું ? મહર્ષિએ પૂછ્યું તેમને : ‘તમારી જીભ તમારા દાંત હેઠળ આવી જાય તો તમે શું કરો ? દાંતને ફેંકી દો ? જીભ પણ આપણી છે, દાંત પણ આપણા. શું કરી શકાય ? ચોરી કરવા માટે નીકળેલા આ મનુષ્યો શું આપણા ભાઈઓ નહોતા ? ઊલટું, સમાજમાં આ ગંદકી વધી એમાં શું સજ્જનો જવાબદાર નથી ?’

સંતની પીઠ પર...

બીજી આવી જ આત્મૌપમ્યની ધારાવાળા સંતની વાત આવે છે. તેઓ રસ્તામાં ચાલતા હતા. પાછળ શિષ્ય ચાલે છે. ખેતરમાં એક ખેડૂત

બળદને ચાબુક / લાકડીથી મારતો હતો. સંતની આંખોમાં / હૃદયમાં હતો મૈત્રીભાવ. બળદો પર પડતો માર તેઓ જોઈ ન શક્યા... ને એ વખતે શિષ્યે - પાછળ ચાલતાં શિષ્યે જોયું કે ગુરુની પીઠમાંથી લોહીની ટસરો ફૂટી રહી હતી...

શિષ્યે ખેડૂતને વિનંતી કરી : ‘મારો નહિ બળદને.’ એણે વિનંતી સ્વીકારી ને સંતની પીઠ કોરી થઈ ગઈ..

આર્હન્ટ્ય

આ આત્મોપમ્ય વધતું જાય તે જ ઉપશમ... ચોથું ચરણ. સમતાથી ચિત્ત તરબોળ હોય...

મૈત્રી દ્વારા સમભાવના ફેલાવની વાત આપણા યુગના સાધનામનીષી પૂજ્ય પં. શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજે એમના પુસ્તક ‘ત્રૈલોક્ય દીપક મહામંત્રાધિરાજ’ (પૃ.૪૫૫)માં આ રીતે નોંધી છે :

‘આર્હન્ટ્ય એટલે શું ?

આર્હન્ટ્ય એટલે અરિહંતોની શક્તિ. તે શક્તિ સામ્યસ્વરૂપ (પ્રશમરૂપ) છે. તે જ અરિહંતોનું આજ્ઞૈશ્વર્ય છે.

[‘સકલાર્હત્પ્રતિષ્ઠાનમ્...’ આ જ સમત્વ છે.]

‘આર્હન્ટ્ય વિશ્વવત્સલ છે. તેથી જ અરિહંતોની ભક્તિ સમસ્ત સત્ત્વ વિષયક સ્નેહ પરિણામને વિકસાવે છે.’

પાંચમું ચરણ છે : અવિબાધકતા... સામાન્ય રીતે અવિબાધકતાનો અર્થ થાય અપરપીડન. પણ અહીં એનો બહુ જ ઊંડો અર્થ આપણને મળે છે... પરપીડનના સ્તરનો તો કોઈ અહીં સંભવ જ નથી કે જેથી અપરપીડક કહેવું પડે.

અવિબાધકનો અર્થ છે એવો સાધક જે સૂક્ષ્મની દુનિયામાં એવી રીતે પહોંચી ગયો છે કે સ્થૂળની દુનિયા જોડે એને કોઈ સંબંધ નથી...

વિબાધા એટલે ડખલ. સામાન્ય જનની નોંધ ન લેવાય કોઈ સમિતિમાં કે મિલાપમાં ત્યારે તે એવા રસ્તા શોધે છે જેથી સામાજિક કાર્યો ડખોળાઈ જાય. એની નોંધ - પછી ભલે ગમે તે રીતે - લેવી પડે... તો વિબાધાનો અર્થ થયો અહંકારનું નર્તન. અવિબાધા એટલે અહંકારની પેલે પાર જવા મથતું / ગયેલું વ્યક્તિત્વ.

આવા ઘણા સાધકો જોયા છે, જેઓ આપણી દુનિયાથી પર ગયા હોય, આપણી - સામાન્ય માણસોની દુનિયા જોડે એમને કોઈ સંબંધ ન હોય, છતાં સૂક્ષ્મની દુનિયામાં જઈને આપણને - આપણી દુનિયાને બહુ મોટી શક્તિ પૂરી પાડતા હોય...

આધાર-સૂત્ર

અસિષ્પજીવી અગિહે અમિત્તે,
જિહંદિએ સવ્વઓ વિષ્પમુક્કે ।
અણુક્કસાઈં લહુઅષ્પભક્કી,
ચિચ્ચા ગિહં એગચરે સ ભિક્કૂ ત્તિ બેમિ ॥૧૬॥

શિલ્પવડે ન જીવનાર, ઘર વગરનો, મિત્ર વગરનો, જિતેન્દ્રિય,
બાહ્ય અને અભ્યન્તર ગ્રન્થિથી વિપ્રમુક્ત, અલ્પ કષાયવાન, થોડું અને
નિઃસાર ભોજન લેનાર મુનિ બહારના ને ભીતરના (મમત્વરૂપ) ઘરને
છોડીને રાગ-દ્વેષ વિના વિચરે, એમ કહું છું.

સાધના-સંકેત

- સાધનાનું કર્તૃત્વ પ્રભુનું : મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીની સ્તવનાના અંશો
- નિર્ગ્રંથ હોય મુનિ : ગાંઠો વગરનું અસ્તિત્વ
- સૈડકા ગાંઠ કે મડા ગાંઠ ?

૧૪

‘હું છું બાંસુરી...’

રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે પ્રભુનાં ચરણોમાં નિવેદન કરેલું : ‘પ્રભુ ! આ કંઠેથી જે ગીતો ઝર્યાં, વહ્યાં તેની માલિકીયત તારી છે.’

કહે છે ટાગોર : ‘પ્રભુ ! હું તો બાંસુરી જેવો છું. હવા થઈને તો તું વહ્યો છે, સંગીત સર્જાયું એના પરની માલિકીયત તારી જ છે... હા, મારી વિશેષતા એટલી ખરી કે હું છિદ્રાળુ છું. તને મેં પસાર થવા દીધો !’

સાધક પણ આ જ લયમાં કહે કે પ્રભુ ! આખું જીવન જ જ્યાં તારું છે, ત્યાં મારી કઈ કળાને હું મારી માનું ? હું જ તારો છું...

‘આનંદ કી ઘડી આઈ !’

આ લયમાં વહેવા માટે મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજનું ‘આનંદ કી ઘડી આઈ...’ શીર્ષક સ્તવન બહુ જ સરસ છે. પ્રભુએ જ પોતાને સાધના દીક્ષા આપી છે એ ભાવ એમાં ધૂમરાય છે...

‘કર કે કૃપા પ્રભુ દરિસન દીનો, ભવ કી પીડ મિટાઈ...’
‘નિત્યાનિત્ય કા ભેદ બતાકર, મિથ્યા દૃષ્ટિ હરાઈ...’ થી શરૂઆત કરીને આગળ - ‘સર્વસંગ પરિત્યાગ કરાકર...’ બધાં જ ચરણોમાં એક જ લય ઘૂંટાયો છે : પ્રભુએ આ કરાવ્યું.

નિત્ય અને અનિત્યનો વિવેક બતાવી મિથ્યાત્વ પ્રભુએ હરી લીધું...
ને સર્વસંગનો ત્યાગ પણ એમણે જ કરાવ્યો.

જ્યારે પૂરેપૂરી સાધના પ્રભુની છે, ત્યારે કળાઓ પર - વક્તૃત્વ
કળા કે લેખન કે સંગીત પર અહંકાર શી રીતે જન્મે ? પ્રભુની ને
ગુરુદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રવચન આપ્યું... પ્રવચન પૂરું થતાં એ ભાવ
ઊમટે કે પ્રભુના શબ્દો મારા કંઠેથી વહ્યા! હું તો નિમિત્તરૂપ માત્ર
હતો... અહંકાર જન્મે જ શી રીતે ?

‘અસિષ્પજીવી.’ પ્રભુનો ભિક્ષુ કોઈ પણ કળાવડે જીવનારો ન હોય.
માત્ર પ્રભુના વેષ વડે જીવનાર હોય...

અસિષ્પજીવી, અગિહે, અમિત્તે... કદાચ આ મોટું ઓપરેશન છે...
વિભાવોની ગાંઠોને મૂળથી કાઢી નાખનારું... ન કળાવડે સાધુ જીવે...
ન ઉપાશ્રય પર એને મમત્વ હોય. ઘર તો છોડેલ છે. પણ ઉપાશ્રય
પર મમત્વ થઈ જાય તો... ? ના ચાલે. પ્રભુ આપણને કહી દેશે, તો
તું મારો ભિક્ષુ નહિ.

આચારાંગ સૂત્રમાં પ્રભુએ મીઠો લાફો ઉગામ્યો છે / ચોડ્યો છે.
(હા, લાફો પણ મીઠો મીઠો હોય... ‘એ’નો છે ને ! ‘એ’ની પ્રસાદી !)
પ્રભુ કહે છે : ‘પમત્તે બહિયા પાસ...’ જો તું પ્રમાદી હો તો મારાથી
દૂર છે... મારા ભિક્ષુત્વની બહાર છે!

‘અસિષ્પજીવી, અગિહે, અમિત્તે...’ કળા પર મમત્વ નહિ, સ્થાન
પર મમત્વ નહિ... અને મિત્રો પર મમત્વ નહિ... સાધુ બધાનો મિત્ર
બરો, પણ સ્વાર્થીય ધરાતલ પરની મૈત્રી કોઈની સાથે નહિ. રાગાત્મક
અંશ મૈત્રીમાંથી સંપૂર્ણતયા નીકળી જ જવો જોઈએ.. નહિતર અનાદિની
વાસના રાગના ફૂંકાડાને મૈત્રીમાં મૂલવી તેને આગળ વધારવાની
કોશિશ કરશે.

‘જિંદિદિ.’ જિતેન્દ્રિય હોય મુનિ.... ‘સવ્વઓ વિપ્પમુક્કે.’ બાહ્ય અને અભ્યન્તર ગ્રન્થિઓથી વિમુક્ત હોય મુનિ.

ભગવાને સાધુને કેવું મઝાનું વિશેષણ આપ્યું છે : નિર્ગ્રન્થ, ગાંઠો વિહોણું વ્યક્તિત્વ.

સૈડકા ગાંઠ કે મડા ગાંઠ ?

સવારે કપડા સૂકવવા દોરી બાંધેલ હોય, સાંજે એને છોડવાની છે, ત્યારે સૂચના અપાય કે ભાઈ ! ગાંઠ હળવી, પોચી લગાવજો...

ગાંઠના બે પ્રકાર : સરડકા (સૈડકા) ગાંઠ અને મડા ગાંઠ... આંચકો મારો ને છૂટી જાય તે પહેલી ગાંઠ... ગમે તેટલું મથો તો ય ન છૂટે તે મડા ગાંઠ.

‘મિચ્છા મિ દુક્કડમ્’ એ મન્ત્ર છે જે આપણી ગાંઠોને મડા ગાંઠમાં ફેરવાવા ન દે. ક્રોધ આવી ગયો. તરત જ પશ્ચાત્તાપ. તરત જ માફી... ગાંઠ છૂટી જાય.

રાગની ગાંઠ ને દ્વેષની ગાંઠ, ઈર્ષાની ગ્રન્થિ કે તિરસ્કારની ગ્રન્થિ... તરત જ છૂટી જવી જોઈએ. તમે નિર્ગ્રન્થ !

‘અણુક્કસાઈ.’ કષાય એકદમ ઓછો હોય ભિક્ષુનો.. ઘણા સાધકોની ફરિયાદ હોય છે : ‘સાહેબજી, શું કરીએ ? નિમિત્ત મળે છે ને ગુસ્સો થઈ જાય છે.’ હું સામે કહું કે, ‘ભાઈ ! નિમિત્ત ન મળે તો તમે આમે ગુસ્સે કઈ રીતે થવાના ? ચારે બાજુ ભીંત હોય, રૂમમાં કોઈ ન હોય ત્યારે તમે ગુસ્સે થાવ પણ કોના પર ?’

લીચી અને ખાલી નાવ

સંત લીચી નાવમાં બેઠેલા. પોતે એકલા જ હતા નાવમાં. પણ અનુકૂળ હવા હતી. રસ્તો પરિચિત હતો. તેઓ ધ્યાનમાં બેઠા : આંખો બંધ... કાયા શિથિલ. રીઢ ટટ્ટાર...

થોડી વારે તેમની નાવને આંચકો લાગ્યો. સામેથી આવતી કોઈ હોડી એમની નાવ જોડે અથડાઈ... ધ્યાન ભંગ થયો. એક ક્ષણ માટે એમને થયું કે પોતાની આંખો તો બંધ હતી. સામી હોડી વાળાને કેમ આટલી ખબર ન પડી ?

આંખો ખોલી. ખડખડાટ હસવું પડે તેવું થયું. સામી હોડી ખાલી હતી. કોઈ હતું જ નહિ એમાં. સંત હસ્યા...

પછી તો જ્યારે પણ કોઈ અજ્ઞાની સંતને કશું કહે ત્યારે સંત મનમાં કહેતા : આ તો ખાલી નાવ છે. અહીં શી રીતે ગુસ્સે થવાય ?

ખાલી નાવ જ કહેવાય ને એવી વ્યક્તિ, જેની પાસે વિવેક નથી...

‘જમતાં રાખે ખાલી ખૂણ...’

‘લહુઅપ્પભક્ષી...’ આહાર વિજ્ઞાનને સાધના જીવન સાથે અહીં સાંકળી લેવામાં આવ્યું છે. ‘લઘુ’ એટલે થોડું, ‘અલ્પ’ એટલે તુચ્છ/અસાર ભોજન, તેને લેનાર મુનિ હોય.

મશીનમાં તેલ કેટલું નખાય ? મશીન ચાલી શકે તેટલું. રેલા ઊતરે તેવું ન નખાય : શરીર ઠીક-ઠીક ચાલે, સાધનામાં સહકાર આપે તેવો આહાર ને તે ય સમ્યક્ આહાર.. લઘુ આહાર.

એક ડૉક્ટરે રમૂજમાં સરસ વાત કરેલી કે આજનો માણસ પચાસ ટકા ભોજન તો પોતાના માટે લે છે. બીજું ભોજન અમારા માટે લે છે ! તો જ એ માંદો પડે ને અમારો ધંધો ચાલે.... !

ગુજરાતીમાં આરોગ્ય માટેના દુહા આવતા, તેમાં એક સરસ હતો : ‘આંખે પાણી દાંતે લૂણ, જમતાં રાખે ખાલી ખૂણ; ડાબું પડખું દાબી સૂએ, તેની નાડ શું વેદ્ય જ જુએ ?’

લઘુ ભક્ષિતા સાથે અલ્પભક્ષિતાને જોડી છે : અસાર ભોજન લેનાર. માદક આહાર પ્રમાદને વધારે... એવી સરસ યુક્તિ પ્રભુએ બતાવી છે કે આહાર લેવા છતાં પ્રમાદ નડે નહિ.

એક રાજાએ બકરી એક બુદ્ધિશાળીને આપી અને કહ્યું કે ન તો આ બકરી જાડી થવી જોઈએ. ન પતળી થવી જોઈએ... વજન જોખીને મોકલેલ છે...

સમસ્યા હતી. ઘાસ બરોબર ખાય તો એ પુષ્ટ બન્યા વગર ન રહે. જો ઓછું અપાય તો નબળી પડવા વગર ન રહે. શું કરવું ?

હલ આ રીતે કાઢ્યો : બકરીને ઘાસ તો પૂરતું નખાય, પરંતુ સિંહનું મોટું ચિત્ર બાજુમાં ટીંગાડી રાખેલું ! સિંહને જોઈને એ ભયભીત બને પણ ઘાસ ખાય એટલે દૂબળું ન પડે. વજન એવું ને એવું રહ્યું.

વલયો પર વલયો

‘ચિચ્ચા ગિહં એગચરે સ ભિક્ષૂ...’ ઘરને બહારથી પણ છોડ્યું છે, ભીતરથી પણ છોડ્યું છે... આ ઉપલક્ષણ છે. મુનિને ક્યાંય રાગ નથી.... ગમા-અણગમાના ચક્રને એમણે ભેદી નાખ્યું છે.... ‘એગચરે...’ રાગ-દ્વેષ રહિત પણે મુનિ વિહરે છે.

‘તિબેમિ...’ અધ્યયનની સમાપ્તિમાં આવતું હૃદયંગમ વાક્ય.. ‘આવું હું કહું છું...’ ભગવાન પોતે કહે છે આ વાત.... ‘તિબેમિ...’ બોલતાં / રટતાં / સાંભળતાં સાધકની ભાવાનુભૂતિ ચરમ શિખરે પહોંચી જાય... ‘કેવી પ્રભુની કરુણા ! કે આવી સસૂત્ર, શૃંખલિત સાધના પ્રભુએ મને આપી.’

પ્રભુના આ વરદાનને હું શી રીતે ઝીલી શકું ? ‘તિબેમિ...’ વલયો પર વલયો....

આચાર્યશ્રી ઔંકારસૂરિ જ્ઞાનમંદિર ગ્રંથાવલી

પ્રભુવાણી પ્રસાર સ્થંભ (ચોજના-૧,૧૧,૧૧૧)

૧. શ્રી સમસ્ત વાવપથક શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ-ગુરુમૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા-સ્મૃતિ
૨. શેઠશ્રી ચંદુલાલ કકલચંદ પરીખ પરિવાર, વાવ
૩. શ્રી સિદ્ધગિરિ ચાતુર્માસ આરાધના (સં. ૨૦૫૭) દરમ્યાન થયેલ જ્ઞાનખાતાની આવકમાંથી.
હસ્તે : શેઠશ્રી ધુડાલાલ પુનમચંદભાઈ હેક્કડ પરિવાર, ડીસા, બનાસકાંઠા
૪. શ્રી ધર્મોત્તેજક પાઠશાળા, શ્રી ઝીંજુવાડા જૈન સંઘ, ઝીંજુવાડા
૫. શ્રી સુઈગામ જૈન સંઘ, સુઈગામ
૬. શ્રી વાંકડિયા વડગામ જૈન સંઘ, વાંકડિયા વડગામ
૭. શ્રી ગરાંબડી જૈન સંઘ, ગરાંબડી
૮. શ્રી રાંદેરરોડ જૈન સંઘ-અડાજણ પાટીયા, રાંદેરરોડ, સુરત
૯. શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ જૈન સંઘ પાર્લા (ઈસ્ટ), મુંબઈ
૧૦. શ્રી આદિનાથ તપાગચ્છ શ્વેતાંબર મૂ.પૂ.જૈન સંઘ, કતારગામ, સુરત
૧૧. શ્રી કેલાસનગર જૈન સંઘ, કેલાસનગર, સુરત
૧૨. શ્રી ઉચોસણ જૈન સંઘ,
સમુખા શ્રાવિકા આરાધના ભવન, સુરત જ્ઞાનખાતેથી
૧૩. શ્રી વાવપથક જૈન શ્વે. મૂ.પૂ. સંઘ, અમદાવાદ
૧૪. શ્રી વાવ જૈન સંઘ, વાવ, બનાસકાંઠા
૧૫. કુ. નેહલબેન કુમુદભાઈ (કટોસણ રોડ)ની દીક્ષા પ્રસંગે થયેલ આવકમાંથી
૧૬. શ્રી આદિનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, નવસારી
૧૭. શ્રી ભીલડીયાજી પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર પેઢી, ભીલડીયાજી
૧૮. શ્રી નવજીવન જૈન શ્વે. મૂ.પૂ. સંઘ, મુંબઈ
૧૯. શ્રી જસવંતપુરા જૈન સંઘ - શ્રાવિકા બહેનોના જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી

પ્રભુવાણી પ્રસારક (ચોજના-૬૧,૧૧૧)

૧. શ્રી દિપા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, રાંદેરરોડ, સુરત
૨. શ્રી સીમંધરસ્વામી મહિલા મંડળ, પ્રતિષ્ઠા કોમ્પ્લેક્સ, સુરત
૩. શ્રી શ્રેણીકપાર્ક જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, ન્યૂ રાંદેરરોડ, સુરત

૪. શ્રી પુણ્યપાવન જૈન સંઘ, ઈશિતા પાર્ક, સુરત
૫. શ્રી શ્રેયસ્કર આદિનાથ જૈન સંઘ, નીઝામપુરા, વડોદરા
૬. શ્રી અમરોલી જૈન સંઘ - અમરોલી, સુરત

પ્રભુવાણી પ્રસાર અનુમોદક (યોજના - ૩૧,૧૧૧)

૧. શ્રી મોરવાડા જૈન સંઘ, મોરવાડા
૨. શ્રી ઉમરા જૈન સંઘ, સુરત
૩. શ્રી શત્રુંજય ટાવર જૈન સંઘ, સુરત
૪. શ્રી ચૌમુખજી પાર્શ્વનાથ જૈન મંદિર ટ્રસ્ટ
શ્રી જૈન શ્વેતાંબર તપાગચ્છ સંઘ ગઢસિવાના (રાજ.)
૫. શ્રીમતી તારાબેન ગગલદાસ વડેચા-ઉચોસણ
૬. શ્રી સુખસાગર અને મલ્હાર એપાર્ટમેન્ટ સુરતની શ્રાવિકાઓ તરફથી
૭. રવિજ્યોત એપાર્ટમેન્ટ, સુરતની શ્રાવિકાઓ તરફથી
૮. અઠવાલાઈન્સ જૈન સંઘ, પાંડવબંગલો, સુરત શ્રાવિકાઓ તરફથી
૯. શ્રી આદિનાથ તપાગચ્છ શ્વે.મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, કતારગામ, સુરત
૧૦. શ્રીમતી વર્ષાબેન કર્ણાવત, પાલનપુર
૧૧. શ્રી શાંતિનિકેતન સરદારનગર જૈન સંઘ, સુરત
૧૨. શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન સંઘ, ન્યુ સમારોડ, વડોદરા

પ્રભુવાણી પ્રસાર ભક્ત (યોજના - ૧૫,૧૧૧)

૧. શ્રી દેસલપુર (કંઠી) શ્રી પાર્શ્વચંદ્રગચ્છ
૨. શ્રી ધ્રાંગધ્રા શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરીશ્વરગચ્છ
૩. શ્રી અઠવાલાઈન્સ જૈન સંઘ, સુરત શ્રાવિકા ઉપાશ્રય

**વાવ નગરે પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત ઝંકારસૂરિ મહારાજની
ગુરુમૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા સ્મૃતિ**

૧. રૂા. ૨,૧૧,૧૧૧ શ્રી વાવ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ
૨. રૂા. ૧,૧૧,૧૧૧ શ્રી વાવપથક શ્વે. મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ
૩. રૂા. ૩૧,૦૦૦ શ્રી સુઈગામ જૈન સંઘ
૪. રૂા. ૩૧,૦૦૦ શ્રી બેણપ જૈન સંઘ
૫. રૂા. ૩૧,૦૦૦ શ્રી ઉચોસણ જૈન સંઘ
૬. રૂા. ૩૧,૦૦૦ શ્રી ભરડવા જૈન સંઘ
૭. રૂા. ૩૧,૦૦૦ શ્રી અસારા જૈન સંઘ

૮. રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી ગરાંબડી જૈન સંઘ
૯. રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી માડકા જૈન સંઘ
૧૦. રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી તીર્થગામ જૈન સંઘ
૧૧. રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી કોરડા જૈન સંઘ
૧૨. રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી ઢીમા જૈન સંઘ
૧૩. રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી માલસણ જૈન સંઘ
૧૪. રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી મોરવાડા જૈન સંઘ
૧૫. રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી વર્ધમાન શ્વે.મૂ.પૂ.જૈન સંઘ, કતારગામ દરવાજા, સુરત
૧૬. રૂ. ૧૧,૧૧૧ શ્રી વાસરડા જૈન સંઘ, સેવંતીલાલ મ. સંઘવી

• • •

પ.પૂ.આચાર્ય યશોવિજયસૂરિ મહારાજ દ્વારા લખાયેલ પુસ્તકો

- **દસ્તિસન તરસીએ ભા. ૧-૨ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(ભાગવતી સાધનાની સસૂત્ર વ્યાખ્યા)
- **‘બિહુરત જાયે પ્રાણ’ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(પૂજ્યપાદ સિદ્ધર્ષિ મહારાજ કૃત જિનસ્તવના પર સંવેદના)
- **‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાયે’ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૫મા સભિકાબુ અધ્યયન ઉપર સંવેદના)
- **‘મેરે અવગુન ચિત્ત ન ધરો’ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(કુમારપાળ ભૂપાળ કૃત ‘આત્મનિન્દા દ્વાત્રિંશિકા’ પર સંવેદના)
- **ઋષભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો રે**
(શ્રી આનંદધનજી મહારાજની સ્તવનાઓ પર સંવેદના) (સ્તવન-૧ થી ૫)
- **પ્રભુનો પ્યારો સ્પર્શ**
(પરમ પાવન શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર (૧ થી ૪) પરની વાચનાઓ)
- **આત્માનુભૂતિ**
(યોગપ્રદીપ, જ્ઞાનસાર આદિ ગ્રંથો તથા પૂ. ચિદાનંદજી મહારાજનાં પદોમાં મળતાં સાધના-સૂત્રો પર વિશ્લેષણ)
- **અસ્તિત્વનું પરોઢ**
(દૃઢ્યપ્રદીપ ષટ્ત્રિંશિકા પર સ્વાધ્યાય)
- **અનુભૂતિનું આકાશ**
(પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજની અષ્ટપ્રવચન માતાની સજ્જાય પર અનુપ્રેક્ષા)
- **રોમે રોમે પરમસ્પર્શ**
(દેવાધિદેવ પ્રભુ મહાવીરની સાડાબાર વરસની લોકોત્તર સાધનાની આંતર કથા)
- **પ્રભુના હસ્તાક્ષર**
(પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં કેટલાંક સાધનાસૂત્રો પર સ્વાધ્યાય)
- **ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ વિશેનો શાસ્ત્રીય સન્દર્ભો સાથેનો સ્વાધ્યાય)
- **પ્રવચન અંજન જો સદ્ગુરુ કરે**
(નવપદ સાધના)
- **એકાન્તનો યૈભવ (તૃતીય આવૃત્તિ)**
(સ્મરણ યાત્રા)
- **રસો યૈ સઃ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ કૃત શ્રી અભિનન્દન જિનસ્તવના પર સ્વાધ્યાય)
- **સાધનાપથ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ કૃત શ્રી સુવિધિનાથ જિનસ્તવના પર સ્વાધ્યાય)
- **પરમ ! તારા માર્ગે (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ કૃત પ્રભુ મહાવીર સ્તવના પર સ્વાધ્યાય)
- **પ્રગટ્યો પૂરન રાગ**
(પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ કૃત પ્રભુ નેમિનાથ સ્તવના પર સ્વાધ્યાય)
- **સમાધિ શતક ભાગ-૧ થી ૪**
(પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજ કૃત સમાધિશતક ગ્રંથ પર વિવેચના)